

*Felsőoktatási intézményeink
külső kapcsolatai a 20. században*

Egyetem és társadalom 3.

Sorozatszerkesztők:
Lengvári István – Polyák Petra

*Felsőoktatási intézményeink
külső kapcsolatai a 20. században*

A 2020. november 12-én tartott
konferencia előadásai

Szerkesztette: Lengvári István

PTE Egyetemi Levéltár
Pécs, 2021

EGYETEMI
LEVÉLTÁR

A kötet megjelenése az Emberi Erőforrások Minisztériuma
VI/1334/2021. támogatási szerződésével valósult meg.

Borítóterv:
Ruprech Judit

A borító képeinek forrásai:
borítócímlap és borítóháttoldal: PTE Egyetemi Levéltár,
elülső fül: Fortepan / Szalay Zoltán, hátsó fül: PTE Egyetemi
Könyvtár és Tudásközpont, Történeti Gyűjtemények Osztálya.

Technikai szerkesztés:
Acél Róbert

Olvasószerkesztés:
Polyák Petra
Szilágyi Mariann

Nyomdai kivitelezés:
Kontraszt Plusz Kft.
www.kontraszt.hu

Felelős kiadó:
PTE Egyetemi Levéltár igazgatója

ISBN: 978-963-429-913-4
ISSN: 2498-7778

Tartalomjegyzék

Előszó.....	7
Kövér György Külföldi ösztöndíjas lét – személyes források tükrében.....	9
Kovács Adrienn Anyanyelvi lektorok és előadók szerepe az egyetemek kulturális külszolgálatában 1921 és 1941 között	27
Tarrósy István – Solymári Dániel Az 1960-as évek pragmatikus külpolitikájának hatása a magyar felsőoktatásra és a magyar–afrikai kapcsolatok fejlesztésére. A Pécsi Orvostudományi Egyetem szerepvállalása.....	49
László Szabolcs „Az új kalandozások kora”: a Kulturális Kapcsolatok Intézetének működése az 1960–70-es években	63
Homor Péter A Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola nemzetközi kapcsolatai működésének első tíz évében (1968–1978)	87
Gönczi Andrea „Mi egy kicsit kivételezettek voltunk.” A POTE oktatóinak külföldi kutatói lehetőségei az 1970–1980-as években	105
Halász Imre A BGE Gazdálkodási Kara (és jogelődjeinek) nemzetköziesítési törekvései és behatárolt lehetőségei (1971–2020)	115
A konferencia programja	147
Kötetünk szerzői.....	149
Az Egyetemi Levéltár kiadásában, illetve közreműködésével megjelent kötetek.....	151

Előszó

A Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltára 2020-ban már a XVII. levéltári napi konferenciáját rendezte meg. A pandémia kényszerű körülményei között először került sor online rendezvényre. Régóta tervezett téma volt a felsőoktatási intézmények külkapcsolatainak áttekintése, mely több kutató érdeklődését is felkeltette.

A tárgykör magában foglalta például a külföldi ösztöndíjas lét kérdéseit, vagy az anyanyelvi lektorok két világháború közötti kultúrdiplomáciai szerepét. Több tanulmány mutatja be az 1960-as évektől a jelenkorig tartó korszakot, melyben különböző politikai motivációk mentén, az aktuális külpolitikai folyamatokhoz és törekvésekhez kapcsolódva sikerült eredményeket elérni a felsőoktatási intézményeknek.

Sok kutatás szükséges még a kérdéskör teljes feldolgozásához, reményeink szerint a konferencián elhangzott előadások tanulmányá érlelt szövegei ehhez fognak hozzájárulni.

Lengvári István
igazgató
PTE Egyetemi Levéltár

Külföldi ösztöndíjas lét – személyes források tükrében

Ha valaki valaha eltöltött hosszabb időt ösztöndíjasként külföldön, annak nem kell bizonygatnom, hogy miben áll a különbség a hivatalos útijelentés és a hazaírt levelek között. Pedig mindkettőt ugyanaz a személy írta, s azt sem kell feltételeznünk, hogy bármelyik valótlan állításokat tartalmaz. Viszont nemcsak az elbeszélés perspektívája más, hanem különböző a kétféle elbeszéléssel kapcsolatos várakozási horizont is. Az útibeszámoló az eredmények felől rendezzi az eseményeket, a levél tudósít a menet közben jelentkező problémákról, kétségekről, sőt esetleg kétségbeesésekről is. A befogadó intézmény részéről készített hivatalos dokumentumok pedig a munkabeszámoló kritikailag megszürt summázatát nyújtják (célszerű tehát ezekből kiindulnunk, hogy azután a többi forrás segítségével meszszebbre és mélyebbre juthassunk).

Mivel az alábbiakban leginkább Bécsről lesz szó, röviden fel kell vázolnunk az ottani fogadó intézmények helyzetét. A bécsi Trautson-palotában két intézet nyert elhelyezést: a Bécsi Magyar Történelmi Intézet (BMTI) és a Collegium Hungaricum (CH). Az előbbibe eredetileg a Magyar Történelmi Társulat küldött ki történelmi kutatásokra ún. belső és külső tagokat, a Collegium viszont mindenféle bölcsész szakokból fogadott ösztöndíjasokat. A két intézmény közötti viszony kezdetben egyértelmű volt, amennyiben a Collegium vezetője alá volt rendelve a Történelmi Intézet igazgatójának, aki az összes bécsi kulturális intézet kurátora címet is viselte államtitkári rangban. Klebelsberg lemondása után azonban Károlyi Árpád is lemondott a kurátori tisztségről, s mivel ezt a posztot többé nem töltötték be, elég gyakori volt a „határvillongás” a két intézmény vezetője között.¹ A helyzetet azonban alapjában véve nem egyszerűen a szervezeti rendezetlenség, hanem a válság idején a költségvetés drasztikus redukciója tette kritikussá.

¹ Ujváry 2017: 135–153.

1. táblázat. A bécsi magyar kulturális intézetek költségvetése (Pengő)²

Év	CH	BMTI	Összesen
1927–28	65 114	24 868	89 982
1928–29	90 000	28 000	118 000
1929–30	90 000	28 000	118 000
1930–31	81 000	26 000	107 000
1931–32	73 000	26 000	96 000
1932–33	22 000	10 000	32 000
1933–34	19 000	9 000	28 000

Míg az újtjelentés és a levelezés mégiscsak valaki másnak számol be az eseményekről, a napló, legyen az személyes élményeket, benyomásokat rögzítő szöveg vagy akár bevételeket és kiadásokat, tehát számszerű adatokat magában foglaló háztartási notesz, az illető saját maga számára készített feljegyzéseit tartalmazza, amelyek elsődleges célja az, hogy áttekinthetővé tegyünk, megfontoljuk eddigi cselekedeteinket, s hogy jobban előkészítsük eljövendő döntéseinket. Vagy legalább is lehetőséget adjunk magunknak erre. Talán meg sem fordul a fejünkben, hogy ezek a személyes források, vagy ahogy manapság szeretik nevezni, ego-dokumentumok egy történész kezében majdan más típusú elemzések és következtetések alapjául szolgálnak. Persze ezzel nem zárom ki annak a lehetőségét, hogy valaki naplója írásakor is kimondatlanul a majdani olvasóra gondol, ahogy a legtöbb memoárszerző.

A Domanovszky-levelezés mint forráskorpusz

Elemzésem egyik bázisa Domanovszky Sándor irathagyatéka,³ amely annak következtében, hogy a professzor hányféle minőségében lehetett címzett, igen sokrétű anyagot tartalmaz. Elég csak felsorolni legfontosabb pozícióit: a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen a magyar művelődéstörténet nyilvános rendes tanára (1914–1948), egy tanévben a Kar dékánja (1926/27), egy másikban az univerzitás rektora (1939/40) volt. Emellett betöltötte a Magyar Történelmi Társulat 2. alelnöki (1923–1933), majd 1. alelnöki (1933–1945), a *Századok* szerkesztői (1913–1943) tisztségét, valamint viselte az Országos Magyar Gyűjteményegyetem igazgatótanácsának (1922–1934), majd a Magyar Nemzeti Múzeum szakértői

² Ujváry 2017: 165.

³ MTA KIK Kézirattár, Ms 4522–4528.

tanácsának tagságát (1934–1945), s ami most a mi szempontunkból talán a legfontosabb, hosszú időn keresztül az Országos Ösztöndíjtanács ügyvezető igazgatói posztját (1927–1947).

A fent vázolt helyzetben meghatározó volt az a személy, aki az ösztöndíjak odaítélését végző, szinte minden intézményben kulcsszerepet töltött be. Manuductor professzorként és ösztöndíjtanácsai igazgatóként Domanovszky többszörösen rászolgált arra, hogy segítségéért köszönő, hálálkodó leveleket kapjon, bár kétségtelen, hogy a legtöbb saját tanítványaitól érkezett. A levélírás indítékai között ez a motívum kitüntetett helyet foglalt el, de nem kell ennek bizonyítékként most minden idevágó levelet felvonultatnunk:

„Amikor hálámnak adok kifejezést Professzor Úrnak azon támogatásáért, amely ily irigylendő irányba térítette sorsomat, legyen szabad ehhez mindjárt hozzáfűzni további őszinte köszönetemet ama pártfogásáért, mellyel külföldi tanulmányaimat Professzor Úr a következő félévre is akarja biztosítani [...] Vágyam kimondatlanul is meghallgatásra talált. Szinte kételkedően fogadtam, oly végtelennek éreztem szerencsémét. Hát lehetséges ez? Hogy a ma nehéz viszonyai között éppen nekem jusson ennyi jóindulat, bizalom osztályrészemül. Oly mérhetetlennek érzem, hogy már hinni sem merem, én érdemeltem volna ki. Még kevésbbé, hogy Professzor Úrnak e végtelen jóindulatát s mindazt, amit ennek köszönhetek, illőképen viszonzni is tudom. A hála érzete s a tanítvány szeretete – ez minden, mit nyújthatok. Alapjában véve talán a legtöbb ez, hanem ahhoz mérten, amit én vettem, elenyészően kevés.”⁴

Voltak olyanok, akik még a disszertáció megírása előtt külföldi ösztöndíj-lehetőséghez jutottak, s tulajdonképpen a levél a konzulensi, otthoni beszámoló folytatásának tekinthető:

„Mínt hogy a [Nádasdi] Tamás korából fennmaradt akták nagy tömegét átnézni két esztendő csak intenzív munka mellett <elégéses> lehetséges, Méltóságod beleegyezésével dissertatióm szempontjából most csak azokat a nem-Nádasdy aktákat tanulmányozom át, amelyek a birtokorganizációra vonatkoznak. A mezőgazdasági produkció mennyiségének ismerete bármennyire is fontos volna, mégsem szerezhető meg általánosan, csak nagy vonásokban állapítható meg az átlagos 300% kitermelés. (Amely nem éppen rosszabb, mint a sziléziai, mecklenburgi, francia stb.) Nem vizsgálom tehát most a

⁴ MTA KIK Kézirattár, Ms 4526/539. Paulinyi Oszkár – Domanovszky Sándorhoz, Berlin, 1922. dec. 28.

nagybirtok territoriális megoszlását – bár nem lenne káros erre is kiterjeszkedni. A kiadott családi okmánytárakat mind átnéztem még otthon; amit ezekből felhasználhatok, természetesen értékesíteni fogom, de csupán analógiául, ami annál könnyebb, mert kb. egyforma volt az egész országban a helyzet.”⁵

Az információáramlás természetesen nemcsak egyirányú volt, az ösztöndíjasok szállítottak is híreket a bécsi kolóniának, s a kintiek is beszámoltak a kiutazókkal kapcsolatos benyomásaikról.⁶

A levélírás indítékai között fontos helyet foglalt el, hogy immár a disszertáció utáni helyzetben a kiküldött beszámolt a levéltári kutatás előrehaladásáról. Ennek részeként tanulságos mozzanat, amikor az ösztöndíjas engedélyt kért a kutatási téma módosításához.

„Professzor Úrtól szeretnék engedélyt kérni munkám tárgykörének megváltoztatására. Az eredetileg tervezett témát (a bécsi udvar 17. századi gazdaságpolitikáját) ugyanis Paulinyi úrral való megbeszélésem után, úgy érzem, nem igen lehet kidolgozni. E helyett azonban – Miskolczy prof. úr közlése szerint – igen jó alkalom kínálkozik két más feladat megoldására, nevezetesen: az udvarnak a 18. sz. végén, illetve a reformkorban a jobbágykérdés rendezése tárgyában elfoglalt álláspontja ismertetésére. E két téma közül az első mintegy folytatása lenne Szabó Dezső prof. úr munkájának, a második pedig a reformországgyűlések és az udvar jobbágypolitikája közti eltérésekre vonatkoznék [...] nekem kedvem volna bármelyikhez [...] kötelességemnek tartom Professzor Úr jóváhagyását és döntését kérjem.”⁷

A témamódosításra sokféle okból kerülhetett sor: volt, hogy nem állt rendelkezésre megfelelő levéltári forrás, de az is előfordult, hogy épp ellen-

⁵ MTA KIK Kézirattár, Ms 4525/667. Komoróczy György – Domanovszky Sándorhoz, Bécs, 1931. jún. 26.

⁶ „Bakáctól örömmel hallottam, hogy az idei disszertációk milyen bőséges termést ígérnek a mezőgazdaságtörténeti kutatás területén. Említette Császár Edit meglepő eredményeit. Igen kíváncsi vagyok Komoróczy munkájára is, mely állítólag szintén nagy horderejű eredményeket hoz. Számomra kellemes meglepetés lesz, mert, amint emberünket a múlt nyáron itt megismertem, hajlandó lettem volna feltételezni, hogy a nagy olvasottság, mondjuk problematikai képzettség mellett, a különleges monografikus forrástanulmány esetleg nem a megbízhatóbb lesz.” MTA KIK Kézirattár, Ms 4526/566. Paulinyi Oszkár – Domanovszky Sándorhoz, Bécs, 1932. ápr. 1.

⁷ MTA KIK Kézirattár, Ms 4523/224. Berlász Jenő – Domanovszky Sándorhoz, Bécs, 1936. dec. 10.

kezőleg, olyan sok szálás anyagot kellett volna átnézni, amelyre az ösztöndíj ideje nem kínált elegendő lehetőséget.

„Angyal professzor úr, Jánossy doktor urat is meggyőzve, rábeszélte, hogy ne azt a témát dolgozzam ki, amiről eddig szó volt (a monarchia és Szerbia kereskedelempolitikai kapcsolatai a kiegyezés után), hanem Magyarország és Ausztria gazdaságpolitikai viszonyát II. Józseftől kezdve. Tehát arról a korszakról lenne szó, amiről Eckhart munkája már nem szól, addig, ameddig csak haladni tudok. Ehhez a tárgyhoz magamnak is nagy kedvem van, mert közelebb esik eddigi tanulmányaimhoz. Kérem tehát Professzor Úr jóváhagyását, hogy csakugyan ebbe a munkába fogjak-e bele, vagy mégis jobb lenne a régi.”⁸

A Bécsben szolgálatot teljesítő levéltáros delegátusok nemcsak az anyaghoz való közelségük, hanem jól értesültségük révén is befolyásolták a kutatási téma alakulását. Paulinyi Oszkár maga írta Domanovszkynak:

„Kérem Professzor Úr jóindulatú elnézését, hogy a Sinkovics választotta témával kapcsolatban bátor vagyok annak módosítására tenni javaslatot. A XVIII. sz-i állami településekkel u. i. már több éven keresztül Schünemann foglalkozott igen behatóan, s mint itt, Bécsben tudják, e tárgyú műve már sajtó alatt is lenne [...] a bánsági telepítésre vonatkozólag meg is jelent már egy beható tanulmánya. [...] azt javasoltam S-nak, álljon el ettől a témától, s egyúttal mély tisztelettel a következő témára vagyok bátor felhívni a figyelmet. Van a Hofkammerben egy mintegy 89–90 fasciculust felölelő sorozat, Siebenbürgische Verwaltungsakten, mely 1–2 csomó kivételével Erdély XVIII. sz-i történetére vonatkozik. Amennyire én az anyag természetét egy-két Stichpróbából ismerem, az az 1690 utáni közigazgatási berendezkedés, valamint a gazdasági s pénzügyi kormányzat szempontjából elsőrendű anyagot foglal magában [...] Amennyire S.-t Méltóságos Uram jellemzéséből megismerhettem, ő, azt hiszem, sikeresen bízható meg e témával.”⁹

⁸ MTA KIK Kézirattár, Ms 4523/391. Csapodi Csaba – Domanovszky Sándorhoz, Bécs, 1933. nov. 8.

⁹ MTA KIK Kézirattár, Ms 4526/578. Paulinyi Oszkár – Domanovszky Sándorhoz, Bécs, 1934. nov. 12. A tanács annál inkább megalapozott lehetett, mert Paulinyi bevallja, hogy az új téma kidolgozását korábban maga is dédelgette, de mint írta, „sosem volt kenyerem a téma-rezerválás”. Uo.

A fiatalabb tanítvány szemszögéből ez a reflexió más motívumokat is megvilágított, de még ilyen távolból is elevenen hatottak a mester útbaigazításai:

„[...] köszönöm közvetve küldött beleegyezését, hogy a kamarai telepítések helyett az erdélyi témát válasszam. Igaz, hogy az előbbihez pillanatnyilag talán nagyobb kedvem lett volna, de remélem, hogy ezt az előttem egészen új területet minél jobban megismerem, annál jobban fogom megszeretni. Emlékezve Méltóságod tanácsára, hogy minél szélesebb körben kell egy-egy munkát megkezdeni, egyelőre úgy gondolom, hogy az egész bécsi politikát (gazdasági, vallási, társadalmi, nemzetiségi) figyelemmel fogom kísérni. Sajnos azonban anyagom terjedelme megakadályoz abban, hogy ezt tegyem végig a 18. századon, és úgy látszik, hogy valamelyik részt (talán a gazdaságit) fogom majd kiválasztani.”¹⁰

A harmincas években a bécsi intézet már távolról sem az a biztonságos hely, amely mint valami békés sziget húzódik meg a válságos idők tengerén. A bécsi könyvtárakban sincs meg minden, ott is időnként – zavargások miatt – be kell zárni az egyetemeket.

„A magam dolga szerencsésebben alakult. Legelőször a Kriegsarchivban végeztem, hol a Jos. Aufnahme mellett a Vas megyére vonatkozó anyagot néztem át. A mai kat. térképeknél kb. négyszerre részletesebb XVIII. sz.-i térképek és a hozzávaló magyarázó Beschreibung-kötet igen értékes az ország bármely részének megismerése szempontjából. Emellett az erdőtörténet kiegészítéséhez egyes folyóiratokat néztem át, s a XVIII. sz.-i jobbágyság törté-
ére vonatkozó irodalomból azt, amit Pesten a könyvek hiánya miatt nem ismertem, főleg a galíciai, csehországi és stájer viszonyokra. Délutánonként a Staatsarchivban dolgozom, hol Lónyay k. pénzügyminiszterségére a k. minisztertanács aktáit olvasom. Lónyayra vonatkozólag Miskolczy és Angyal professzor urak részben levéltári, részben irodalmi, igen értékes tanácsokat adtak.”¹¹

Az ösztöndíjasok feladatköre természetesen nemcsak a levéltári kutatásra terjedt ki, hanem kifejezett cél volt, hogy lehetőség szerint vegyenek

¹⁰ MTA KIK Kézirattár, Ms 4527/134. Sinkovics István – Domanovszky Sándorhoz, Bécs, 1934. nov. 28. A kiküldött levéltári delegátusok fontos támaszt jelentettek a kutatásban. „Paulinyi Oszkár mindenben igen nagy segítségünkre van, nélküle nem is tudom, hogy hogyan intéztük volna el a levéltári dolgokat.” Uo.

¹¹ MTA KIK Kézirattár, Ms 4525/88. Juhász Lajos – Domanovszky Sándorhoz, Bécs, 1937. dec. 9.

részt a külföldi egyetemi képzésben, egy-egy nevesebb professzor óráin. Erre nem mindenkinek nyílt egyenlő módon lehetősége.

„A jövő félévben föl fogom venni Dopsch gazdaságtörténeti collegiumát, és Vargával együtt azon leszünk, főleg a szemináriumban, hogy ne csak a köteles munkát végezzük el, hanem becsületet szerezzünk a magyaroknak és a Történeti Intézetnek is.”¹²

Alfonz Dopsch mindenképpen központi személyiség volt a bécsi ösztöndíjasok számára.

„Egyúttal bejelentem, hogy Dopsch szemináriumban Ilával együtt dolgozom. Kitűzött munkám a legújabb irodalom alapján a délnémet ministeriálisokról szól. Így témám alkalmat nyújt a ministeriális kérdéssel kapcsolatban mileseink, ministeriálisaink, várjobbágyaink beható tanulmányozására. Örülök ennek, mert ezt az egybevetést tervbe vettem már előzőleg; a magyar hűbériség megírására az anyagot már összeszedtem.”¹³

Ebből a szempontból nemcsak az otthon támasztott kutatási igényeknek kellett megfelelni, hanem össze kellett hangolni az éppen adódó oktatási kínálatot a saját érdeklődési területtel. Ennek is megvoltak a nehézségei:

„Dopsch profeszszor úr Geschichte d[er] Verfassung u[nd] Verwaltung Österreichs címen szombat kivételével naponta 10–11 óra között tart előadást. A levéltári kutatás miatt nagyon alkalmatlan időpont. Valószínűleg felveszem Spann: Volkswirtschaftslehre-jét. Paulinyi levéltárnok úr igazán meleg szeretettel fogadott, s ő támogat ebben a kérdésben is. Jánossy dr. levéltárnok úr szerint is a Staatsarchiv-ban számomra nincs anyag, sőt zárt egységre a Hofkammer-nél sem számíthatok. Ha ez tényleg megtörténik, akkor Paulinyi úr ajánlatát fogadnám el: Rudolf korabeli zálogbirtokokról írnék. Nem tudom, hogy Méltóságod terveinek megfelelne ez?”¹⁴

12 MTA KIK Kézirattár, Ms 4526/645. Pleidell Ambrus – Domanovszky Sándorhoz, Bécs, 1925. márc. 31. A másik ösztöndíjas, akiről a levélben szó esik, Varga Endre, szintén Domanovszky tanítványa.

13 MTA KIK Kézirattár, Ms 4527/668. Váczy Péter – Domanovszky Sándorhoz, Bécs, 1927. nov. 18. Váczyval egy időben Íla Bálint tartózkodott Bécsben, aki szintén Domanovszkynál doktorált. Váczy Péter Dopsch munkásságával kapcsolatos, *Századok*ban megjelent, bíráló megjegyzései komoly konsternációt váltottak ki Bécsben és itthon is. Lásd Kövér 2015a.

14 MTA KIK Kézirattár, Ms 4523/18. Bakács István – Domanovszky Sándorhoz, Bécs, 1931. okt. 15.

Végül azonban a problémák többnyire sikeresen elrendeződtek:

„Az egyetemi előadások közül a következőket vettem fel: Srbik: Geschichte Europas 1815–1848; Spann: Volkswirtschaftslehre; Hassinger: Die natürlichen Grundlagen der Wirtschaft; Patzelt: Wirtschaftsgeschichte Englands. Ezen felül résztveszek Dopsch nagyszemináriumi gyakorlatain. Ezek meglehetősen elfoglaltságot jelentenek, mert hétről hétre készülnöm kell. A célidén a Dorfgemeinde lényegének feltárása. Egyelőre okleveleket, a Leges Germanorum-ot olvassuk. Nagyobb munkának választanám a Flurzwangról való felolvasást. Úgy vélem, Hazánk mezőgazdaság-történetéhez ez közelebb áll, mintha a német törzsek településéről írnék. Természetesen a professzor urat az engedélyezésért személyesen kerestem fel. Nagyon szívesen fogadott s megbízott, hogy Méltóságodnak üdvözlétet tolmácsoljam.”¹⁵

Az ösztöndíjasok tehát nemcsak a nemzetközi tudástranszfer hordozói voltak, hanem egyfajta kultúrdiplomáciai küldetést is teljesítettek.

Az ösztöndíjas lét személyes forrásai

Kring (1945-től Komjáthy) Miklósnak (Kaposvár, 1909 – Budapest, 1993) Domanovszky Sándorhoz Bécsből, ösztöndíjas évéből írott két levelét már közzétettem Bősze Sándor levéltáros kollégánk emlékkönyvében.¹⁶ Amennyiben kinyitjuk a kutatás fókuszát, és nemcsak a levelek egyetlen címzettjére, hanem más kulcsfontosságú levelezőpartnerre is rákeresünk, ráadásul a sors kegyeként az ösztöndíjas időszakból fennmaradt naplójegyzeteket is kiaknázzuk, új dimenziók nyílhatnak meg előttünk.

Kring/Komjáthy Miklós 1927 és 1932 között volt a Pázmány történelem–latin szakos hallgatója. Doktorátusát summa cum laude 1932. május 30-án szerezte magyar művelődéstörténet főtárgyból és középkori egyetemes történet és diplomatika melléktárgyakból. A bécsi ösztöndíjat tulajdonképpen már az 1931/32-es tanévre megkapta (Bakács Istvánnal együtt), de betegsége miatt csak később tehette le a szigorlatait és vághatott neki az útnak. Így 1932. október 7. és 1933. július 31. között lett

¹⁵ MTA KIK Kézirattár, Ms 4523/19. Bakács István – Domanovszky Sándorhoz, Bécs, 1931. nov. 7. A *Flurzwang* a nyomásos gazdálkodás során érvényesített nyomáskényszer.

¹⁶ Kövér 2015b: 267–274. A levelek eredeti lelőhelye MTA KIK Kézirattár, Ms 4525/629–630.

a Bécsi Magyar Történeti Intézet állandó belső tagja.¹⁷ Megérkezéskor három fő feladat állt előtte:

1. A nyugat-magyarországi határok történeti alakulásáról, a határmenti konfliktusokról szóló okmánytár összeállítása (ez Domanovszkynak Trianon óta favorizált témája volt, olyannyira, hogy Kring még vitt is ki magával Domanovszky által gyűjtött anyagot feldolgozásra).¹⁸
2. Burgendlandra vonatkozó osztrák irodalom feltérképezése.
3. A *Századok* egyik szerkesztőjének, Mályusz Elemérnek a megbízásából el kellett készítenie a soproni levéltáros, Házi Jenő legújabb, várostörténeti dokumentumköteteinek ismertetését.¹⁹

Mint a Mályusszal folytatott levelezésből tudjuk, személyesen az Eötvös Collegiumból ismerték egymást, miután Domanovszky felhívta Mályusz figyelmét a kiemelkedő tehetségű ifjúra.²⁰ Az egy évtizeddel idősebb, Bécsset szintén megjárta kollégához nyilván más lehetett a viszony, mint az idősebb mesterhez, bár Mályusz mindent megtett, hogy szegedi rendkívüli professzorként is éreztesse tekintélyét a másikkal.²¹ Komjáthynak Bécsből Mályuszhoz írott tíz levele ugyanakkor egyfajta „oldalnézetet” nyújt a fő patrónushoz, Domanovszkyhoz fűződő viszony megértéséhez.²²

Az ösztöndíjast foglalkoztató kérdések nem sokat változtak az idők folyamán. Az egyetemi órák látogatása azonban Kringnél kardinális és kritikus probléma lett.

„Az egyetemre mint beiratkozott hallgató nem tudok járni. Az Intézet ugyanis nem fizeti, szüleim pedig nem tudják fizetni a beiratkozási és tandíjat. Talán megpróbálom [sic!] beiratkozás nélkül eljárni az előadásokra. Ámbár Angyal professzor úr és Jánossy o. tanácsos úr erről is mindenképpen le akarnak beszélni, mondván,

¹⁷ Ujváry 1996: 206.

¹⁸ „A levéltári munkán túl fennmaradt időmnek legnagyobb részét eddig a Domanovszky professzor úr által gyűjtött és velem adott [sic!] anyagnak átnézése vette igénybe.” MTA KIK Kézirattár, Ms 6402/240. Kring Miklós – Mályusz Elemérhez, Bécs, 1932. dec. 6.

¹⁹ Az ismertetés: Kring 1933b.

²⁰ MTA KIK Kézirattár, Ms 6408/50. Mályusz Elemér levélfogalmazványa Komjáthy Miklóshoz, 1979. máj. 10.

²¹ Kring legalábbis lekötelezettnek érezhette magát, amikor egyrészt nagyon megköszönte Mályusznak, „hogy a Házi-féle kiadvány ismertetésével engem tetszett megbízni”, s „hogy óriási elfoglaltsága mellett is szakított időt tanulmányaim irányítására”. MTA KIK Kézirattár, Ms 6402/239. Kring Miklós – Mályusz Elemérhez, Bécs, 1932. nov. 21.

²² MTA KIK Kézirattár, Ms 6402/239–248.

hogy oly nagy levéltári anyag áll előttem, hogy két úrnak aligha tudok majd becsülettel szolgálni.”²³

Az öt foglalkoztató gondokról Mályusz Elemérnek is beszámolt, talán még elevenebb érzelmi benyomásokkal.

„Hogy annak idején nem iratkoztam be valamelyik szemináriumi gyakorlatra, az engem is nagyon bánt [...] De október végén, mikor a jelentkezésre sor került volna, Angyal professzor úr, de kivált Jánossy o. tanácsos úr napokon át tartó lebeszélése, sőt ellenzése folytán másként nem tehettem. Kb. másfél hete felkerestem Paulinyi dr. urat, s vele részletesen megbeszéltem a dolgot. Ő azt mondta, hogy most már nehéz volna gyakorlatra felvételt kérnem, mert az utóbbi időben az Intézet és a professzorok (kivált, kihez tán a legérdemesebb lett volna menni, Dopsch) között meglehetősen elhidegült a viszony. Így igen kényes dolog volna, bármelyiktől is kívánni, hogy egy be nem iratkozott hallgatót most, mikor napirenden vannak a zavargások és igazoltatások – s hozzá, egy hónapot késve – felvegyenek gyakorlatukra. Lehet, hogy helytelenül cselekedtem, amikor ezek után úgy határoztam, hogy a legvégsőt, felvételemnél minden támogatás nélkül való kieszközölését nem kísérel meg. Úgy éreztem s úgy érzem most is – ezt őszintén meg kell vallanom –, hogy efféle kívánsággal szemben jogosan támasztható fokozatosabb követelményeknek nem volna elég erőm megfelelni. – Az elmulasztott alkalomnak talán némi kárpótlásul szolgál az, hogy Heilig Konrádnak az Institutban tartott középkori latinsági kurzusán, melyre volt szíves meghívni, részt veszek.”²⁴

A másik, az ösztöndíjas létet alapjaiban meghatározó kérdés az intézeti tagság lehetséges meghosszabbítása volt, s ebben nemcsak az otthon elvállalt kötelezettségek, elmaradások nehezdedtek az ösztöndíjasra, hanem a bécsi egyetemi tanulmányok esetleges pótlásának reménye is.

„Pár nappal ezelőtt Angyal professzor úr azt mondta, hogy ha folyamodom, ő jövőre is szívesen lát az Intézetben [...] Nagyon kérném a Prof. Urat, ha nem esik túlságosan terhére, méltóztassék pár sorban tanácsot adni, mit tegyek. Én múlt nyáron köteleességet vállaltam a Prof. Úrral szemben, ami alól nagyon nem szívesen vonnám ki magamat, kivéve azt az esetet, ha a Prof. Úr feltétlenül szükséges-

²³ MTA KIK Kézirattár, Ms 4525/629. Kring Miklós – Domanovszky Sándorhoz, Bécs, 1932. okt. 16.

²⁴ MTA KIK Kézirattár, Ms 6402/240. Kring Miklós – Mályusz Elemérhez, Bécs, 1932. dec. 6.

nek tartaná az itteni egyetemen a két félévi szemináriumi munkát, amelyre ilyformán alkalmam adódnék. Semmiképpen sem merném azt mondani, hogy önző gondolatok nem foglalkoztatnak és nem befolyásolnak, amikor elhatározásomat ebben az ügyben megfontolom. De azt tiszta lelkiismerettel állíthatom, hogy minden erőmmel igyekezem ezeket elfojtani [...] Erről a dologról még senkinek sem szóltam és nem is írtam. Az a végtelen jóindulat, amelyet Prof. Úr részéről eddig teljesen érdemetlenül tapasztaltam, bátorított fel, hogy elsősorban a Prof. Úrhoz forduljak.”²⁵

Hogy a dolgok miért alakultak ilyen bizonytalanul, azt jobban megértjük Angyal Dávid és Domanovszky levelezéséből:

„Természetes, hogy Sinkovics, Csapody és Ember urakat nagyon szívesen látom intézetünkben a következő iskolai évben. Azonban a következők a nehézségek: Igen szükséges volna Dr Kring Miklós úr itt tartózkodásának meghosszabbítása egy évre, mert megkezdett munkáját az iskolai év végéig befejeznie lehetetlen. Tovább Kring úr nekünk itt nagy szolgálatokat tesz, midőn a hozzánk intézett tudományos kérdésekre való válaszhoz szükséges anyagot nagy intelligenciával és készséggel gyűjti össze.”²⁶

Aztán Mályusz már a kész helyzetről értesült:

„Mint még otthon létemkor Domanovszky professzor úrtól értesültem, és amint azóta Angyal igazgató úr is véglegesen közölte velem, a jövő tanévre nem kapok kiküldetést, és itt létem csupán októberig hosszabbítható meg.”²⁷

Az új helyzethez való alkalmazkodás nem ment egyszerűen.

„Amikor Angyal professzor úr tudatta velem tagságom meghosszabbítását, némi reményt nyújtott arra, hogy januártól kezdve pár hónapra ismét kijöhetek. Egyúttal azt is megemlítette, hogy a nyári három hónap helyett ősszel is jöhetnék, s így a jövő évben ismét hosszabb időt tölthetnék egyfolytában itt. Sokáig gondolkoztam rajta, hogy mit tegyek, végül is jobbnak láttam a három hónapot

²⁵ MTA KIK Kézirattár, Ms 6402/245. Kring Miklós – Mályusz Elemérhez, Bécs, 1933. febr. 13. Kring Komárom megyét vállalta a Mályusz által szervezett felvidéki nyelvhatárkutatói projektben. Mályusz 1994: 16.

²⁶ MTA KIK Kézirattár, Ms 4522/197. Angyal Dávid – Domanovszky Sándorhoz, Bécs, 1933. febr. 25.

²⁷ MTA KIK Kézirattár, Ms 6402/246. Kring Miklós – Mályusz Elemérhez, Bécs, 1933. márc. 27.

inkább nyáron igénybe venni, mint ősszel; nem igen lehet tudni, hogy a labilis osztrák állapotok mellett néhány hónap múlva milyen fordulatot vesznek az események. Most meglehetősen belejöttem a munkába, s így valószínű, hogy annak a negyedévnek is jobban tudom hasznát venni jelenleg, mint egy hosszabb megszakítás után. Mivel azonban még nem volna késő a dolgon változtatni, nagyon kérem a Professzor Urat, hogy ha netalán helyesebbnek tetszenék tartani az ősszel (októberben) való kiutazást, méltóztassék azt nekem pár sorban megírni.”²⁸

Hogy ténylegesen meddig maradt, azt nem könnyű a levelezés alapján megállapítani. Domanovszkyhoz május végén, Mályuszhoz 1933. június végén kelt utolsó (fennmaradt) levele, bár ez utóbbi összefügghet azzal is, hogy Mályusz – feleségestül – augusztusban Bécsbe utazott, s a személyes találkozás közvetlensége sosem kedvez a levelezésnek.²⁹

Azt gondolhatnánk, ilyen kérdések megválaszolásához egy a bevételeket és kiadásokat aprólékosan feltüntető notesz bizonyára érdemi segítséget nyújt. A noteszben azonban az utolsó bejegyzés június másodikával zárul, ami még a Mályuszhoz írott levélnél is korábbi.³⁰ Sőt az érdemi részletes feljegyzések lényegében csak tavaszig tartanak.

2. táblázat. Bevételek és kiadások a bécsi noteszben, 1932–33

<i>Bevételek</i>	Schilling	Groschen			
Magammal hoztam	31	20			
Okt.-re kaptam (X. 8.)	150				
Összesen	181	20			
			<i>Kiadások</i>	Schilling	Groschen
			Október	147	64
			November	156	39
			December	149	83
			Január	74	93
			Február	49	05

²⁸ MTA KIK Kézirattár, Ms 4525/630. Kring Miklós – Domanovszky Sándorhoz, Bécs, 1933. máj. 29.

²⁹ MTA KIK Kézirattár, Ms 6402/248. Kring Miklós – Mályusz Elemérhez, Bécs, 1933. jún. 28. Az aktuális leckéztetés ezúttal sem maradhatott el: „előre is igaz hálával köszönöm levéltári ismertetéssel kapcsolatban kilátásba helyezett figyelmeztetéseit és tanácsait.” Uo. Az Ujváry által közölt július 31. nyilván a hivatalos kiküldetés záródátuma. Ujváry 1996: 206.

³⁰ MNL OL P 2087 3.d. III/2.

Eleinte még maga összegzi a kiadásokat (október végén becslésként azt is feljegyzí: „kb. 140 Sch”), aztán látva, hogy ki lehet jönni az ösztöndíjból, ez a havonkénti összesítés elmarad. Van, hogy az egyik kimaradó héten (II. 2–7.) lakonikusan tér a dolog felett napirendre: „elfelejtettem feljegyezni”. Aztán tavasszal radikálisan csökkennek a bejegyzések, sőt, a májusi hónap könyvelése teljesen hiányzik. Hogy erre a „fellazulásra” mi lehet a magyarázat, arra többféle értelmezési lehetőség is kínálkozik.

Addig, amíg látott lehetőséget a Bécsben maradásra, érdemes volt tudatosan spórolnia. Amikor már elenyészett ennek az esélye, nem kellett a költségekre annyira ügyelnie. A pontos könyvelés ezért is veszít jelentőségéből.

A noteszból az is kitűnik, hogy közben egyre gyakrabban és többet tartózkodott itthon: november 3-án III. osztályú jegyet vásárol Hegyeshalomig, de közelebbi úticélja nem ismert. XII. 22. – I. 10. (a januári bejegyzések ezzel kezdődnek: „A notesz megérkeztéig”, ami azt is jelentheti, hogy a noteszt nem vitte magával, vagy netán otthon felejtette); II. 17 – 20. „út Pestig – autóbusz Bécsig”; III. 13–26. szintén hiányzik, s csak a március 27-én Bécsből Mályusznak írott idézett levélből értesülünk „otthon lét”-éről.³¹ Április 1-jén ezt jegyzi fel: „Hazaviendő holmik”, s aztán április 19-ig nincs semmi beírás, majd 19-étől egy vastag vonallal elhúzva folytatódik a notesz.³² A kieső dátumokról szóló kiadásokat nyilván nem volt értelme Schillingben elszámolnia.

A notesz minden apró hiányossága ellenére átfogó képet nyújt nemcsak a mindennapi életéről, a megélhetéséről, hanem a szabadidőről is. Összesítve az ösztöndíjas életvitel főbb tételeit:

1932 októberében–novemberében általában minden napra befizeti a Collegiumban a reggelit és az ebédet, ami havi 43–46 Schillinget jelent. 1932. novembertől azonban mind gyakrabban ebédel a Mittellaban, amely láthatóan bár nem sokkal olcsóbb, de bizonyára jobb.³³ December 12-én „B-menü sorozatot” fizet be a Mittellaban (8.40 Sch). Aztán januártól egy

31 MTA KIK Kézirattár, Ms 6402/246. Kring Miklós – Mályusz Elemérhez, Bécs, 1933. márc. 27.

32 Hogy közben végig itthon lett volna, annak ellentmond, hogy április 7-én Bécsből keltezett levelet küldött Mályusznak. MTA KIK Kézirattár, Ms 6402/247. Kring Miklós – Mályusz Elemérhez, Bécs, 1933. ápr. 7.

33 A Mittella eredetileg egy állami alkalmazottaknak élelmezési szolgáltatást nyújtó, fogyasztási szövetkezet volt Bécsben, amely 1922-ben részvénytársasággá alakult, szolgáltatási és kedvezményezetti körét kiterjesztette a szélesebb középosztályra. 1930-ban Bécsben 15 étkezdéje működött. A válság következtében először fizetési nehézségei támadtak, majd felszámolt: Kodnar 2018. A Bécsben jelenleg működő Mittella nevű vállalkozás elsősorban gyermekétkeztetésre szakosodott.

újabb étkezőhely kerül előtérbe, amelynek nevét (Zoufaly) még Bécs gazdaságtörténetét kiválóan ismerő osztrák kollégák segítségével sem sikerült megbízhatóan azonosítanunk.³⁴ Az azonban tény, hogy míg egy Mittella-ebéd 1 Schilling (maximum 1.10) körül volt, addig egy Zoufaly bejegyzés mellett mintegy 70 Groschen (maximum 0.77) nagyságrendű összeg szerepelt. Az élelmezés természetesen nem merült ki a Collegium menzájának és a vendéglátóipari létesítmények látogatásában, hanem Kring rendszeres bolti vásárlásait is szorgosan könyvelte.³⁵

A bécsi ösztöndíjas életmód velejárója hétfőnként a kávéház.³⁶ Jóval ritkábban, de időnként felbukkannak a sörözés alkalmai (XII. 20.; I. 27.; II. 23., III. 9.), de hogy kik alkották a társaságát, azt nem tudjuk. December 20-án a sörözés helyszíne is ismert: a „Weghuber-sör” (1.20 Sch), nyilván a Trautson-palota közelében található, hajdani, híres kávéház valamilyen utódjára utal (lásd ma Weghuberpark). Havi rendszerességgel fordul elő fürdőlátogatás (Dianabad X. 29.; XI. 13.; XI. 27.; III. 11.; IV. 23.). A hétköznapok egyhangúságát töri meg vasárnaponként a „perselypéz”, nyilván a dorotheergassei evangélikus templomban. Nemcsak az ünnepnapokon fordul elő rendszeresen a koldusnak adott garasok bejegyzése (X. 15–16.; X. 31.; XI. 1.; XI. 6.; XI. 9.; XI. 18.; XII. 1.; XII. 6.; XII. 16.; I. 19.; II. 1.; IV. 1.; IV. 23.).

Kring egyik levelében visszautalt arra, hogy professzora nem csak szakmai jótanácsokkal látta el kiutazása előtt: „Égyébként nem feledkeztem meg a Professzor úr intelméről. Igyekezem megismerni Bécsot és környékét. Később talán Nyugat-Magyarország fontosabb helyeit s esetleg Sopront, ahol, majd ha már jobban megismerkedtem anyagommal, szeretném felkeresni Házi főlevéltáros urat, hogy tőle egy és más tekintet-

³⁴ Lehetséges vonatkoztatási pontként felmerült egy gazdasági tanácsos, Franz Zouval neve (1894–1968), akiről Bécsben utcát is elneveztek. Több olyan morva származású, Zoufal nevű szereplő akadt, akinek testvére még az eredeti cseh–morva írásmódot használta (csak példaként: Johann Zoufal [1862–1934] testvérét például František Zoufaly-nak hívták). De tágabb perspektívában bekerült a böngészés látókörébe az a Václav Zoufaly is, aki az 1880-as években a híres prágai Slavia kávéházat üzemeltette.

³⁵ Az októberi bevásárlásokból idézünk, hogy érzékelhessük a nagyságrendeket: tej és kifli 22 Gr; zsemle 14 Gr; kenyér, tej, sajt, párizsi 1.08 Sch; szalámi, cukor 1.17 Sch; tojás 17 Gr; csoki 66 Gr; keksz 50 Gr; sonka és szalámi 30 Gr; kakaó, vaj, kenyér 76 Gr; nápolyi 10 Gr.

³⁶ A bejegyzések hol közvetlenül az intézményre utalnak (X. 10.; X. 24.; XI. 6.; XI. 28.; XII. 5.; XII. 19.; XII. 21.; I. 16.; I. 23.; I. 30.; III. 6.; IV. 24.), hol csak a fogyasztásból következtethetünk a lokalitásra. („kapuciner”: X. 16.; XI. 14.).

ben útbaigazítást kérjek.”³⁷ Az ösztöndíjas életmódhoz a kulturális látványosságok becserkészése is hozzátartozott. December 14-én mindenesetre beruház egy elég drága térképbe (4.20 Sch). A városon belül is utazik, rendszeres feljegyzések tanúskodnak a meglehetősen drága villamos használatáról (X. 10., X. 16. 0.64; X. 24. 0.32; X. 30. 1.92; XI. 1. 1.28; XI. 2., XI. 3. 0.64; XI. 14. 0.14; aztán télen alábbhagyott a városnéző kedv, ami tavasszal újra lendületet vett: III. 11., III. 12. 0.32; IV. 1. 1.32; IV. 19. 0.32). Közben hódolhatott szenvedélyének, már ami a fényképezést illeti, bár a bejegyzések itt is igen különfélék és szűkszavúak: az október 24-i „fényképek 30 Gr” bejegyzés még lehet, hogy csak igazolványkép csináltatására vonatkozott. A február 22-i „Blitzlicht és lemezek, 1.60 Sch” azonban ennél komolyabb technikai felszereltségre utalhat, amit február 27-én egy „fényképezés 1.70” bejegyzés, majd március 7-én „fot[o]gr 1.45” követ, végül április 25-én a legkomolyabb idevágó kiadás ismét ilyen címen: „lemezek és Blitzlicht 4.60 Sch”. De hogy vajon mit fényképezett vakuval, épületbelső, tárgyat vagy netán írott dokumentumot, azt sajnos jelenleg nem tudom megállapítani.

A rövid költséglista alapján azt sem sikerült azonosítani, hogy vajon a nagy osztrák drámaíró, Franz Grillparzer halálának hatvanadik évfordulója évében milyen darabot nézhetett meg Bécsben, hiszen számos esemény fűződött az író nevéhez. Mint ahogy azt sem tartotta szükségesnek feljegyezni, hogy a Burgtheaterben vagy az operában vagy valamelyik moziban milyen előadást látott. Így leginkább a helyszínek alapján tájékozódhatunk, hogy mikor került sorra Schönbrunn, a Schatzkammer, a Stefanskirche és a Kunsthistorisches Museum látogatása.

³⁷ MTA KIK Kézirattár, Ms 4525/629. Kring Miklós – Domanovszky Sándorhoz, Bécs, 1932. okt. 16. Házi levelezésében nem találtunk közvetlen utalást arra, hogy sikerült-e Kringnek felvennie vele a kapcsolatot: Dominkovits 1996. A hivatalos beszámoló jelentésből viszont kiderül, hogy májusban járt Sopronban. Idézi Ujváry 1996: 206.

3. táblázat. A kulturális programok főbb színterei

Dátum	Hely	Költség (Sch)
1934. X. 24.	Grillpartzer	0.70
1932. X. 30. V.	Schönbrunn, este: Opera	2.10 + 6.00
1932. XI. 1.	Schatzkammer, Kaisergruft	1.00 + 0.10
1932. XI. 2.	Stefanskirche, katakombák	1.00 + 2.00
1932. XI. 12.	Mödling (villamossal)	2.24
1932. XI. 15.	Kunsthistorisches Museum	0.50
1932. XI. 27. V.	Burgtheater	1.30
1933. I. 15. V.	Muzeum	0.50
1933. I. 29. V.	Burgtheater	1.30
1933. IV. 20.	Mozi	1.30
1933. IV. 22.	Mozi	2.80

Hetente rendszeresen költött sajtótermékekre (*Budapesti Hírlap*, *Az Est*, *Die Stunde*, *Pester Lloyd*, *Hétfői Napló*, *Az Újság*, *Nemzeti Figyelő*, *Der Telegraph*, *Magyarság*, *Wochenzeitung*, *Pesti Hírlap*, *Ellenzék*). Az értelmiségi létből nem hiányozhattak a könyvvásárlások sem, bár ezeket sajnos konkrét tételenként nem látjuk, csak ilyen lakonikus bejegyzésekből következtethetünk létükre: X. 27. „Buchhandlung, Burgenland–Führer 9.87 Sch”; I. 24. „k[önyv]vek 2 Sch”; III. 1. „Reclam k[önyv]v 4.80”. Ezek közül egyedül az október 27-i tételt tudjuk pontosan azonosítani, az ekkor vásárolt Burgenland útikalauzról ugyanis Mályusz közvetítésével recenziót közölt a *Századok*ban.³⁸ Az „Im Zeichen d[es] Kr[euze]s (IV. 1. 2.20 Sch)” bejegyzés pedig utal arra, hogy kifejezetten vallástudományi szakirodalom iránt is intenzíven érdeklődött.

A notesz alapján összeállított lista természetesen nem tartalmaz minden eseményt, hiszen azok, amelyeknek nem volt költségvonzata, nem kerültek említésre.

Összegzés

Kring/Komjáthy Miklós személyes forrásai (levelei, notesze) segítségével mélyebb betekintést nyerhettünk a bécsi ösztöndíjas lét hétköznapi rétegeibe. Ugyanakkor elhelyezve ezeket az információkat az ösztöndíjasoktól származó Domanovszky-levelezés tágabb kontextusában, láthatóvá vált nemcsak a harmincas évek szűkülő mozgásterére a húszas évekhez képest,

³⁸ Kring 1933a.

hanem az a mechanizmus is, ahogy a bécsi intézet keretek között tartja és érdemben irányítja az egyéni kutatói életpályákat, sokszor felülbírálva az otthonról hozott instrukciókat. S maga a jelenség, az ösztöndíjas lét kötöttsége és szabadsága természetesen általánosabb mozzanatokat is hordoz. A kezdő kutató a külföldi létben lebegve önmagára is jobban ráismer. Ahogy azt másfél évtizeddel később a szintén Kaposvárról származó Hanák Péter az örök városban leszűrt örök tanulságot a Mesternek megfogalmazta:

„Azt hiszem, hogy Professzor Urat, aki mindannyiunk, de különösen néhányunk történeti munkáját olyan figyelemmel kísérte, érdekelni fogja még az a beismerésem, hogy most látom csak, hogy rengeteg anyag felkutatása, az anyaggal való személyes ismeretség és sok hiábavalónak látszó munka nélkül ezt a »szakmát« nem lehet megtanulni, és, hogy nagyon sokat tanultam a rendszeres kutatás, a levéltári munka területén. És úgy érzem, hogy fontos, de talán elengedhetetlen módszertani előtanulmány volt és lesz ez a munka a későbbiekhez. A történetiszemléletem, amely mindig a szintézisek iránt hajlamos, most a részletekbevesző analízisek és adathalmazok közepette kel hogy kiállja a próbát.”³⁹ [sic!]

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) Családok, személyek iratai

P 2087 Komjáthy Miklós hagyatéka, 3.d. III/2.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK) Kézirattár

Ms 4522–4528 Domanovszky Sándor levelezése

Ms 6398–6408 Mályusz Elemér levelezése

Hivatkozott irodalom

Dominkovits Péter 1996: Egy vidéki tudós kapcsolatrendszerének dokumentumaiból. (Válogatás Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa levelezéséből 1914–1944.) *Levéltári Közlemények* (67.) 1–2. 93–134.

³⁹ MTA KIK Kézirattár, Ms 4524/456. Hanák Péter – Domanovszky Sándorhoz, Róma, 1947. okt. 6.

Kodnar, Johann 2018: Eine Wertmarke des Konsumvereins Mittella in Wien. <https://wertmarkenforum.de/eine-wertmarke-des-konsumvereins-mittella-in-wien> – utolsó letöltés: 2021. március 15.

Kövér György 2015a: Alfons Dopsch és a magyar gazdaságtörténet. In: *Kor/Társ Panoráma: Tanulmányok a 70 éves Vonyó József tiszteletére*. Szerk. Erőss Zsolt, Gyarmati György. Budapest–Pécs, 73–106.

Kövér György 2015b: Levelek Bécsből. Kring Miklós, 1932–1933. In: *Szorosadtól Rijekáig*. Szerk. Mayer László, Tilcsik György. Budapest, 267–274.

Kring Miklós 1933a: Eitler, Paul, Barb, Alfons: Burgerland-Führer. Eisenstadt, 1932. *Századok* (67.) 1–3. 102–103.

Kring Miklós 1933b: Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. Sopron, 1925–1931. I. rész, 4–6. k. II. rész, 1–2. k. *Századok* (67.) 9–10. 451–455.

Mályusz Elemér 1994: Népiségtörténet. S. a. r. Soós István. *Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok* (13.) Budapest.

Ujváry Gábor 1996: *Tudományszervezés – történetkutatás – forráskritika. Klebelsberg Kuno és a Bécsi Magyar Történeti Intézet*. Győr.

Ujváry Gábor 2017: *Kulturális hídfőállások. A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika történetében*. II. Bécs és a magyar kulturális külpolitika. Budapest.

Anyanyelvi lektorok és előadók szerepe az egyetemek kulturális külkapcsolataiban 1921 és 1941 között

Az első világháború egyetemekre gyakorolt hatásának vizsgálata a centenáriumi megemlékezések kapcsán a történeti kutatás fókuszába került. Több kutató publikált az elmúlt években a háborút követő globális kulturális átrendeződés, a kultúrdiplomácia felértékelődése, a humanitárius és kulturális segélyezés témakörében.¹ Jelen tanulmány, mely az egyetemek két világháború közötti, nemzetközi kulturális diplomáciában betöltött szerepéről szól, ebbe a sorba kíván illeszkedni. Korábbi munkánkhoz képest, amely a M. kir. Erzsébet Tudományegyetem teljes lektori személyzetének működését vizsgálta ugyanebben az időszakban, ez az írás a M. kir. Pázmány Péter Tudományegyetem külkapcsolataira koncentrál, referálva a korábbi ismeretekre, a különbségekre és párhuzamokra a két egyetem történetében. Kiemelten négy ország, Anglia, Franciaország, Olaszország és Németország lektorainak magyarországi tevékenységén keresztül tárja fel az érintett országokkal való érintkezés kultúrdiplomáciai vonatkozásait.

A történeti kutatás a szövetségesek, főként Franciaország és Németország viszonylatában, az elmék leszereléséről beszél² kulturális viszonylatban is, ami a két ország közötti ellenségeskedés tudományos téren való lezárásához vezetett. Németországnak a két világháború közötti, Egyesült Államokkal kiépülő kapcsolatának történetéről szóló, frissen megjelent könyv bevezetőjében is jelentős hangsúlyt kap ez a gondolat.³ Bár Magyarország és az utódállamok tekintetében ezt a kérdést közelebbről is érdemes lenne megvizsgálni, ugyanis Magyarország, hasonlóan Németországhoz, 1922-től az együttműködés politikáját választotta és kommunikálta a külpolitikában. Addig az ország irredenta mozgalmi, a politikai és a közsféra retorikája fenntartotta azt a légkört, amelyben nem lehetett az elmék úgymond leszereléséről beszélni. Ugyanez mondható el az utódállamokról is, akik fenyegetésként érzékelték a revíziós kommunikáció fenntartását. Az elmék leszerelése helyett a korábbi sajtópropaganda eszköztára mellett megjelent a tudomány és kultúra használata a nemzetközi vélemény formálásában. Magyarország diplomáciai elszige-

1 Lásd Donia Anca Cretu, Elisabeth Piller, Thomás Irish, Charlotte A. Lerg munkáit.

2 Horne 2009: 101–119.

3 Piller 2021.

teltsége a Népszövetségbe való felvételével kezdett enyhülni (1922)⁴, de a folyamat lassúsága miatt a kultúrdiplomáciára hárult az informális kapcsolatkeresés és -helyreállítás szerepe. Az új nemzetállamoknak, valamint Magyarországnak és Németországnak nagyon fontossá vált, hogy új ország image-eket kreáljanak, és ezek segítségével nyerjenek támogatást külpolitikai céljaik eléréséhez.⁵ Ezzel egyidőben a kultúrdiplomácia⁶ hangsúlyossá vált a térség stabilizálását célzó francia és angol külpolitika eszköztárában. A harmincas évektől ezeket a módszereket Németország és Olaszország is eredményesen alkalmazta helyzetének erősítésére a térségben.

A két világháború közötti magyar kultúrdiplomácia körébe sorolható felsőoktatási tevékenységek közül a kutatás eddig főként a külföldi magyar ösztöndíjak, intézetek, Collegium Hungaricumok és lektorátusok kiépítésére koncentrált.⁷ Ladányi Andor az 1930-as évek külföldi tudományos kapcsolatait vizsgálva szintén a magyarok külföldi megjelenésére fókuszált és nem az intézmények közötti kapcsolatokra.⁸ A témakörben legutóbb megjelent könyv sokat ígérően a tudományos kapcsolatok feltárását is ígérte, de jórészt az Egyesült Államokra kiterjedő kapcsolatok és intézmények bemutatására szorítkozott.⁹

Jelen tanulmány a Magyarországra irányuló, külföldi kultúrdiplomáciai tevékenységek közül az egyetemekre delegált, illetve ajánlott anyanyelvi lektorokkal és előadókkal foglalkozik. Az alkalmazásuk és tevékenységük vizsgálatának forrásbázisát az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár archívumában őrzött Pázmány Péter Tudományegyetem egyetemi és kari tanácsülési jegyzőkönyvei és iktatott iratai képezték, kiegészítve a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltárának hasonló jellegű, vonatkozó forrásaival. Az Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) iratainak részleges pusztulása miatt a minisztériumi döntési folyamatok egy része csak az egyetemi levéltárak iktatott irataiból volt rekonstruálható a megőrzött minisztériumi leiratok alapján.

4 Zeidler 2006.

5 Orzoff 2009.

6 Vö. *culture diplomacy*, az USA-ban *public diplomacy*.

7 Ujváry 1993: 14–26.; Ujváry 2013; Ujváry 2017; Romsics 1990: 109–129.; Hamza–Szabó 1997: 7–13.; Orosz 1997: 223–260.; Weigand 1997: 281–312.

8 Ladányi 2002: 166–173.

9 Nagy 2017.

Kultúra mint a diplomácia eszköze

Az első világháború propagandaharcában az Osztrák–Magyar Monarchia és szövetségese, Németország egyértelműen vereséget szenvedett.¹⁰ A magyar politikai elit a trianoni békéhez vezető okokat keresve az ország kedvezőtlen külföldi megítélését is számba vette. A diplomáciai elszigeteltség közepette a kultúra, a tudomány és a tudományos elit korábbi informális kapcsolatainak jelentősége felértékelődött. Főként a személyes kapcsolatokra tudott támaszkodni az új tudományos szervezetekből is kirekesztett egyetemi oktató és kutató réteg.¹¹

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Klebelsberg Kuno, majd Hóman Bálint irányítása alatt az államok közötti diplomáciai kapcsolatok erősítésére és a külpolitikai célok támogatására a tudomány és kultúra szereplőit és eredményeit is felhasználta. A kultúrdiplomáciában rejlő lehetőségek nem csupán a vesztes országok számára jelentettek új lehetőségeket, hanem a győztes államoknak is. Természetesen a külpolitikai célok eltérőek voltak minden esetben, ahogy a választott módszerek is eltértek országonként. Nem egy esetben pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter teljes befolyásával támogatta az egyes országok megkereséseit a reciprocitás és a jószándék biztosításának reményében. Elég csak emlékeztetőül idézni Klebelsberg irányadó sorait: „Még nagy nemzetek kulturális életének is megártott az, ha [...] túltengő sovinizmusból vagy saját szellemi életük túlbecsülése következtében elzárkóztak a külfölddel szemben, a kis nemzeteknek pedig egyenesen végzetes, ha izolálódnak a nagy kultúrnépekkel szemben.”¹² Ez a koncepció határozta meg az idegen nyelvek oktatásáról és fontosságáról vallott nézetét is, azzal a kiegészítéssel, hogy a nyelvtanulás nemcsak vagy nem elsősorban a tudomány nemzetközi szintű művelése miatt volt fontos, hanem a „magyar igazság” hirdetése okán is,¹³ amely a béke által meghúzott határok igazságtalanságát és a békés revíziójukra való törekvés gondolatát foglalta magába.

¹⁰ Lásd bővebben Nagy 2017: 25–34.

¹¹ Chagnon 2018: 220–222.

¹² Idézi Romsics 1990: 109.

¹³ „De ma, amikor önálló államként kell eligazodnunk a világ nemzetei között, akik előtt rajtunk kívül senki sem fogja hirdetni a magyar igazságot, ma igenis hazafias kötelesség, hogy megtanuljunk a nyugati nyelveket, s minden idegen nemzethez vagy néphez a maga nyelvén szóljunk.” Idézi Kézi 2006: 23.

Külföldi lektorok a magyar egyetemeken

A tárgyalt korszakban négy ún. tudományegyetem és egy egyetemi jogú kar volt az országban, ahol nyelvtanárokat alkalmaztak; a háború előtt alapított debreceni, amely 1921-től Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem néven működött, a pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem, amely a kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemmel közös, budapesti működése után 1923-tól Pécssett telepedett meg, míg utóbbi 1921-ben Szegedet kapta székhelyül. Budapesten 1920-ban felállították a Királyi Magyar Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Kart,¹⁴ amely független volt az ország szintén itt működő, legrégebbi egyetemétől, az 1921-től Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetemnek nevezett Budapesti Tudományegyetemtől.

Mindegyik egyetem saját szabályzata alapján működött. A működésüket 1914-ben megkezdő intézmények ideiglenesnek szánt szabályzatát a két régebbi egyetem szabályzata alapján fogalmazták meg a kornak megfelelő módosításokkal.¹⁵ A 13. § a nyelvtanárok alkalmazását megengedte és ekként szabályozta: „A tanítók nem valamely tudományszakot, hanem művészetet, vagy gyakorlati ügyességet tanítanak. A tanítók kizárólag gyakorlati elsajátítás céljából élő nyelveket is taníthatnak. (Nyelvmesterek.) A tanítók, ha ismereteiket a kar előtt kellőképpen igazolták, a kar javaslatára a vallás- és közoktatásügyi minisztertől kapnak engedélyt a tanításra.”¹⁶

Tehát a nyelvtanárok alkalmazása tekintetében az egyetemek maguk jártak el, és a jelölés az egyetemi autonómia egyik szignifikáns része volt. A bölcsészettudományi karok saját hatáskörükben intézték a kinevezéseket a legtöbb esetben. A nyelvtanárok középiskolai tanári diplomával és oktatási gyakorlattal rendelkeztek, és általában maguk jelentkeztek a posztra. 1924-ben a VKM további szabályozást vezetett be a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarának javaslatára, amely szerint a lektorok megbízása egy évre szólt, és lejártakor a szaktanár javaslatára egy évvel volt hosszabbítható.¹⁷ Legtöbb esetben a lektorok fizetés nélküli alkalmazásukat kérték, de a kar a minisztériumnál folyamodhatott tiszteletdíjért, illetve a tandíjjárulékból részesülhettek díjazásban.¹⁸

¹⁴ 1934-ben egyesítették a József Nádor Műegyetemmel, létrehozva a Magyar Királyi József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemet.

¹⁵ 1912. évi XXXVI. törvénycikk a debreceni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról. 5. § *Budapesti Közlöny* 1912. július 12. (46.) 3. A szabályzat megjelent: *Hivatalos Közlöny* 1914 (22.) 18. 420–436.

¹⁶ *Hivatalos Közlöny* 1914 (22.) 18. 422.

¹⁷ ELTE L 8. b. 1542/1927–28.

¹⁸ Lásd bővebben Sztana–Kovács 2014: 143.

A külföldi nyelvtanárok és előadók helyzete annyiban volt más, hogy alkalmazásukkor vagy a külföldi állam fizette a tiszteletdíjukat, vagy a kar a minisztériumhoz fordult állandó fizetésért és annak a költségvetésbe való beépítéséért, ha csak a jelölt nem ajánlotta fel szolgálatait ingyen. A külföldi lektorok nemcsak magát az idegen nyelvet oktatták a hallgatóiknak, de megbízott előadói státuszban a haladó kurzusokon irodalom- és kultúrtörténeti előadásokat is tartottak. A kulturális egyezmények megkötése után bizonyos országok maguk biztosították a lektorok fizetését, vagy azok az egyetemmel kötött szerződés alapján kapták juttatásaikat.

1939-ben Eckhardt Sándor, a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti dékánja felterjesztésében azt kérte a kultusztcárától, hogy az újjörög, svéd, norvég, bolgár, szlovák, örmény, finn, rutén, román és holland lektoroknak tiszteletdíjat utaljon ki és építse azt be a következő tanév költségvetésébe is, megszüntetve így a fizetés nélküli lektorságot. Eckhardt az indoklásban az egyetemek kiemelkedő kultúrdiplomáciai munkáját hangsúlyozta:

„Minthogy a lektorok alkalmazása nemcsak tudományos és tanárképzési szempontból feltétlenül szükséges, hanem a lektori megbízások útján a Bölcsészeti Kar elősegíti [Eredetileg végzi szerepelt, de kihúzták a szövegből. K. A.] a nemzetközi kulturális kapcsolatok kiépítésének nagy munkáját is és másrészt nem lehet kívánni, hogy a lektorok fáradságos és értékes munkájukat minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül végezzék, a Bölcsészettudományi Kar tisztelettel kéri Nagyméltóságodat, kegyeskedjek az alább felsorolt 10 lektorátus számára az 1940/41. évi költségvetésbe rendes évi tiszteletdíjat felvenni s azt már az 1939/40 évre is folyósítani.”¹⁹

A háborút követő években a kezdetben informális kapcsolatokon, illetve önkéntes jelentkezésen keresztül betöltött, anyanyelvi lektori állások hamarosan a diplomácia fókuszába kerültek. Az 1920-as évek elejétől egyre jellemzőbb, hogy a külföldi kormányok a követségeiken keresztül ajánlanak lektorokat az egyetemeknek. Ezeknek a lektoroknak az elfogadása és fogadtatása több szempontból is problémásnak bizonyult. Meghatározta a politikai légkör, az adott országhoz fűződő diplomáciai viszony, illetve elvárás, továbbá az, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter az ajánlat továbbításakor megpróbált-e nyomást gyakorolni, és hogy ezzel sértette-e az autonómiájára érzékeny egyetemeket. A külpolitikai helyzet változásával ez a nyomás bizonyos esetekben nem vagy nemcsak a minisztérium részéről, de a lektort adó ország kormány részéről is érzékelhetővé vált.

¹⁹ ELTE L 8. b. 613/1938–39.

A következőkben több példán keresztül tárjuk fel az egyes országok kultúrdiplomáciai tevékenységének mozzatát, módszereit és azok fogadtatását a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Továbbá az egyetemek helyzetében tapasztalható különbségek érzékeltetésére összevetjük azokat az Erzsébet Tudományegyetemen történetekkel.

Nagy-Britannia és Franciaország

Az első világháborút lezáró békék aláírását követően az angol és francia külpolitika számára a legfontosabb feladat a status quo fenntartása volt. 1925-re világossá vált, hogy az angol diplomácia Európa stabilitását a Németország és Franciaország közötti helyzet rendezésével kívánta fenntartani, és a nyugat-európai országok közötti jóviszonyt előbbre valónak értékelte Nagy-Britannia biztonsága érdekében, mint az aktív jelenlétét a közép- és kelet-európai országokban.²⁰

A térség stabilizálásának francia részről tett külpolitikai, gazdasági és kulturális erőfeszítései ismertek,²¹ de a kulturális diplomáciának a magyar egyetemeket és a két világháború közötti tudás-elitét célzó tevékenysége teljes mélységében eddig feltáratlan maradt. A bevezetőben említett háború utáni ellenséges attitűd a volt szembenálló országok között Magyarország és Franciaország esetében erősen jellemző volt, köszönhetően a trianoni békéhez vezető katonai, politikai és diplomáciai eseményeknek. Az elmék leszerelése nagyon lassan és nehézkesen ment végbe, és ez nagymértékben lelassította Franciaország stabilizálási törekvéseit. Annak ellenére, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a legtöbb esetben teljes mértékben támogatta a francia kultúrdiplomáciai kezdeményezéseket, ezek gyakran megfeneklettek az erősen rögzült, ellenséges érzelmek, a gyanakvás léggömbje, illetve az intézményi autonómia védelme miatt.

Az eddig feltárt iratok alapján úgy tűnik, hogy az angol lektorok saját kezdeményezésükből jelentkeztek a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karánál állásért, minden mélyebb kultúrdiplomáciai megfontolás vagy diplomáciai támogatás nélkül. Bár a jelöltek közeli kapcsolatban voltak az országban működő, brit katonai misszióval, illetve a brit diplomáciai testülettel, így például William Laplene Livingstone, a katonai misszió tolmácsa²² és James Owen Hannay, az angol követség és a magyarországi angol egyházközösség lelkésze²³ volt. Óráikon kívül nem fejtettek ki külön

²⁰ Bakić 2018: 78.

²¹ Ablonczy 2000: 1149–1150.; Kecskés 2015.

²² 1920 és 1928 között oktatott az egyetemen. ELTE L 8. b. 1388/1919–20.

²³ James Owen Hannay (1865–1950) ír származású, anglikán kanonok, író, George A. Birmingham néven publikálta műveit.

kultúrdiplomáciai tevékenységet, Livingstone esetében csak arról volt szó, hogy megfelelő állást akart találni a misszió távozása után. Ezért jelentkezett 1920 júliusában lektornak, és erre utalt később az is, hogy 1921 őszén a *Pesti Hírlap*ban hirdette keresett magántanítványokat.²⁴ Az 1921/22-es tanév végén a VKM által a munkája kezdete óta neki biztosított, évi 2000 korona tiszteletdíja mellé drágasági segélyért fordult a kari tanács útján a minisztériumhoz.²⁵ Az angol tanszék vezetője, Yolland Arthur²⁶ támogatólag terjesztette fel a kérést, idézve Livingstone-t, aki lektori működését az egyetlen és legfontosabb tevékenységének tartotta, és aki Yolland szerint az egyetlen angol lektor és jó tanerő volt.

1923-ban Hannay kanonok ellenszolgáltatás nélkül jelentkezett a bölcsészkarnál. A kar egyetértett Yolland jelentésével az ügyben, és az addigra már hírneves író jelentkezését és tiszteletdíj igénye nélküli ajánlatát a magyar–brit kapcsolatok elmélyítésére irányuló gesztusként értékelte. Yolland így fogalmazott: „ugy kell vennünk ezt az ajánlatot, mint egy nagynevű angol író spontán vállalkozását arra, hogy az annyira szükséges magyar–angol kapcsolatot mélyítse és kiszélesítse”.²⁷ Semmi nem igazolta később ezt az előfeltevést a kanonok működése kapcsán, aki a tanítást csak 1923 őszén tudta megkezdeni.

A hazatérése után, 1925-ben megjelent könyvében meghökkentő éleslátással írt magyarországi tapasztalatairól, így egyetemi munkájáról is.²⁸ Bár a kanonok nem volt nagy véleménnyel a magyar felsőoktatás módszereiről, és úgy látta, hogy a hallgatóknak többet kellett volna sportolni, mint magolni és sokkal kevesebbet aggódni vizsgák eredményein, nagyra értékelte viszont a hallgatók lelkesedését és tudásszomját, és maga is meglepődött, hogy milyen nagy számban jelentkeztek az *English Literature during the Victorian Period* című kurzusára.²⁹ Hannay 1924-es távozása után

²⁴ *Pesti Hírlap* 1921. október 20. 11.

²⁵ ELTE L 8. b. 2418/1921–22.

²⁶ Eredeti nevén Arthur Battishill Yolland (1874–1956), angol születésű irodalmár, egyetemi tanár, fordító.

²⁷ ELTE L 8. b. 2173/1922–23.

²⁸ Birmingham 1925.

²⁹ Birmingham 1925: 174–175. Hannay terjedelmes vendéghallgatói névsort is beterjesztett a tanév kezdetén, beleértve a saját feleségét is. A 86 név nagy része angol volt. Természetesen a kar engedélyezte számukra az óralátogatást. ELTE L 8. b. 875/1923–24.

még két lektor csatlakozott a bölcsészkar oktatói személyzetéhez, Vernon Duckworth-Barker³⁰ és K. E. Laurence³¹ személyében.

A Pázmány Péter Tudományegyetemen az angol anyanyelvű oktatók alkalmazása teljesen a bölcsészkar hatáskörében maradt minden politikai befolyás nélkül, és a felvétel a jelentkezők magánkezdményezésére történt. Nem általánosíthatunk az összes vidéki egyetem gyakorlatára vonatkozólag, de többé-kevésbé az Erzsébet Tudományegyetem bölcsész-kara is hasonló gyakorlat követésére törekedett. Habár motivációjának oka valószínűleg a hallgatóinak tudásszintje és nem az autonómiája feletti szigorú őrködés volt. Míg a húszas évek második felében az Erzsébet Tudományegyetem hallgatói közül sokan kezdték az angol nyelvet választani, addig 1938-ra ez az érdeklődés visszaesett.³² Ez vezetett ahhoz, hogy a lektorságért folyamodókat általában elutasították.

Krisztics Sándor, a jogi kar nyilvános rendes tanárának szintén magánjellegű kezdeményezése, amely mögött kultúrdiplomáciai megfontolások is meghúzódhattak, 1938-ban kisebb feszültséget keltett a bölcsészkarral. Krisztics a rektorhoz fordult egy felirattal az angol nyelv- és irodalom-oktatásnak elhanyagolt állapota miatt, és H. H. W. Pülleine kapitány³³ közvetítésével Sir Robert Gower³⁴ közbenjárását ajánlotta az angol kormánytól lektor kiküldésére. A bölcsészettudományi kar ülésén elhangzó felterjesztésben dr. Koszó János a hallgatók alacsony számára és tudásuk minimális szintjére hivatkozva nem találta indokolhatónak angol nyelvű irodalmi előadások tartását. Mindemellett a tanácsot az is aggasztotta, hogy a javaslatban nem volt szó a tiszteletdíj fedezetéről sem.³⁵ Ebből az utóbbi megfontolásból is látszik, hogy a kar nem zárkózott el alapvetően az angol származású lektorok alkalmazásának gondolatától. Viszont a

³⁰ Vernon Duckworth-Barker (1908–1997) fordító, költő. 1928 és 1930 között nyelvi lektor, korábban Arthur B. Yolland mellett az Angol Intézet gyakornoka. (Karinthy Frigyes *Utazás a koponyám körül* című művének angol fordítása az ő tolmácsolásában 1939-ben jelent meg.)

³¹ K. E. Laurence őrnagy 1927-től a Magyar Külügyi Társaság nyelvtanára, 1929 és 1940 között az egyetem lektora.

³² Lásd bővebben Sztana–Kovács 2014: 148.

³³ H. H. W. Pülleine kapitány 1938 novemberében járt Magyarországon a Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA) képviselőjeként, és előadásokat tartott az angliai állatvédelemről Budapesten és Pécsen. Krisztics kalauzolta és tolmácsolta neki Pécsen az előadásokkal kapcsolatos interjúk során. *Dunántúl* 1938. november 13. 257. 4.

³⁴ Sir Robert Vaughan Gower konzervatív parlamenti képviselő, magyarbarát politikus, 23 évig az RSPCA elnöke.

³⁵ Lásd Koszó választát bővebben: Sztana–Kovács 2014: 149.

költségek és a hallgatók tudásszintjének mérlegelése nagyobb súllyal estek latba, mint az angol–magyar külkapcsolatok ilyen módon való támogatása.

A fenti példákból kitűnik, hogy az angol diplomácia maga sem volt érdekelt abban, hogy a kultúrdiplomáciának ezt a közvetett eszközét alkalmazza. Az, hogy ennek a háttérben a korábban már említett diplomáciai fókusz Nyugat-Európára terelődése volt-e az ok, vagy a gyökere abban a felfogásban rejtett, amely egyre inkább megerősödött az angol politikai körökben, hogy a háborúhoz vezető út az úgynevezett „titkos diplomácia” módszereivel volt kikövezve, és hogy ezeket teljesen fel kell váltania egy nyílt és látható diplomácia eszközeinek,³⁶ egyelőre nem látszik világosan. Viszont éles kontrasztban állt a francia kormány kulturális diplomáciai aktivitásával Magyarországon és az egyetemeken, főként a Pázmány Péter Tudományegyetemen.

Franciaországot, ahogy a bevezetőben szó volt róla, a minél szélesebb körű közép-kelet-európai befolyásszerzés, illetve a tudományok terén Németország elszigetelése és háttérbe szorítása vezérelte. Ez az attitűd Magyarországgal, mint volt ellenséges országgal kapcsolatban is érzékelhető volt, de mivel a magyar tudományosság nemzetközi pozíciója soha nem jelentett konkurenciát Franciaországnak, a francia diplomácia befolyásszerzési politikája gyorsan felülírta ezt az ellenséges hozzáállást.

A háború miatt megszakadt együttműködések felelevenítése a korábbi informális kapcsolatok felhasználásával történt. Az Eötvös Kollégium a háború előtt szoros kapcsolatokat ápolt az École Normale Supérieure Paris-val, amely modellintézményeként szolgált a megalapításakor. Ezek a kapcsolatok jó szolgálatot tettek a háború végeztével, bár a francia kormány kezdeti ellenállása miatt a kapcsolatfelvétel nem ment minden nehézség nélkül.

Bartoniek Géza, a kollégium igazgatója 1921 elején örömmel értesítette a bölcsészkar dékánját, hogy sikerült új, francia anyanyelvi lektort szereznie a kollégiumnak Jean Mistler de Auriol³⁷ személyében, akit a francia kormány fizet majd, és az egyetemen is heti három órát fog adni.³⁸ Levelében megvilágította a nehézségeket, amelyek eddig hátráltatták egy új, francia lektor alkalmazását.

„Már 1918 elején megkíséreltem, hogy a collegium francia tanulmányainak vezetésére az École Normale előttem ismert kiváló neveltjét, Robinet de Cléry urat megnyerjem. Ő késznek nyilatkozott

³⁶ Bakić 2018: 75.

³⁷ Jean Mistler de Auriol (1897–1988) író, politikus, 1921 és 1925 között megbízott előadóként a francia irodalomtörténet előadója.

³⁸ A megegyezés részleteit ismerteti: Garai 2019: 152.

az állás elfoglalására, és pedig az École Normale hallgatólagos beleegyezésével, minthogy akkor hivatalos érintkezés a francia kormány ellenzésével találkozott volna. Sajnos a pénzünk romlása miatt a tárgyalások megszakadtak. Párisi barátaink érdeme, hogy az ügy a mult évben ismét napirendre került. Tharaud³⁹ ur, a collegiumunk volt tanára mult évi julius hóban Budapestre érkezvén közölte, hogy a francia kormány nemcsak megengedte, hogy az École Normale ismét két tanárt bocsásson a collégium rendelkezésére, hanem tekintettel országunk sulyos helyzetére, a tanárok fizetését magára vállalta.⁴⁰

Bartoniek azt is kiemelte, hogy a francia kormány támogatását Maurice Fouchet francia követségi főmegbízott segítette elő.⁴¹ Fouchet a dékánhoz írt levelében azt a reményét fejezte ki, hogy az előadások hozzájárulnak a baráti, francia–magyar szellemi kapcsolatok megalapozásához.⁴²

Ez a kezdeményezés francia részről mégis félresiklott. Ebben szerepe volt annak is, hogy Mistler egy év után otthagya a kollégiumot, és kultúrattasé lett a francia követségen, és bár egyetemi óráit mint megbízott előadó továbbra is ellátta, a kar vezetését feszélyezte az aktív diplomáciai szolgálatának ténye. Ez akkor bukott a felszínre, mikor három fél-év eltelte után, 1922 májusában a francia kormány Francia Irodalom és Művelődéstörténet Tanszék megszervezésével és Mistler állandósításának kérésével kereste meg Vass József kultuszminisztert, aki leiratában a maga részéről elfogadhatónak nevezte az ajánlatot.⁴³ A kiküldött, bölcsészkar bizottság erős hangú feliratban utasította el a javaslatot, mivel sérelmezte, hogy a miniszter mintegy prejudikálta a pozitív döntést, amely az egyetem autonómiáját sértette. Továbbá a bizottság a háborús szembenállást hozta fel érvként, ami nyilvánvalóan a Franciaországgal szembeni ellenséges érzések kendőzetlen megnyilvánulása volt. „Mondja ki a Kar már most, hogy elvileg ellenzi azt, hogy idegen állam magyar egyetemen tanszékot szervezzen és tartson fenn, de különösen ellenzi ily tanszék szervezését

³⁹ Ernest Tharaud (1874–1953), ismert még mint Jérôme Tharaud, író, a Francia Tudományos Akadémia tagja, 1899 és 1903 között az Eötvös Kollégium francia nyelvi lektora.

⁴⁰ Az idézetet a szöveg eredeti helyesírásával közlöm. ELTE L 8. b. 1517/1920–21. Bartoniek Géza levele a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar dékánjának, 1921. február 17.

⁴¹ Fouchet tevékenységéről lásd bővebben: Ablonczy 2000.

⁴² ELTE L 8. b. 1517/1920–21. Maurice Fouchet levele a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar dékánjának, 1921. február 27.

⁴³ ELTE L 8. b. 2372/1921–22. VKM miniszter 54298/1922. szám IV. leiratának másolata, 1922. május 03. Vass. s. k.

a háború és a követő események tapasztalatai után azon nemzet részéről, amely velünk szemben oly kevés megértést tanúsított; megengedhetetlennek tartja, azt is hogy idegen állam polgára tagja legyen a tantestületnek.”⁴⁴ A kar azt is tisztázni szeretne volna, hogy Mistler további alkalmazása és a tanszék létrehozásának ügye két külön ügy-e, vagy a francia kormány így kívánja Mistlert állandósítani.

Június közepén Klebelsberg Kuno foglalta el a miniszteri bársonyszéket, aki leiratban válaszolt a kar kérdésére, mely szerint egy ügyről van szó, de Mistler státusza nem változna megbízott előadói szerepét illetően. A kérdésnek azért volt a kar számára kiemelt jelentősége, mert az egyetem nyilvános rendes tanárai voltak csak tagjai a kari tanácsnak, a kar legmagasabb szintű döntéshozó testületének. Klebelsberg reményét fejezte ki, hogy a tanács módosítja korábbi döntését és elfogadja a francia kormány ajánlatát a tanszék szervezésére, amelyet a Sorbonne-on a magyar kormány által finanszírozott Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék példájára hoztak volna létre. Ez utóbbi körülmény miatt a magyar kormány nem érezte magát abban a pozícióban, hogy tiltakozhatott volna a francia kormány szándéka ellen. A miniszter meglátása szerint Mistler – mint a kar által megválasztott előadó – állandósítása tehát nem jelentette volna a kar autonómiájának csorbítását, azzal a kiegészítéssel, hogy a kar kiköthette volna a változtatás jogát.⁴⁵ A kar ismét bizottságot küldött ki, amely tagjainak véleménye alapvetően megegyezett a korábbival. Ellenezték, hogy a külföldi kormány tanszéket hozzon létre az egyetemen, mivel az az egyetemi autonómiába való beavatkozással járt volna a kinevezések terén. Tisztázatlannak látták a fegyelmi joghatóság kérdését is egy idegen állampolgár felett. Példaként hozták fel, hogy ha az illető politikai propagandába kezd, egy ilyen ügyben való eljárás komoly diplomáciai bonyodalmakhoz vezethetett volna. Továbbá helytelenítették, hogy Mistler a követség alkalmazottjaként „az egyetemi ifjúsággal sűrűn érintkezék”.⁴⁶ A tanszékalapítással kapcsolatos reciprocitás kérdésében pedig szintén a korábbi keserű érzelmeiknek adtak hangot: „a Csonka-Magyarország a viszonosság követelményeinek máris bőségesen eleget tesz, amikor négy egyetemén ugyanannyi francia tanszéket tart fenn, még pedig egészen a maga erejéből, nem úgy, mint a francia kormány, amely a párizsi magyar tanszék fenntartásához elfogadja

⁴⁴ ELTE L 8. b. 2372/1921–22. Bizottsági jegyzőkönyv, 1922. június 20. A dékán 1922. július 3-án válaszolt a VKM-nek a bizottság véleményének a szövegbe foglalásával.

⁴⁵ ELTE L 8. b. 1166/1922–23. VKM 88123/1922 szám IV. leirat másolata, 1922. október 09. Klebelsberg s.k.

⁴⁶ ELTE L 8. b. 1166/1922–23. Bizottsági jegyzőkönyv, 1923. február 08.

a szegény Magyarország anyagi hozzájárulását.”⁴⁷ Majd kiemelték, hogy a több évtizede fennálló magyar tanszék „amint fájdalmasan tapasztaltuk, – a franciáknak Magyarországról való felfogására nagyon csekély hatással volt.”⁴⁸ Ezután Mistler eddigi alkalmazására is rátértek, és mivel úgy találták, hogy nem volt elegendő szakirodalmi publikációja, az eddigi kinevezés is elhamarkodott volt. Ezzel a tanszék létrehozásának kérdése le is zárult. Mistlert tovább alkalmazták, de már 1924 júniusában panasz merült fel ellene nyilvános előadásai kapcsán, mikor a kar hivatalos formában megkérte, hogy csak beiratkozott hallgatókat engedjen be az óráira. Ez az eset adott okot arra a felterjesztésre a VKM-hez, hogy az egyetemi lektorok és előadók megbízását ezután évenként vizsgálják felül.⁴⁹ Többek között ez az ügy is hozzájárult ahhoz, hogy elkezdték keresni az utódját. A véleményes jelentés így fogalmazott:

„Mégis időközben olyan momentumok merültek fel, amelyek a megbízott előadói minőségben személyi változást tesznek szükségessé. Maga Jean Mistler d’Auriol, ellentétben a hozzá fűzött várapozással minél jobban eltávolodott a magyar tudományos élettől, a B. Eötvös Collégiumot is elhagyta. Viszont a francia követségen vállalt napi teendőkkal járó felelős állást és azóta is tevékenyen részt vesz nemcsak a követség kulturális, hanem tisztára politikai ügyeinek intézésében. [...] Ezen felül Jean Mistler politikai nézetei és működése nem mindenben egyeznek a magyar kormány érdekeivel. Az összeférhetetlenség esete tehát fennáll.”⁵⁰

A Mistlert követő mindhárom francia lektor – hasonló módon az École Normale ajánlására – a francia oktatási és külügyminisztérium beleegyezésével töltötte be a francia lektori posztot mind az Eötvös Kollégiumban, mind a budapesti egyetem bölcsészkarán. Aurélien Sauvageot-t⁵¹ a professzorai fordították a finnugor nyelvészet és magyar nyelv tanulása felé,⁵² és ezzel a céllal érkezett az Eötvös Kollégiumba 1923-ban.⁵³ Eckhardt nem várt kevesebbet a jelölttől, mint hogy „tekintélyes összeköttetései révén szá-

47 ELTE L 8. b. 1166/1922–23. Bizottsági jegyzőkönyv, 1923. február 08.

48 ELTE L 8. b. 1166/1922–23. Bizottsági jegyzőkönyv, 1923. február 08.

49 ELTE L 8. b. 2009/1923–24.

50 ELTE L 8. b. 1633/1923–24.

51 Aurélien Sauvageot (1897–1988) finnugor nyelvész, 1925 és 1929 között a Pázmány Péter Tudományegyetem megbízott, francia nyelvi előadója.

52 Sauvageot 2013: 15.

53 Garai 2019: 153.

mithatunk arra, amit Jean Mistlertől nem kaptunk meg, t.i., hogy a magyar és francia tudományos világot közelebb hozza egymáshoz.”⁵⁴

Érdekes módon, mindannak ellenére, amit Jean Mistler tevékenysége kiváltott, 1925-re a bölcsészkar hozzáállása a francia kormány javaslataihoz az új lektorokat illetően megenyhülni látszott. Sauvageot egyetemi megbízása után a kar örömmel fogadta egy második lektor kiküldését.⁵⁵ Ennek több oka is volt, egyrészt a megnövekedett hallgatói létszám miatt szükség volt egy második lektorra, illetve ebben az esetben a felvételi eljárás semmilyen formában sem sértette a kari autonómiát. Jean Carrère⁵⁶ lehetséges alkalmazásának tárgyalása előtt Eckhardt Sándor személyesen beszélgetett el a jelölttel, és ez alapján tett jelentést a karnak.

A harmincas évekre a francia nyelvi lektorok és előadók szerepe a két ország kulturális kapcsolataiban stabilizálódott és ki is bővült, ahogy a francia kormány a befolyásának növelésére törekedett.⁵⁷ Georges Deshusses 1934-ben már nem csak a francia nyelv és irodalomtörténet előadójaként érkezett Magyarországra. Kormányra egy magyar nyelvű francia folyóirat megszervezésével is megbízta, ami a francia befolyást kívánta elősegíteni.⁵⁸ A bölcsészkar azt is elfogadta, hogy a fent nevezett lektorok kulturális at-taséként dolgoztak a budapesti francia követségnek.⁵⁹

A harmincas évek francia kultúrpolitikájának expanzív törekvését mutatta az is, hogy a budapesti egyetem mellett a pécsi egyetemen is voltak kísérletek anyanyelvi lektorok kiküldésére. A francia kormány például hozzájárult, hogy Sauvageot Pécsen is tartson előadásokat az 1923/24-es tanévben,⁶⁰ valamint azt követően, 1925-ben jelezte a francia követség útján, hogy lektort küldene az Erzsébet Tudományegyetemre, de ez utóbbi nem realizálódott egészen 1932-ig. Ekkor Josianne Champard⁶¹ lektornőt, a párizsi La Centre d'Études Hongroises és a francia külügyminisztérium

54 ELTE L 8. b. 1633/1923–24. Dr. Eckhardt Sándor véleményes jelentése, 1924. május 01.

55 ELTE L 8. b. 934/1925–26.

56 Jean Carrère (?–?) történelem–földrajz szakos tanár, 1925 és 1934 között a Pázmány Péter Tudományegyetem francia nyelvi lektora.

57 Az Alliance Française könyvtárakat tartott fenn és nyelvtanfolyamokat szervezett. Aurélien Sauvageot-t a francia követség támogatta oktatási tevékenységében, és anyagilag segítette szótára kiadását. Ablonczy 2002: 69.

58 Georges Deshusses (?–?) 1935 és 1945 között a Pázmány Péter Tudományegyetem francia irodalomtörténet előadója. Kinevezésének részletes körülményeiről lásd Garai 2019: 202.

59 Garai 2019: 152., 252.

60 PTE EL VIII. 104. b. 354/1923–24.

61 Josianne Champard (?–?) 1932 és 1936 között az Erzsébet Tudományegyetem francia nyelvi lektora.

kiválasztottját ajánlották.⁶² Champard nemcsak az egyetemen, az egyetem női kollégiumában, de az Alliance Française kötelékében is oktatott Pécssett egészen 1936-ig, mikor a budapesti követségre rendelték.

Áttekintve a fenti példákat, az tűnik ki, hogy a brit diplomácia a nyelvoktatás terén láthatóan nem volt érdekelt abban, hogy a közvetítő szerepét játssza a magyar egyetemek felé. Ellentétben Franciaországgal – ami diplomáciai megfontolásaitól vezérelve – az 1920-as évek elején tévesen mérte fel a nagylelkűnek szánt ajánlatának várható fogadtatását. A magyar intézmények szempontjából vizsgálva a korszakot, a francia tanszék alapításának ügye jól példázta, hogy mennyire nehéz volt csak a tudományos szempontokat érvényesíteni a politikai érdekekkel szemben, valamint hogy az egyetemi autonómia megőrzése mind a saját, mind egy idegen kormány akaratával szemben egyre nehezebbé vált.

Olaszország és Németország

A kezdetektől más volt a viszony Olaszországgal és Németországgal a közös diplomáciai érdekek miatt. Ez kultúr diplomáciai téren is megmutatkozott, Klebelsberg 1925-ben és 1929-ben Németországba, illetve 1927-ben Olaszországba látogatott.⁶³ Az olasz és német kormányok, hasonlóan a francia kulturális befolyásszerzési módszerekhez, maguk keresték a módját annak, hogy saját állampolgáraik számára lektori állásokat biztosítsanak a magyar egyetemeken. Természetesen a külpolitikai és kultúrpolitikai közeledésen túl a háború utáni és a gazdasági válság éveinek diplomás munkanélkülisége is hasonlóan fontos szerepet játszhatott a külföldi külügyi szervek „állásközvetítői” tevékenységében. Hóman Bálint kultuszministersége idején megszülettek azok a kulturális együttműködési szerződések, amelyek teljeskörűen szabályozták és megváltoztatták az egyetemek mozgásterét és döntési lehetőségeit abból a szempontból, hogy maguk formálják kapcsolataikat az adott országokkal.⁶⁴

Az Olaszországhoz fűződő diplomáciai viszony leképeződött a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának döntéseiben is. 1920-ban dr. Luigi Zambra,⁶⁵ avagy Zambra Alajos, fiumei születésű iparművészeti ór helyettesi kinevezést kapott az Olasz Nyelv- és

⁶² PTE EL VIII. 107. e. 80/1931–32., 126/1931–32.

⁶³ 1927. április 5-én aláírták az olasz–magyar barátsági szerződést. Romsics 2005: 237.

⁶⁴ Kulturális szerződések: Olaszország (1935. évi XVIII. tc.), Németország (1937. évi V. tc.; 1940. évi XXXIV. tc.).

⁶⁵ Zambra Alajos (1886–1947) jogász, műfordító, irodalomtörténész, egyetemi tanár.

Irodalom Tanszékhez.⁶⁶ 1923 áprilisától az olasz követség sajtóreferensi pozícióját is betöltötte, amit a kar dékánja felterjesztésben közölt a kultuszminisztérium útján a Külügyminisztériummal. Válaszában a külügyminiszter jóváhagyta Zambra követségi működését: „van szerencsém Méltóságodat értesíteni, hogy dr. Zambra Alajos, nyilv. rendk. egy. tanárnak a helybeli olasz kir. követségen kifejtett működése ellen, tekintettel nevezettnek hazánk iránt táplált barátságos érzelmeire, nemcsak hogy kifogást nem emelek, hanem részemről súlyt helyezek arra, hogy dr. Zambra az olasz követségen elfoglalt hivatalát minél tovább megtartsa.”⁶⁷ A poszttól Zambra 1924 októberében vált meg, miután kinevezték rendes egyetemi tanárnak, levelében, melyben a kart erről értesítette, örömét fejezte ki, hogy minden idejét a tudománynak és az egyetemnek szentelheti.⁶⁸

A karnak, ahogy ez Mistler esetében is felmerült, a magyar külügyminisztérium állásfoglalását kellett kérni, ha valamely alkalmazottja másodállást vállalt a követségen. A különbség abban állt, hogy Zambra magyar állampolgár volt, míg Mistler alkalmazását illetően ilyen állásfoglalás kérése szóba sem jöhetett a francia állampolgársága miatt. A külügy leveléből mégis jól látszik, hogy olasz származása miatt az ország iránt táplált barátságos érzelmek, a „nemzethűség” nagy súllyal esett latba.

Az olasz tanszék alkalmazásában több olasz megbízott előadó váltotta egymást az évek folyamán,⁶⁹ de az 1935-ös kulturális egyezmény aláírása beleszólt a lektorok alkalmazásának kérdésébe. Bekövetkezett az, amitől a kar a francia tanszék alapításával kapcsolatban tartott, a lektorokat fizető, külföldi kormány jogot formált a kinevezésre.

1936-ban Alberto Gianola kormányára Bukarestbe rendelte, és helyére Rafaelo Paladinot küldték ki. A VKM szűkszávú leiratban tájékoztatta a kart az áthelyezésről január végén.⁷⁰ A leirat szűkszávúsága miatt azt

⁶⁶ ELTE L 8. b. 40/1920–21.

⁶⁷ ELTE L 8. b. 938/1923–24. Külügyminisztérium leirata, 5811/pol.1923. 1924. január 07.

⁶⁸ ELTE L 8. b. 941/1924–25. Zambra Alajos levele, 1924. október 30.

⁶⁹ Italo Siciliano (1895–1980) olasz irodalomkritikus, irodalomtörténész, 1923 és 1933 között a budapesti egyetem megbízott előadója, 1933-ban Varsóba helyezték át. Alberto Gianola (?–?) középiskolai tanár, 1928 és 1933 között a szegedi egyetem lektora, mielőtt a budapesti egyetemre helyezték 1933-ban, onnan pedig 1936-ban kormányára Bukarestbe küldte. Rafaelo Paladino (?–?) 1932 és 1935 között a dijoni egyetem, majd az 1935/36-os tanévben a bukaresti egyetem lektora, mielőtt 1936-ban Budapestre helyezték 1937-ig. Őt Francesco Nicosia (?–?) váltotta 1937 és 1941 között a budapesti egyetem olasz nyelvi lektori posztján.

⁷⁰ ELTE L 8. b. 1065/1935/36. 16.221–1936 IV. számú VKM leirat másolata, 1936. január 31.

a benyomást keltette, mintha a VKM egyértelmű utasítást adott volna a poszt betöltését illetően. A feladatot az olasz tanszék tanárának, Zambra Alajosnak adta ki a dékán az ügy sürgősségére való tekintettel, aki agyályosnak érezte a történeteket, és emlékeztetett a korábbi esetre Gianola kinevezése kapcsán. Akkor a kar a miniszteri leirat hangnemét nyugtalanítónak találta, de válaszában a kultuszminiszter igyekezett eloszlatni ezt az érzést: „egyáltalában nem szándékolta korlátozni a Karnak a lektorok alkalmazására illetően megválasztására vonatkozó szabad felterjesztési jogát.”⁷¹ Zambra ezért úgy értelmezte az újabb leiratot, mint hogy a miniszter felhívta a kar figyelmét egy lehetséges jelöltre. Azt is kiemelte továbbá, hogy a kulturális szerződés megkötése óta, a lektorok alkalmazását illetően a helyzet némileg megváltozott, mivel az egyezmény 7. pontja kimondta, hogy „az olasz kormány továbbra is fenntartja a budapesti, szegedi, debreceni, pécsi tudományegyetemen működő lektorokat.”⁷² Majd Zambra egy érdekes fordulattal folytatta:

„Távol áll tőlem még annak a szándéknak pusztá árnyéka is, hogy kritika tárgyává tegyek egy azóta törvényerőre is emelkedett nemzetközi egyezményt, vagy hogy akárcsak távolról is kétségbe vonjam kapitális fontosságát a magyar-olasz szellemi kapcsolatok kimélyítése és ápolása szempontjából, de őszintén szólva kissé furcsának tartom egyetemünk illetően egyenrangusítását az egyébként kiváló vidéki egyetemekkel. Lehet, hogy a vidéki egyetemek rá vannak szorulva külföldi import lektorokra; Budapesten a helyzet egészen más. Egyetemünk (hogy az olasznál maradjak) mindig ki tudta termelni magából a tanításhoz szükséges segédtanerőket; ha pedig ilyen tanerő nem volt kéznél, meg tudta találni saját hatáskörben külföldön.”⁷³

Zambra értelmezése szerint, és ne felejtjük el a jogász doktori végzettségét, a szabad felterjesztés joga indokolt esetben kifogás emelési jogra módosult. Végül Zambra tanulmányi érdekekre hivatkozva, mondván a tanév elkezdődött és Paladino is megkezdte előadásait, arra kérte a kart, hogy fogadják el az ajánlatot.⁷⁴

Volt igazság a referátumnak abban a részében, hogy egy vidéki egyetemnek nagyobb nehézséget jelenthetett egy anyanyelvi lektor odacsábítása, de a pécsi Erzsébet Tudományegyetem a tárgyalt korszakban végig képes volt önállóan megoldani a megfelelő számú és képzettségű lektorok

⁷¹ ELTE L 8. b. 1065/1935/36. Dr. Zambra Alajos jelentése, 1936. február 27.

⁷² ELTE L 8. b. 1065/1935/36. Dr. Zambra Alajos jelentése, 1936. február 27.

⁷³ ELTE L 8. b. 1065/1935/36. Dr. Zambra Alajos jelentése, 1936. február 27.

⁷⁴ ELTE L 8. b. 1065/1935/36. Dr. Zambra Alajos jelentése, 1936. február 27.

alkalmazását. Bár az is igaz, hogy a pécsi egyetem szívesebben fogadta az anyanyelvi előadók kiküldését, és egyelőre az még mindig kérdéses, hogy ez azért volt-e, mert nem voltak képesek autonómiájuk megvédésére, vagy mert meg akartak felelni a kultuszminiszeri és így a felsőbb politikai elvárásoknak.

Ez utóbbira utal, hogy 1926-ban Klebelsberg az első olasz lektort, Paolo Calabrot leiratban, minden kertilés nélkül bejelentette az Erzsébet Tudományegyetemhez: „A nemzetek közötti tudományos kapcsolatok kiemlélyítése érdekében tett intézkedéseim kapcsán sikerült kieszközölnöm, hogy az olasz kormány a magyar egyetemi hallgatóknak az olasz nyelvben való intenzívebb kiképzését lehetővé teendő saját költségén vidéki egyetemeinken lektori teendőik végzésére egy-egy olasz középiskolai tanárt, továbbbi intézkedésig rendelkezésre bocsát.”⁷⁵ Az egyetem részéről sem ekkor, sem a későbbiekben nem volt tiltakozás az utasításszámba menő lektori ajánlatok ellen.⁷⁶

Jóval kevesebb adatunk van a német lektorok működéséről, pedig jelenlétük folyamatos volt az 1920-as évek közepétől a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Az első német lektor, Hans Göttling⁷⁷ összesen kilenc félévet tanított a bölcsészkaron, mielőtt kormánya 1930 januárjában áthelyezte Párizsba, a Deutscher Akademischer Austauschdienst élére.⁷⁸ Helyét az Erzsébet Tudományegyetemről Budapestre rendelt Hans Jobs-szal⁷⁹ töltötték be,⁸⁰ akit 1935-ben Walter Schurig⁸¹ követett szintén Pécsről. Schurigról 1940 júniusában a vallás- és közoktatásügyi miniszter bizalmas iratban érdeklődött a karnál, hogy kitüntetésre méltónak tartja-e a német–magyar kulturális együttműködés terén kifejtett munkásságáért. Thienemann Tivadar referátumában kiemelte, hogy Pécssett együtt dolgo-

⁷⁵ Idézi Sztana–Kovács 2014: 145.

⁷⁶ Az Erzsébet Tudományegyetem olasz lektorainak névsorát lásd: Sztana–Kovács 2014: 151–153.

⁷⁷ Hans Göttling (?–?) 1925-től a budapesti egyetem lektora, 1928-tól az Eötvös Kollégiumban is tanít, 1929-ben megbízzák a budapesti Német–Magyar Főiskolai Útbaigazító Iroda vezetésével is. Garai 2019: 203.

⁷⁸ ELTE L 8. b. 1219/1929–30.

⁷⁹ Hans Jobs (1903–?) német–történelem–földrajz szakos tanár, 1929. és 1930. második féléve közt az Erzsébet Tudományegyetem német nyelvi lektora, 1930 és 1935 között a Pázmány Péter Tudományegyetem és az Eötvös Kollégium lektora.

⁸⁰ ELTE L 8. b. 1219/1929–30.

⁸¹ Walter Schurig (?–?) 1930 és 1934 között az Erzsébet Tudományegyetem német nyelvi lektora, 1935-től 1943-ig a Pázmány Péter Tudományegyetem és az Eötvös Kollégium lektora, valamint a Német–Magyar Főiskolai Útbaigazító Iroda vezetője.

zott Schuriggal, és jól ismerte tevékenységét, amely vidéken nyelviskolák és olvasókörök alapításából, Budapesten a német tankerület tanárai számára továbbképzés szervezéséből és a Német–Magyar Diákiroda vezetéséből állt.⁸² Thienemann javaslatára, az ügy szigorúan bizalmas jellege miatt, a dékán a kari tanács tárgyalása nélkül terjesztette fel Schurigot a kitüntetésre. Eközben Pécssett sem szűnt meg a német anyanyelvi lektorok jelenléte, de a háború kitörését követően csak rövid időszakokat töltöttek az egyetem kötelékében.⁸³

Az olasz és német lektoroknak a kormányaik által történt delegálása más megítélésre talált az egyetemeken. Ennek hátterében az ország külpolitikai orientációja nagy szerepet játszott. Nagy változást a harmincas évek kulturális együttműködési szerződésai hoztak, amelyek formalizálták a bölcsészkarok szabad jelölését egy-egy állás betöltésénél. Ugyancsak a külpolitika hatására a budapesti bölcsészkar hallgatólagosan elfogadta, hogy lektorai, és nemcsak a magyar állampolgárságú Zambra, de a német lektorok nagy többsége is, a követségen mint kultúrattasé vagy sajtóreferens működjön.

Összegzés

A terjedelmi keretek miatt itt most nem tudunk kitérni a kulturális egyezmények keretében, illetve egyéb megállapodások eredményeként a külföldi államok által létrehozott nyelvészeti és kulturális tanszékekre, amelyeket a Pázmány Péter Tudományegyetemen alapítottak. Ezért csak az anyanyelvi lektorok és előadók tevékenységére koncentráltunk tanulmányunkban.

Az első világháború utáni időszakban az egyetemek és polgáraiik szerepe fontossá vált a kultúrdiplomácia terén, később a diplomácia ugyan visszavette az irányítást, de továbbra is használta annak szereplőit és eszközeit. Az országok közötti kulturális kapcsolatok helyreállítása az egyetemek fejlődésének szempontjából létfontosságú volt. Kezdetben a korábbi személyes és intézményi kapcsolatok felelevenítésével próbáltak kiutat találni az elszigeteltségből, később ezeket a kapcsolatokat a hazánkba érkező lektorokon keresztül többé-kevésbé sikerült elmélyíteniük.

Mint a fenti példákból láttuk, a budapesti egyetemen főként a tudományos érdekeket tartották szem előtt, bár a Bölcsészettudományi Kar döntéseit az érzelmek és a politika – érthető módon – nem hagyták befolyás nélkül. Mind a budapesti, mind a pécsi bölcsészettudományi kar igye-

⁸² ELTE L 8. b. 1328/1939–40.

⁸³ Az Erzsébet Tudományegyetem német lektorainak névsorát lásd Sztana-Kovács 2014: 151–153.

kezett önerőből megoldani a lektorok és nyelvi előadók alkalmazását, de az 1930-as évek végére tudatában voltak kultúrdiplomáciai szerepüknek. Ezt a felismerésüket arra próbálták meg felhasználni, hogy további anyagi források biztosításával és fizetett lektori állások kreálásával előnyösebb pozícióba kerüljenek az oktatás terén, ezzel növelve presztízszüket, akár nemzetközi szinten is.

Az oktatók kinevezése, az egyetemi autonómia egyik fontos eleme politikai színezetet kapott a külföldi kormányok fellépésének köszönhetően, majd az 1930-as évek kulturális együttműködési szerződésői kapcsán. Az egyetemeknek mindinkább engedni kellett, bár – ahogy láttuk – a budapesti egyetem ezt nem szívesen és nem minden szó nélkül tette. A vidéki egyetemek gyakorlatára és reakcióira a korszak kihívásaival szemben további kutatások adhatnak majd megalapozott választ.

Források

Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára (ELTE L)

8. b. Bölcsészettudományi Kar Dékáni Hivatal iktatott iratai

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár (PTE EL)

VIII. 104. b. ETE Jog- és Államtudományi Kar iratai, Kari ülési jegyzőkönyvek

VIII. 107. e. ETE Bölcsész- és Történettudományi Kar iratai, Iktatott iratok

Birmingham, George A. [James Owen Hannay] 1925: *A Wayfarer in Hungary*. London.

Sauvageot, Aurélien 2013: *Magyarországi életutam*. Budapest.

Budapesti Közlöny, 1912.

Dunántúl, 1938.

Hivatalos Közlöny, 1914.

Pesti Hírlap, 1921.

Hivatkozott irodalom

Ablonczy Balázs 2000: Francia diplomaták Magyarországon 1920–1934. *Századok* (134.) 5. 1149–1170.

Ablonczy Balázs 2002: Távol Párizstól. A magyar–francia kapcsolatok 1919 és 1944 közötti történetéhez. In: Pritz Pál (szerk.): *Magyarország helye a 20. századi Európában. Tanulmányok*. Budapest, 65–78.

Bakić, Dragan 2018: *Britain and Interwar Danubian Europe. Foreign Policy and Security Challenges, 1919–1936*. London.

Chagnon, Marie-Eve 2018: American Scientists and the Process of Reconciliation in the International Scientific Community, 1917–1925. In: Chagnon, Marie-Eve – Irish, Tomás (eds.): *The Academic World in the Era of the Great War*. London, 213–231.

Garai, Imre 2019: *An Elite Teacher Training Institute. The History of Eötvös József Collegium 1895–1950*. Budapest.

Hamza Gábor – Szabó Béla 1997: A magyar–olasz jogászkapcsolatok történetéhez. In: Horváth Ákos (szerk.): *Tanulmányok az újkori külföldi magyar egyetemjárás történetéhez*. Budapest, 7–13.

Horne, John 2009: Demobilizing the Mind: France and the Legacy of the Great War, 1919–1939. In: *French History and Civilization, 2006 Seminar Papers* (7.) 1. 101–119. https://h-france.net/rude/wp-content/uploads/2017/08/vol2_Horne_Final_Version.pdf – utolsó letöltés: 2021. április 10.

Kecskés D. Gusztáv 2015: Egy befolyásszerzési kísérlet anatómiája. Franciaország Kelet-Közép-Európa-politikája az 1920-as években. *Külgügyi Szemle* (14.) 4. 94–121.

Kézi Erzsébet 2002: Az idegen nyelvek oktatásának politikai vetülete Klebelsberg koncepciójában. *Valóság* (11.) 45. 22–28.

Ladányi Andor 2002: *A gazdasági válságtól a háborúig. A magyar felsőoktatás az 1930-as években*. [h. n.]

Nagy, Zsolt 2017: *Great Expectations and Interwar Realities, Hungarian Cultural Diplomacy 1918–1941*. Budapest, New York.

Orosz Zsuzsanna 1997: A padovai és a bolognai egyetem magyarországi hallgatói a két világháború között. In: Horváth Ákos (szerk.): *Tanulmányok az újkori külföldi magyar egyetemjárás történetéhez*. Budapest, 223–260.

Orzoff, Andrea 2009: *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe 1914–1948*. [h. n.]

Piller, Elisabeth 2021: *Selling Weimar. German Public Diplomacy and the United States, 1918–1933*. Stuttgart.

Romsics Ignác 1990: Francia–magyar kulturális kapcsolatok és a párizsi „Magyar Intézet” a két világháború között. In: Egyed Orsolya – Gaiy Béla

- B. Nádor Orsolya (szerk.): *Hagyományok és módszerek. Az I. Nemzetközi Hungarológia–Oktatás Konferencia előadásai*. Budapest, 109–129.
- Romsics Ignác 2005: *Magyarország története a XX. században*. Budapest.
- Sztana–Kovács Adrienn 2014: Idegen nyelvi lektorok működése az Erzsébet Tudományegyetemen (1918–1949). *Per Aspera ad Astra* (1.) 1. 138–159.
- Ujváry Gábor 1993: Magyar állami ösztöndíjasok külföldön 1867–1944. *Levéltári Szemle* (43.) 3. 14–26.
- Ujváry Gábor 2013: *Kulturális hídfőállások. A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika történetében I.* (Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyének Kiadványai 6.). Budapest.
- Ujváry Gábor 2017: *Kulturális hídfőállások. A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika történetében II.* (Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyének Kiadványai 7.). Budapest.
- Weigand Erzsébet 1997: Magyar ösztöndíjasok az Egyesült Államokban a két világháború között. In: Horváth Ákos (szerk.): *Tanulmányok az újkori külföldi magyar egyetemjárás történetéhez*. Budapest, 281–312.
- Zeidler Miklós 2006: A Nemzetek Szövetsége a magyar külpolitikai gondolkodásban. In: Pritz Pál (szerk.): *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*. <http://www.mek.oszk.hu/05200/05284/05284.htm#13> – utolsó letöltés: 2021. január 26.

Az 1960-as évek pragmatikus külpolitikájának hatása a magyar felsőoktatásra és a magyar–afrikai kapcsolatok fejlesztésére A Pécsi Orvostudományi Egyetem szerepvállalása

Bevezető gondolatok

A tanulmány azt a központi kérdést járja körül, mely szerint általában a külpolitika számára a kultúra, az oktatás és a tudás–technológiatranszfer (összességében „puha erő” elemek) nélkülözhetetlen dimenziói a sikeres kapcsolatépítésnek. Természetesen a mindenkori nemzeti érdeket előtérbe helyező pragmatizmussal egybevetve a kapcsolat akkor sikeres, ha mindkét (vagy több abban érintett) fél számára kölcsönösen tartalmas, hasznos és az érintett szereplők számára mérhető paraméterek mentén előnyös – kinek ezért, kinek azért. Magyarország közelmúltjától indítva egészen napjainkig számos korszak ilyen típusú megközelítéseivel, gondolkodásaival találkozhattunk már. A tanulmány célul tűzi ki, hogy az 1960-as évek külpolitikai pragmatikájában vizsgálja meg a magyar–afrikai kapcsolatok alakulását, kibontakozását, külön hangsúlyt fektetve az oktatás, azon belül is a felsőoktatás fontosságára. Az 1945 után fokozatosan alakuló külpolitikai mozgástérben kitüntetetten érdekes 1960-as években a nemzetközi elszigeteltségtől, a nemzetközi arénában valójában pária státuszba jutó állapottól szabaduló Magyarország az afrikai kontinens addigra többnyire függetlenné vált és szintén saját utakat kereső államaival kifejezetten sikeres diplomáciát folytatott. Az írás először ennek hátterét vázolja, majd a felsőoktatás szerepével foglalkozik, végül a Pécsi Orvostudományi Egyetem esetét mutatja be levéltári források segítségével. Tudatosan vázlatos az összefoglalás, jelezve további mélyebb kutatási irányokat, egyúttal a zárásban előre bocsájtva a következő kapcsolódó publikáció témáját.

Külpolitikai mozgástér 1945 után

A második világháborút követően a kelet-közép-európai térségben szovjet befolyási övezet jött létre, amelyben Magyarország, miután fegyverszünetet kért a szovjetektől, a Szovjetunió politikai és ideológiai hatalmi

szférájának részévé vált.¹ A párizsi békeszerződés és a Magyarországot ért mélyreható gazdasági háborús veszteségek következtében a nemzeti vagy 40%-a megsemmisült.² 1945. szeptember 25-én (az amerikaiakkal folytatott háttértárgyalásokot követően) a Szovjetunió elismerte a magyar államot, és döntött a diplomáciai kapcsolatok felvételéről. November 2-án Georgij Maximovics Puskin szovjet követ elfoglalta budapesti állomáshelyét. A külügyminisztériumban (az 1945. áprilisi átszervezést követően) létrejött a politikai osztály és azon „keresztül erőteljesen érvényesült a kommunista befolyás, és a szovjetek tudtak a külügy minden lépéséről.”³ 1946-ban, Rákosi Mátyás háttértárgyalásait követően és Nagy Ferenc kormányfő vezetésével magyar kormányküldöttség utazott Moszkvába, amelynek fő célja Sztálin támogatásának megszerzése volt a magyar külpolitikai célok eléréséhez.

Az 1947. szeptember 30-án a Kominform (a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának) alakuló ülésén megismert Andrej Alekszandrovics Zsdanov-féle „két tábor”-elmélet világosan és egyértelműen jelölte ki Magyarország helyét a két részre szakadt világ szovjetizált tömbjében. Pártállami diktatúra jött létre, amelyben a külpolitikai célokat a szovjet világképhez kellett igazítani. Így a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, a SZEB támogatásával megalakult a Magyar Dolgozók Pártja, amelynek programnyilatkozatában harcot hirdetett az imperialista, kapitalista uralom ellen; megerősítette a két tábor elméletét, és hirdette, hogy a szovjet tömbhöz tartozók összefognak „az imperializmus ellen szabadságukért és függetlenségükért harcoló népekkel.”⁴ Ezt az ívet folytatta Puja Frigyes későbbi külügyminiszter is, aki *Magyar külpolitika* című összegző munkájában részletesen kifejtette a békés egymás mellett élés marxi-lenini elvét. A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) XI. és XII. kongresszusán elhangzottakat magyarázva írta, hogy a magyar külpolitikát „a szolidaritás, a népek közötti barátság magasztos eszméje és a békés egymás mellett élés elve határozza meg. [...] e kapcsolat érvényre jut azokban a volt gyarmati országoknak a viszonyában is, amelyek a haladás útjára tértek.”⁵ Nem volt azonban könnyű helyzetben a magyar külügy, mikor saját hangot és mozgásteret kívánt találni a hidegháborús események hatására megszakadt kétoldalú kapcsolatainak irányába. A nyugattal, elsősorban az amerikai, francia és brit külüggyel a diplomáciai nexus kifejezetten ellen-

1 Szűcs 1997: 99–100.

2 Gyarmati 1996: 397–399.

3 Győri Szabó 2011: 149.

4 *Társadalmi Szemle* 1948. (3.) 4–5. 264.

5 Puja 1980: 49.

ségessé vált.⁶ A vasfüggönyt követően a gazdasági kapcsolatok a minimálisra csökkentek, és a nyugati országokkal, a megszakadt kétoldalú kapcsolatokat követően, jellemzően csak követi, követségi szintű képviseletre volt lehetőség. Magyarország ENSZ-tagságára (1955. december 14-éig) nem volt lehetőség, a magyar állam folyamatosan elhidegült a nemzetközi térben. Az ország számos multilaterális szervezetből, így az Egészségügyi Világszervezetből majd az UNESCO-ból is kilépett. A sztálini vezetés és külpolitikai gondolkodás nem csupán hűvös, de kifejezetten konfrontatív volt: elkezdődött a blokkon belüli országok háborús helyzetre való felkészítése, hadseregeinek megerősítése, amely rémképet az 1950-ben kitört koreai háború felerősítette.⁷

Az önellátását, külgazdasági és diplomáciai kapcsolatait fejlesztő magyar kommunista rendszer új utakat keresett Moszkva figyelő tekintete mellett. 1949. január 25-én Moszkvában, a Marshall-terv és az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet (OEEC) ellensúlyozására, hat szovjetizált állam létrehozta a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsát, a KGST-t. Azonban ennek a döntően árucserére épülő gazdasági rendszere nem elégítette ki kellőképpen a magyar külgazdasági célokat: multilaterális kapcsolatok nem történhettek, az elszámolások egységes pénzneme a rubel volt, a tagoknak Moszkva érdekei szerint kellett bonyolítani gazdasági ügyeiket. Magyarország ezért pragmatikus külügyi gondolkodással távolabbra tekintett.

Magyarország nyitási kísérlete Kínával – egy fontos történelmi lecke

Nyikita Szergejevics Hruscsov, a Szovjetunió akkori pártfőtitkára 1956. február 25-én a Szovjet Kommunista Párt XX. (zárt, titkos) kongresszusán tartotta meg híres beszédét, melyben élesen szembefordult Sztálin konfrontatív, a szovjet tömböt hermetikusan zártnak elgondolt politikájával. A beszéd tartalmát a tömb pártvezetői csak napokkal később, a nyilvánosság pedig csak 1989-ben, Mihail Gorbacsov kezdeményezésére ismerhették meg. Hruscsov e beszédében részint megerősítette a már Lenin által megfogalmazott, „békés egymás mellett élés elvét”, de talán még ennél is fontosabb volt, hogy a Kínai Népköztársaságot, valamint a fejlődő világ országait elhelyezte saját ideológiai és „geopolitikai térképén”. Ennek jelentőségét az adta, hogy Kína ekkorra már folyamatosan és élesen kritizálta a Szovjetuniót, amely elhidegülést hozott a két kommunista nagyhatalom

⁶ M. Madarász 2015: 85–95.

⁷ Békés 2011: 96–103.

viszonyában.⁸ Valamint az afrikai gyarmati területek egyes országai függetlenedési szándékot mutattak. Kádár János, aki nagy szabadsággal rendelkezett a Szovjetuniótól az ország kül- és belpolitikájának intézésében, logikus lépésnek tekintette, hogy a „diplomáciai karanténból” történő első nagy kitorési kísérletét a baráti és a tömbön belüli Kínai Népköztársaság irányába tegye. Ennek alapjának is tekinthető, hogy Mao Ce-tung politikáját nagyra értékelte, aki pedig anyagilag is támogatta az 1956 utáni Magyarországot.⁹

Az időszak egyik legjelentősebb diplomáciai lépéseként Magyarország (elsőik között) ismerte el a Kínai Népköztársaságot, és 1949-ben újranyitotta követségét Pekingben. Azonban mégsem indulhattak meg a dinamikus, kétoldalú kapcsolatok: 1960-tól Kína és a Szovjetunió nyílt konfliktusba kerültek egymással, és szovjet nyomásra a magyar vezetés is kénytelen volt elhidegülni Pekingtől. Az 1966-ban kitört kulturális forradalom után pedig a kapcsolat a minimálisra esett vissza. A kínai vezetéssel való viszonylag dinamikusabb kapcsolat majd csak 1978-tól, a kínai reformok meghirdetésétől kezdődik újra, ami már némileg a szovjet „pályától” való eltérést eredményezte. Kádár János azonban tanult a „kínai leckéből”. És jóllehet az pillanatnyi kudarccal végződött a magyar diplomácia számára, a távoli országokkal való kapcsolatok keresésében jó mintául szolgált. Sztálin 1953-ban bekövetkezett halálával nyitottabb, racionálisabb szovjet külügyi gondolkodás jöhetett létre, Hruscsov elszakadást sürgetett a sztálinizmustól, továbbá enyhülést, az izoláltságból való kitoréást, a világra nyitottabb diplomáciát. Új kapcsolatok jöttek létre így a szocialista relációban, amely azt a sajtóságot geopolitikai helyzetet teremtette meg, hogy Magyarország külügyi reményekkel tekinthetett a fejlődő világ irányába.

Külpolitikai sikerek Afrikában – saját pályán a magyar diplomácia

Kádár János figyelme elsősorban talán az afrikanista külügyminiszter Sík Endre (1958–1961) hatására Afrika irányába fordult. Történelmi párhuzam, talán véletlen egybeesés, hogy a szubszaharai Afrika számos országa ebben az időben vált függetlenné és kereste saját útját, építette gazdasági kapcsolatait. A magyar diplomácia ezt belátta, és a makrorégió országaival való külkapcsolatok fejlesztését Kádár így elsődleges célként fogalmazta meg az MSZMP 1967-es konferenciáján elmondott beszédében; az önálló külpolitikai nyitást a szovjet vezetés nem gátolta. A proletár internacio-

⁸ Baranyi 2018: 35–38.

⁹ Vámos 2009: 2–5.

nalizmus szellemében „fejlesztjük együttműködésünket Afrika független államaival, küzdünk a békés egymás mellett élés megvalósításáért” – összegezte terveit Kádár.¹⁰ E nyitott szemléletű, kezdeményező külpolitika mögött azonban részint politikai pragmatizmus, másrészt a kommunista tömb szemléletpolitikája állt. A szocialista eszmékre egyes afrikai országok nyitottak voltak, és elfogadták azt a segítséget, amelyet a kommunista tömb országai ajánlottak. Egyfajta szocialista szemlélet vonult végig az 1960-as években több fekete-afrikai országon, amelyről Fage és Tordoff így írtak: a függetlenné vált országokban „gyors elmozdulás történt a pluralizmustól a hatalom centralizációja felé (a hatalom rendszerint egyetlen párt kezében összpontosult). Mindez együtt járt az államelnöki posztot betöltő pártvezető személyes hatalmának kiépülésével és egyfajta szocialista szemlélet megjelenésével. Mindössze azonban nyolc afrikai ország hirdetett meg hivatalosan szocialista kormányprogramot. Az 1970-es évekig alig néhány afrikai vezető vallott ortodox marxista nézeteket. Ők a marxizmust és más eszméket az afrikai viszonyokhoz igazították. Az afrikai »szocialista ernyő« olyan széles volt, hogy még a kapitalista típusú politikát követő kenyai és szenegáli vezetők is »befértek alá« .”¹¹ Kádár diplomáciai célkitűzése tehát az volt, hogy elfogadtassa a magyar külpolitikát a nemzetközi térben, szakítson az ötvenes évek (és azt megelőző) elszigetelt, pária állapotával, és fejlessze az ország gazdasági kapcsolatait.

1956-ban, majd 1957-ben megtörténtek az első (régí-új) szimbolikusnak is tekinthető kitorési pontok Egyiptommal és Szudánnal, majd egymásutánban több további szubszaharai afrikai országgal. Szarka Károly (1972-ben ENSZ-nagykövet), külügyminiszter-helyettes vezetésével 1957 augusztusában kormányküldöttség utazott Egyiptomba, mivel az országgal hagyományosan jó diplomáciai kapcsolatai voltak Magyarországnak. Diplomáciatörténeti jelentőségű lépés volt, hogy az 1956. január 1-jén függetlennek kikiáltott Szudánt Hegedűs András, a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke 1955. december 30-án minisztertanácsi határozatban¹² az elsők között ismerte el.¹³ A kartúmi követség felállítása (és az ehhez szükséges anyagi feltételek megteremtése) ezzel szinte egyidőben következett be, ahová először Zágor György kairói követet,¹⁴ majd Szijártó

¹⁰ Puja 1980: 62.

¹¹ Fage–Tordoff 2004: 423.

¹² *Magyar Közlöny* 1955. december 30. 827.

¹³ MNL OL XIX-A-83-b. 3001-3035/19563002/1956. A Szudáni Köztársaság független államként való elismeréséről.

¹⁴ MNL OL XIX-A-83-b. 3106-3140/19563139/1956. Magyar–szudáni diplomáciai kapcsolatok felvétele.

Lajost akkreditálták.¹⁵ Az új kétoldalú relációnak 1959-ben megtörtént az első jelentősebb gazdasági eredménye: a Minisztertanács 1,25 millió dollár összegű árucserüzleti megállapodásról döntött. Az együttműködésről a *Kisalföld* így tudósított: „A megállapodás alapján Magyarország pamutot vásárol Szudántól, ahova textilt, méterárut, cipőt, paradicsompürét és egyéb közszükségleti cikket szállítunk.”¹⁶ E gazdasági együttműködés illeszkedett abba a geopolitikai korszakba, amiről a *Szabad Szó* 1955-ben így írt, idézve Jawaharlal Nehru indiai miniszterelnököt: „ha az ázsiai és afrikai országok egységesek, akkor nem lesznek többé másodrangú hatalmak, hanem fontos szerepet fognak játszani a nemzetközi porondon.”¹⁷ 1956 májusában, a kétoldalú kapcsolat jelentőségét hangsúlyozva, Ibrahim el Mufti szudáni kereskedelmi miniszter Budapesten tárgyalt Hegedűs András miniszterelnökkel, és a következő években (elsősorban konzerv és élelmiszer vonalon) folytatódtek a magyar–szudáni kapcsolatok. De nem csupán a Szudáni Köztársasággal volt élénk a diplomáciai kapcsolat. Magyarország 1958. február 13-án elismerte „az Egyiptomi Köztársaság és a Szíriai Köztársaság fúziójából létrejövő Egyesült Arab Köztársaság megalakulását.”¹⁸

Magyar–afrikai kapcsolatok 1960 után

Az 1950 és 1960 közötti építkező magyar külpolitika megteremtette a magját az enyhülés időszakában végbement diplomáciai folyamatoknak. A magyar külügyminisztérium igazgatása folyamatos fejlődés és alakulás eredményeképpen hathatósabban támogatta a diplomáciai kihívásokat. A politikai célokat szolgáló szervezeti egységek mellett megjelent a gazdasági csoport, 1950-től pedig már a szakmaibb célokat eredményesebben kiszolgáló horizontális (azaz területi elven működő) és vertikális (szakmai és kiegészítő) szerkezetben működött a szaktárca.¹⁹ Ezen időszakban a minisztériumot olyan szakemberek irányították, mint a már említett Sík Endre (egykori piarista diák, jogász és afrikanista) vagy a korábban református püspök, nyugati tanulmányokat is folytatott politikus, Péter János (1961–1973).

¹⁵ MNL OL XIX-A-83-b. 3401-3455/19573441/1957. Szíjártó Lajos kairói nagykövetnek Szudánba való akkreditálása.

¹⁶ Aláírták a magyar–szudáni árucserüzleti megállapodást. *Kisalföld* 1958. november. 23. 2.

¹⁷ Bárna 1955: 4.

¹⁸ MNL OL XIX-A-83-b. 3031-3090/19583048/1958. Egyesült Arab Köztársaság elismerése.

¹⁹ Sáringer 2015: 11–55.

A korszak egyik legjelentősebb afrikai vonatkozása Kállai Gyula 1962-es körútja volt, amely során a magyar delegáció hét afrikai országba látogatott el: a Guineai, a Mali, a Dahomey, a Ghánai Köztársaságban, valamint Nigériában, az Algériai Demokratikus és Népi Köztársaságban, illetve a Marokkói Királyságban folytatott magas szintű tárgyalásokat, írt alá megállapodásokat. A körútról a magyar sajtó szinte naponta tudósított. A delegáció hazaérkezését követően részletes javaslatcsomag került a kormány elé:²⁰ a Minisztertanács számára Kállai egyebek mellett azt javasolta, hogy jöjjenek létre magyar–afrikai vegyesvállalatok, tegyék lehetővé az afrikai országok nyelveit beszélők kiképzését, valamint küldjék ki a TESCO Iroda (később külkereskedelmi vállalat) szakembereit afrikai országokba.

Joggal vélekedhetünk úgy, hogy a csomag számos pontjának máig ható eredményei lettek, amelyek közül az alábbiak ekkor, ezen út hatására fogalmazódtak meg:

- az 1963/64-es tanévre 137 ösztöndíjas hely felajánlásáról született döntés afrikai országoknak (valamint 1964/65-től új diákszallók felépítését követően e szám növeléséről), amely kezdeményezés jó tapasztalatai a 2010-es évekre világos módon a Stipendium Hungaricum program kimunkálásához és beindításához is alapot szolgáltathattak;
- a Pécsi Orvostudományi Egyetemen egy angol oktatási nyelvű csoport létrehozását tűzték ki célul, amelynek szintén máig ható eredményei vannak;
- a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen nemzetközi ismeretek szak indításának célja (és ösztöndíjasok fogadása) ekkor született meg. Utódintézménye a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Tanszéke Magyarország leghosszabb hagyományával rendelkező intézménye a nemzetközi politikai tanulmányok területén;
- az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán Afrikanisztika Tanszék felállításáról döntöttek (ez később egy Afrikanisztika Program formájában működött a 2000-es évek közepéig – jelen írás megjelenésének idejében nincs az országban önálló afrikanisztikai tanszék, bár előrehaladott építkezést végzett a Pécsi Tudományegyetem e területen is);
- valamint döntöttek az Afrika Tudományos Intézet létrehozásának előkészítéséről és az (akkori) Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Afro–Ázsiai Kutatócsoportjának bevonásával kutatási program kidolgozásáról. Napjainkban a MTA IX. Gazdaság- és

²⁰ MNL OL XIX–A–83–b. 3321–3380/19633334/1963. Kállai Gyula vezetésével Afrikában járt kormányküldöttség útjából eredő javaslatok jóváhagyása.

Jogtudományok Osztálya keretei közt működő Nemzetközi és Fejlődéstanulmányok Tudományos Bizottságában talált helyett az Afrika Albizottság.

Kállai 1966-ban ismét Afrikába utazott.²¹ Az általa vezetett delegáció az Egyesült Arab Köztársaságban, az Etióp Császárságban és a Tanzániai Egyesült Köztársaságban folytatott tárgyalásokat. Az út jelentőségét is mutatja, hogy Kállaitól induláskor a repülőtéren Kádár János személyesen vett búcsút, melyet a *Népszabadság* címlapon közölt.²² A körút egyik legfontosabb, szintén máig ható javaslatként Kállai (ötvenoldalas jelentésében) kiemelte, hogy „növelni kell a diákoknak és szakembereknek nyújtható anyagi és ösztöndíjas támogatások arányát.”²³ Ez a törekvés a Stipendium Hungaricum program keretében ma vitálisabb, mint valaha.

A tárgyalások eredményeképpen (amelyet aztán az 1970-es években Losonczy Pál folytatott egyebek mellett az Egyesült Arab Köztársaságba és a Tanzániai Egyesült Köztársaságba tett látogatásaival) közel 30 országgal alakult ki kétoldalú együttműködés, és 26 országgal volt nagykövetségi szintű diplomáciai kapcsolat.²⁴

Középpontban az oktatás, képzés és tudástranszfer

Az 1962-ben alapított Nemzetközi Műszaki–Tudományos Együttműködési Iroda, a már említett TESCO (teljes angol nevén: International Technical and Scientific Cooperation and Trading Office) a kétoldalú technológiai, oktatási és szakképzési megállapodások koordinálásáért és végrehajtásáért volt felelős, elsősorban a közmunka, az oktatás, az egészségügy, a mezőgazdaság és a vízgazdálkodás területén.²⁵ A tudás- és a technológiatranszfer a Magyarországról Afrikába irányuló exporttevékenység bővítésével járt. Az afrikaiak hosszú időn keresztül számos magyar terméket ismertek közelről, közöttük az Ikarus buszokat, a Glóbusz konzerveket, a Ganz motorvo-

21 MNL OL XIX–A–83–b. 3001–3045/19663025/1966. Kormányküldöttség utazása az Egyesült Arab Köztársaságba, Etiópiába, Tanzániába, Kuwaitba és Indiába.

22 Kállai Gyula megkezdte afrikai és ázsiai körútját. *Népszabadság* 1966. február 2. 1.

23 MNL OL XIX–A–83–b. 3046–3090/19663070/1966. Kállai Gyula vezetésével az Egyesült Arab Köztársaságban, Etiópiában, Tanzániában, Kuwaitban, Indiában és Cipruson járt kormányküldöttség útjáról szóló jelentés.

24 Erről az 1968-ban indított *Magyar Külpolitikai Évkönyv* részletesen beszél: minden egyes évkönyv függeléke tartalmazza a diplomáciai kapcsolatok felvételeinek dátumait.

25 Tarrósy 2018.

natokat, de ugyanúgy a Piros Arany ételízéstartó, a Hajdú mosógépeket, az Elzett záratokat és lakatokat vagy a MEDICOR orvostechnikai műszereket, készülékeket. A magyar termékek ismertsége és elismertsége a szubszaharai afrikai térségben az 1970-es évek végére kiemelkedő lett. Magyar tudással épültek utak, vasutak és kórházak, többek között Algériában, Líbiában, Marokkóban, de szakértőkkel volt jelen hazánk Angolában, Etiópiában, Kenyában és Tanzániában is. Mindezek háttérében egyfajta „pragmatikus szolidaritást”²⁶ (is) találunk. Szentés Tamás akadémikus szerint – aki 1967-től kezdődően négy éven át a tanzániai Dar es-Salaami Egyetemen vezette a közgazdaságtan tanszéket, illetve a közgazdászsképzést – a magyar–afrikai kapcsolatok legsikeresebb területe a TESCO által menedzselte szellemi export és technikai segélyezés volt az afrikai fiatalok magyarországi ösztöndíjas képzése mellett.²⁷ A tudástranzfer segítségével rohamos fejlődésnek indultak a kétoldalú kapcsolatok. A *Népszabadság* beszámolója szerint például az egyiptomi reláció fejlesztéséhez többek között egy újabb gyógyszergyár létesítése, gyártási eljárások átadása, szakemberek képzése, valamint szakemberek kiküldése is jelentősen hozzájárult.²⁸ Kállai Gyula akkori megfogalmazásában: „Magyar segítséggel üzemek épülnek Afrikában és Ázsiában; autóbuszaink, motorvonataink sok fiatal államban hasznosan szolgálják a közlekedést; magyar geológusok, vízkutatók, mérnökök, orvosok és közgazdászok dolgoznak a felszabadult afrikai és ázsiai országokban. A magyar egyetemeken és iskolákban közel 800, a fejlődő országokból érkezett fiatal tanul.”²⁹ 1962-től, bő negyven éven keresztül a TESCO több mint 30.000 fő fejlődő országbeli fiatalnak szervezte meg a magyarországi középfokú és posztgraduális képzését, többek között mezőgazdasági, vízügyi, haltenyésztési, geológiai, egészségügyi, bányászati, építőipari tudások átadására koncentrálna.

Kísérleti angol nyelvű egyetemi képzés Pécsen

A Pécsi Orvostudományi Egyetem (POTE) kulcsszereplőnek bizonyult általában e folyamatban, és különösen a magyar felsőoktatás nemzetközi megismertetésében, mai terminussal élve, nemzetközi láthatóságának elősegítésében – az 1960-as évek közepétől elsődlegesen az akkori „Harmadik Világ” országaira fókuszálva. Annak érdekében, hogy a Kállai-féle, 1962-ben előterjesztett javaslatcsomag az oktatás-képzés területén célba érjen

²⁶ Bellamy 2002: 404.

²⁷ Szentés 2017.

²⁸ Magyar segítség egy újabb egyiptomi gyógyszergyár létesítéséhez. *Népszabadság* 1963. január 18. 2.

²⁹ Kállai 1964: 29.

és mielőbbi eredményeket mutasson fel, intenzív egyeztetés indult meg a kormányzat (elsősorban a művelődésügyi és az egészségügyi szaktárcák) és a POTE között. A hivatalos levelezés tanulmányozásából kiderül, hogy az egyetem rögtön pozitívan reagált a minisztériumi megkeresésre, és azonnal megvizsgálta annak feltételeit és lehetőségeit, hogy a közel 25 főre kalkulált, első külföldi hallgatói kohort miként tudja megkezdeni angol nyelven orvosi tanulmányait. Az egyetem világossá tette a kormányzat számára, hogy a kísérleti képzés megvalósítására az 1963/64-es tanévben nem kínálkozott lehetőség, azonban az 1964/65-ös tanévben látott esélyt az indulásra – természetesen számos feltétel teljesülése mellett. Egy 1963. július 17-én keltezett levélben dr. Lukáts Jenő osztályvezető Sipka Ferencnek, a Művelődési Minisztérium egyik csoportvezetőjének világosan kifejtette, hogy: „A Pécsi Orvostudományi Egyetem kollégiumi férőhelyeinek [...] száma csak úgy teszi lehetővé nagyobb számú külföldi hallgató elhelyezését, ha a kollégiumból a külföldi diákok felvétele miatt kiszoruló hazai hallgatóink lakbérpótlékot kapnak. Ennek biztosítása nélkül az oktatást vállalni addig nem tudnánk, amíg a Pécsi Orvostudományi Egyetemenél a III. 5 éves tervben beütemezett új kollégiumot fel nem építenénk. E probléma gyorsabb megoldását elősegítené az, ha az illetékes szervek engedélyeznék és pénzügyileg is biztosítanák a kollégium építésének előbbre hozását.”³⁰

Az elengedhetetlen feltételek között az egyetem vezetése már egy 1963. február 20-án az Egészségügyi Minisztérium II. főosztályának adresszált levélben megerősítette, hogy mind az intézetekben, mind a klinikákon a képzéshez szükséges számban rendelkezett angolul előadni tudó oktatóval. Cholnoky László³¹ rektor (aki 1961 és 1964 között töltötte be a tisztségét) kiemelten fontosnak vélte, hogy tanulmányaik első három éve alatt a külföldi diákok sajátítsák el a magyar nyelvet is „oly mértékben, mely a későbbi klinikai gyakorlatokhoz elegendő”.³² A magyar nyelv elsajátítása hosszú távon bizonyult lényegi „eszköznek” a külpolitika számára. Valójában – mai fogalmainkkal – puha erő (soft power) eszköznek tekintünk a nyelvre a nemzetközi kapcsolatok építésében: nem csupán a kommunikációt elősegítő, hanem sokkal inkább a kapcsolatok fenntartását, fejlesztésének lehetőségét megtámogató tételnek, mely segít összekötni embereket, különböző kultúrákat, sőt külpolitikákat. Az 1960-as évek végétől a ma-

³⁰ PTE EL VIII. 203.b. 138-855/1963. Dr. Lukáts Jenő levele Sipka Ferencnek, 1963. július 17.

³¹ Cholnoky László (1899–1967) Kossuth-díjas vegyész és gyógyszerész, 1960-tól az MTA levelező tagja.

³² PTE EL VIII. 203.b. 138-855/1963. Dr. Cholnoky László rektor levele az Egészségügyi Minisztériumnak, 1963. február 20.

gyarországi tanulmányokat folytató külföldi diákok – esetünkben afrikai fiatalok – szinte kivétel nélkül remekül megtanultak magyarul, tanulmányaik befejeztével, országaikba hazatérvén pedig a kétoldalú kapcsolatok fenntartásának instrumentális szereplőivé váltak a magyar nyelv ismeretének köszönhetően, rajtuk keresztül Magyarország könnyedén bonthatta ki politikai és gazdasági elképzeléseit.

A POTE rektora kifejezetten pragmatikusan és világosan fogalmazta meg az angol nyelvű képzés beindításával járó előnyöket: 1. Magyarország és az akkor első körben megcélzott országokkal (afrikai, közép-keleti, kubai és indiai partnerségekről szólt) lehetne mélyíteni a kapcsolatokat; 2. tovább fokozni a magyar gyógyszeripar termékeinek keresletét; 3. elvonni a tervezett hallgatókat a nyugat-európai egyetemekről; 4. a magyar orvosképzés tekintélyét tovább növelni; 5. az oktatók és magyar hallgatók nyelvtanulását serkenteni és segíteni.³³ Nem lepődhetünk meg azon, hogy 2021-ben mindezen szempontok talán még hatványozottabban relevánsak a kor elvárásainak és kihívásainak megfelelően (gondolva elsősorban a globális nemzetközi felsőoktatási tér nemzetköziesítési kívánalmaira).

Újabb rektori levél bizonyítja azt a kitartó érvelést, mely szerint a szükséges infrastrukturális beruházás nélkül az elképzelt kormányzati zászlóshajóprogram nem vihető sikerre. Donhoffer Szilárd rektor 1967. április 13-i levelében a tervezett elméleti tömb beruházása mellett „változatlanul kiemelkedően fontos kérdésnek [tartotta] a 400 ágyas kollégium építésének mielőbbi megkezdését”, egyúttal kérte „a kollégium beruházási programjának haladéktalan engedélyezését”.³⁴ A kollégium 1972-ben 388 ágyas férőhellyel nyitotta meg végül kapuit.

Az 1967-es év kitüntetett jelentőségű volt a pécsi (egyúttal magyar) felsőoktatás szempontjából, ugyanis az első magyar egyetemalapítás (1367) 600. jubileumi évének megünnepléséről szólt. Ehhez kapcsolódóan az egyetem vezetése további nemzetköziesítési „(ütő)kártyákat” húzott elő. Még Cholnoky László rektor indította útjára a jubileumi projektet – benne egy kétkötetes, ünnepi kiadvány létrehozását –, és egy 1963 februárjában lefolytatott levelezés megerősítette, hogy az „ország legmodernebb új orvosi városrészének” megnyitása, valamint az ünnepség „nem egyedül a miénk [azaz az egyetemé], hanem az egész nemzeté, sőt a nemzetközi kultúrközösségé.”³⁵

33 PTE EL VIII. 203.b. 138-855/1963. Dr. Cholnoky László rektor levele az Egészségügyi Minisztériumnak, 1963. február 20.

34 PTE EL VIII. 203.b. 158-1729/1967. Dr. Donhoffer Szilárd rektor levele az Egészségügyi Minisztériumnak, 1967. április 13.

35 PTE EL VIII. 203.b. 146-958/1963. Dr. Vörös Márton levele dr. Cholnoky László rektornak, 1963. február 5.; és dr. Cholnoky László válasza dr. Vörös

A Kállai Gyula által kezdeményezett kísérleti angol nyelvű, pécsi orvosképzési program már az 1970-es évek elejére számos kapcsolódó fejlesztést eredményezett, amelyeknek máig ható következményei vannak általánosan a felsőoktatási szektor egészére nézve, de kifejezetten a pécsi egyetemi képzés(ek) nemzetköziesítését illetően. A pécsi egyetem határozott fellépése és elkötelezettsége általában a sokat hangoztatott „magyar tettekrészséget” erősítette tovább. Ahogyan Szentés Tamás fogalmazott, a gyakorlatban egyértelműen megmutatkozott a magyar segítségnyújtási szándék, egyúttal a technológiai értelemben vett policentrista gondolkodás,³⁶ az akkori nemzetközi térben a kapcsolatok diverzifikálásának erősítése. E politikák és viselkedések megvalósulásáért volt felelős a TESCO, amely fokozatosan és egyre pragmatikusabban építette ki és koordinálta a bilaterális egyezmények szellemi exportra és tudástranszferre vonatkozó fejezeteit.

Záró gondolatok

Az állam nemzeti, elsődlegesen nemzetgazdasági, de a 21. században egyre inkább nemzetbiztonsági érdekeit szem előtt tartó pragmatikus politika nem újkeletű a magyar külpolitikai gondolkodásban. A tanulmány nem ennek részletezett bemutatására vállalkozott (a szerzők azt egy folyóirat-cikkben³⁷ tették meg), sokkal inkább e külpolitika érvényesítését mutatta be a magyar–afrikai kapcsolatok kontextusában, fókuszálva az oktatás, a képzés és a technológiai transzfer hosszú távon mérvadó szerepére. Levéltári források első ízben történt feldolgozásával esettanulmányként a Pécsi Orvostudományi Egyetemen kísérleti jelleggel indított, angol nyelvű orvosképzés és az arra fogadott nagy részben, afrikai diákok oktatásához szükséges feltételek megteremtésének hátterét, az akkori kormányzat és egyetemvezetés közötti hivatalos kommunikációt elemezte. 2021-ben mindezeknek kitüntetetten van relevanciája, hiszen 2019 áprilisában kormányzati Afrika-stratégia született (1177/2019. [IV. 2.] kormányhatározat), melynek 14. pontja éppen a felsőoktatás fontosságával, az Afrikatudások létjogosultságával foglalkozik (szorgalmazva többek között, hogy induljon hazai afrikanisztikai diplomaképzés).³⁸ A kutatás következő fázisaként az e kapcsolatok sikeres kiépítésében és koordinációjában oly mérvadó TESCO szervezetével és afrikai projektjeivel foglalkozunk.

Mártonnak, 1963. február 27.

³⁶ Szentés 1976.

³⁷ Lásd Solymári–Tarrósy 2021.

³⁸ *Magyar Közlöny* 2019. április 2. 1863.

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-A-83-b. Minisztertanácsi előterjesztések és határozatok

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár (PTE EL)

VIII. 203.b. Pécsi Orvostudományi Egyetem iratai, Kari igazgatási iratok

Interjú Szentes Tamással 2017. Készítette Geröcs Tamás, 2017. április 30.

Nyilatkozat a Szudáni Köztársaság független államiságának elismeréséről. *Magyar Közlöny* 1956. január 7. 13.

1177/2019. [IV. 2.] kormányhatározat Az Afrika stratégiáról. *Magyar Közlöny* 2019. április 2. 1861-1964.

A Magyar Dolgozók Pártjának programnyilatkozata. *Társadalmi Szemle* 1948. (3.) 4–5. 249–265.

Népszabadság 1963, 1966.

Hivatkozott irodalom

Baranyi Tamás Péter 2018: *Magyar külpolitika a nemzetközi enyhülés időszakában, 1965–1975. Nemzetállami és integrációs logika a szuperhatalmi hegemonia hanyatlásának korában.* (PhD-disszertáció) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest.

Bárna Iván 1955: A bogori értekezlet után. *Szabad Szó* 1955. január 8. 4.

Békés Csaba 2011: Magyar külpolitika a bipoláris világban, 1945–1991. *Külügyi Szemle* (10.) 4. 95–127.

Bellamy, Alex J. 2002: Pragmatic Solidarism and the Dilemmas of Humanitarian Intervention. *Millennium: Journal of International Studies.* (31.) 3. 473–497.

Fage, J. D. – Tordoff, William 2004: *Afrika története.* Budapest.

Gyarmati György 1996: *Magyarország a XX. században I.* Szekszárd.

Györi Szabó Róbert 2011: *A magyar külpolitika története 1848-tól napjainkig.* Budapest.

Kállai Gyula 1964: *A Magyar Népköztársaság külpolitikája.* Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Akadémiája. Budapest.

M. Madarász Anita 2015: Barcza – Szent-Györgyi – Gascoigne: Magyar–brit kapcsolatok három diplomata tevékenysége alapján (1941–1946). In:

Soós Viktor Attila (szerk.): *Súlypontát helyezés a diplomáciában. A NEB Külügyi Munkacsoportjának tanulmányai 1.* Budapest, 81–127.

Puja Frigyes 1980: *Magyar külpolitika.* Budapest.

Sáringer János 2015: A magyar Külügyminisztérium szervezeti változásai 1945 és 1950 között. In: Soós Viktor Attila (szerk.): *Súlypontát helyezés a diplomáciában. A NEB Külügyi Munkacsoportjának tanulmányai 1.* Budapest, 11–53.

Solymári Dániel – Tarrósy István 2021: A magyar diplomácia újjászületése Afrikában. *Külügyi Szemle* (20.) 4. 147–183.

Szentes, Tamás 1976: A Few Thoughts on the Problem of Hungarian Cooperation with Developing Countries. *Acta Oeconomica* (17.) 2. 145–158.

Szűcs László 1999: *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) Minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15.* A kötet. Budapest.

Tarrósy, István 2018: Hungarian foreign policy towards Africa during communism and in the post-Soviet era. *Twentieth Century Communism* (11.) 15. 92–111.

Vámos Péter 2009: „Mi történt a kínaiakkal?” A magyar–kínai kapcsolatok 1956–1966 között. *Kül-Világ* (6.) 1. 1–25.

„Az új kalandozások kora”: a Kulturális Kapcsolatok Intézetének működése az 1960–70-es években¹

Mind a kortársak, mind az utókor számára a Kulturális Kapcsolatok Intézete (KKI) az államszocialista korszak ellentmondásos jelenségei közé tartozik. Egyik álláspont szerint az Intézet „szélesre tárta a világra nyíló ablakot, amit addig csak résnyire lehetett kifizéteni”, másik szerint pedig nem volt több, mint egy „kulturális ÁVÓ.”² Noha mindkét vélemény túlzáson alapul, a közöttük levő ellentmondás jól jellemzi a KKI működésének azt a feszültségteli kettősségét, amelyet a jelen tanulmányban megvizsgálunk. A KKI kialakításának és történetének vizsgálata megmutatja, hogy a szovjet típusú paternalista hatalom milyen központosított intézményi formában, mely célok szerint képzelte el a kulturális diplomácia gyakorlatát.³ Az Intézet szerkezetére és személyzetére rátelepülő belügyminisztériumi kontroll elemzése segít megérteni, hogy a korszakban miként határozta meg a nemzetközi kapcsolatok kibontakozását az állambiztonság. Ugyanakkor a KKI keretein belül ténykedő hírszerzési és kémelhárítási tisztek, s az általuk irányított „hálózat” feltérképezése nemcsak az állambiztonsági hatáskör korlátaira, hanem a tágabban értett központosító és homogenizáló hatalom határaitra enged rálátni. Röviden fogalmazva, a KKI története a magyarországi államszocialista rendszer külvilághoz való viszonyáról és hatalmi koherenciájáról szól. Ennek ellenére, noha az 1945 utáni periódus diplomáciatörténete részletesen fel van dolgozva, az államszocializmus *kulturális* diplomáciájáról még nem született összegző munka.⁴ Kulcsfontosságú szerepe dacára a KKI igencsak kevés figyelmet kapott.⁵ Jelen tanulmány így nem a diplomáciatörténetre fókuszál, hanem

1 A tanulmány alapjául szolgáló kutatást az Andrew W. Mellon Alapítvány és a Social Science Research Council tette lehetővé az International Dissertation Research Fellowship révén.

2 Gáthy 1997: 136.

3 A Kádár-rendszer paternalizmusáról lásd Rainer 2011: 194–199.

4 A két világháború periódusát vizsgáló munkák bebizonyították, hogy a kelet-közép-európai kis államok esetében mennyire fontos szerepe volt a kulturális diplomáciának a nemzetközi kapcsolatok alakításában (Case 2009; Orzoff 2009; Újváry 2013; Ablonczy 2016; Nagy 2017). Az államszocialista korszak nemzetközi viszonylatú kulturális politikájáról lásd Szabó 2009; Macher 2010; Takács 2016 munkáit.

5 A KKI történetével érdemben eddig csak kevesen foglalkoztak. Lásd Somlai 2009; Kosztricz 2015.

mikrotörténeti megközelítésben vizsgálja annak az intézetnek a szerkezetét és működését, amely az 1960–70-es évek kultúrdiplomáciájának elvi és gyakorlati kivitelezésében volt meghatározó.

A KKI történetének rekonstruálásához szükséges források túlnyomó része a Magyar Nemzeti Levéltárban (MNL) található, ám az 1949 és 1960 közötti iratok elvesztek; az 1980 után a Művelődési Minisztérium aleggységként továbbélő Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének iratai pedig még nem kerültek elő.⁶ Sajátos betekintést nyújt a KKI működésébe és alkalmazottainak életébe az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) őrzött objektumdosszié, amelyet a Belügyminisztérium (BM) kémelhárítással foglalkozó része, a III/II-es csoportfőnökség vezetett 1950 és 1980 között.⁷ A KKI tevékenységéről időnként beszámolt a korabeli sajtó, és elvéve utalásokat találunk rá emlékiratokban, naplókban vagy tárcákban.⁸ Végül pedig az Intézet mindennapjainak, hangulatának, belső viszonyainak megértéséhez elengedhetetlen forrást nyújtanak a volt alkalmazottakkal készített interjúk.⁹

„Kiküszöbölni az anarchiát”: a KKI funkciója és működése

A hidegháborús „enyhülés” időszakában a Kádár-rendszert egyszerre határozták meg olyan centrifugális erők, amelyek a kifele nyitást és a nemzetközi együttműködést szorgalmazták, illetve olyan centripetális erők, amelyek a befele irányuló homogenizációt és a paternalista kontrollt támogatták.¹⁰ Az előbbihez olyan külgazdasági és kultúrdiplomáciai folyamatok tartoztak, amelyek révén az 1956 utáni Magyarország be tudott csatlakozni globális modernizációs folyamatokba és a nemzetközi politikába.¹¹ Az utóbbi pedig olyan ideológiai diskurzusra és állambiztonsági paradigmára épült, amely az államszocialista rendszer – és a teljes „szovjet blokk” – egységét és identitását kívánta megőrizni. Az ellenségesként meghatározott „Nyugathoz” is kettős, lényegét tekintve ambivalens vagy „tudathasadásos” viszony fűzte, mivel a hidegháborús szembenállás dacára egyre gyarapo-

⁶ A KKI iratainak jegyzéke: MNL OL XIX-A-33-a. és XIX-A-33-b.

⁷ ÁBTL O-18100.

⁸ Lásd pl. Odze 2004; Csaplár 2014.

⁹ A KKI volt alkalmazottai közül Rajnavölgyi Gézával és Vida Lászlóval, illetve a KKI keretén belül működő Magyar UNESCO Titkárságon dolgozó Kovács Mátéval készítettem interjút.

¹⁰ Az „enyhülés” korszakáról lásd Péteri 2004 és Békés 2019 munkáit.

¹¹ Az integráció gazdasági dimenzióját lásd Mong 2012 és Gerőcs–Pinkasz 2018; Gerőcs 2021.

dó gazdasági és kulturális interakciók születtek.¹² A két tendencia között fennálló lényegi feszültség az 1980-as évek végéig, illetve a rendszerváltásig nem oldódott fel, ám a nyitás és a világrendszerbe való (re)integráció egyre erőteljesebb lett.

Három évtizedes létezése során a KKI az államszocialista rendszer egyik emblematikus központosító intézményeként működött. Története a Rákosi-korszak elején, 1949-ben kezdődik, majd a Kádár-rendszer külpolitikai nyitásának köszönhetően 1962 után válik igazán jelentőssé, és végül sajátos korszakzáró mozzanatként, 1980-ban ér véget. Tanulmányomban ugyan a mozgalmasabb 1960-as és 1970-es évekre koncentrálok, mindazonáltal a KKI alapvető funkcióját a létrehozása mögött meghúzódó hatalmi szándék határozta meg. Eme szovjet eredetű autoriter és paternalista imperatívusz szerint a külvilággal folytatott kulturális kapcsolatokat (akárcsak a politikai és gazdasági relációkat) egy intézményben kellett összefogni a célzatosabb irányítás és ellenőrzés érdekében. Ennek értelmében a KKI feladata volt a Magyar Népköztársaság kulturális diplomáciájának kialakítása és összehangolása, illetve az ebből származó kulturális interakciók, cserék, utazások, fogadások lebonyolítása és részleges anyagi támogatása. Funkciójának köszönhetően a KKI hangsúlyozottan megtestesítette az államszocialista rendszer külvilággal szembeni ambivalenciáját: egyszerre volt a nemzetközi szférával való interakciók kezdeményezője és ugyanakkor ezeknek egyik fő ellenőrzője, szűrője és gátlója is. Vagyis az intézet egyfajta „kapuőr” szerepet volt hivatott betölteni a Kádár korszakban.¹³ Egyrészt a szakmai tevékenységét irányító elv a „baráti”, a „tőkés” és a „fejlődő” országokkal való kommunikációt és művészi–tudományos–műszaki együttműködést írta elő. Másrészt a határokon és geopolitikai tömbökön átívelő kooperáció szándékával szemben állt a rendszer ideológiai antagonizmusa és állambiztonsági paradigmájának elzárkózó logikája.

Kosztricz Anna forrásközlésének köszönhetően tudjuk, hogy a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) Külügyi Bizottsága már 1948 nyarán kezdeményezte, hogy a szovjet VOKSZ mintájára jöjjön létre egy intézmény, amely a Külügyminisztérium felügyelete alatt központosítja az ország kulturális kapcsolatait.¹⁴ Nem meglepő, hogy a magyar kommunisták számára a Külföldi Kulturális Kapcsolatok Szövetségi Társasága névvel ellátott, szovjet intézet szolgált követendő példaként. Michael David-Fox munkája révén vált ismertté, hogy az 1920-as években a VOKSZ milyen fontos

¹² Farkas–Mund é.n.: 9.

¹³ A „kapuőr” (gatekeeper) fogalmát a szociálpszichológia (Kurt Lewin) és médiakutatás (David Manning White) területéről kölcsönözöm. Lásd Özséb–Szabó 2006: 184–185.

¹⁴ MNL OL M-KS 276. f. 80. cs. 2. ó. e.

szerepet játszott az újdonsült bolsevik rezsim kialakulásában, nemzetközi arculatának megteremtésében és diplomáciai elszigeteltségének felszámolásában.¹⁵ Egy új típusú, ideologikus indíttatású kulturális diplomácia keretében ez az intézmény fejlesztette ki a Szovjetunió pozitív külföldi megítélését ösztönző propagandát és a szovjet területre utazók számára az utópisztikus „Patyomkin falvak” látogatásának gyakorlatát. Nem mellesleg, a hivatalos ki- és beutazások központi irányítása és ellenőrzése, s különösképp a külföldiekről készített jelentések miatt mindvégig szoros kapcsolatban volt a szovjet titkosszolgálatokkal.¹⁶ A hatalomgyakorlás eme összpontosított formáját akarta bevezetni az MDP vezetése egy magyar VOKSZ létrehozásával, amely – a Párt képletes nyelvén szólva – majd „kiküszöböli a kulturális kapcsolatokban [...] uralkodó anarchiát”.¹⁷

A „Kulturkapcsolatok Intézete”-t végül 1949 júniusában hozták létre, azzal a hivatalos feladattal, hogy 1) ismertesse a magyar kultúrát külföldön, 2) ismertesse más népek kultúráját Magyarországon, 3) készítse elő a különböző országokkal kötött kulturális egyezményeket, illetve végrehajtásukban segítsen, és 4) ápolja a tudományos és művészi kapcsolatokat.¹⁸ Az általánosnak ható megfogalmazás ellenére ebben a korszakban kulturális interakció leginkább a Szovjetunió és a szomszédos „népi demokráciák” irányában létesült. Nem indult személycseré nyugat-európai és kapitalista országokkal, csupán az ottani baloldali szervezetekkel és baráti társaságokkal tartottak fenn némi kapcsolatot.¹⁹ Az Intézet elnökének Mihályfi Ernőt nevezték ki, főtitkárnak pedig Újhelyi Szilárdot, ám utóbbi 1951-es letartóztatását követően ezt a funkciót Majláth Jolán (Erdei Ferencné) vette át.²⁰ Az objektumdosszié első, 1953-as összefoglaló jelentése szerint a 76 főt számláló személyzetből kevés volt a munkás- vagy parasztszármazású, ellenben szép számban akadtak a „volt uralkodó osztály tagjai, akik gyártulajdonosi, bankári és polgári családból származnak”.²¹ Ez nem meglepő, hiszen az Intézetben végzett munkához szükség volt egy vagy több idegennyelv ismeretére: akárcsak a VOKSZ létrehozásakor a szovjeteknek, a magyar kommunistáknak is szükségük volt az „ellenséges elemek” szakmai

¹⁵ David-Fox 2012.

¹⁶ Kezdetben az OGPU-val, majd az NKVD-vel, s végül a KGB-vel. A VOKSZ-ot 1957-ben átszervezték, és Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottsága (GKKS) néven folytatta tevékenységét. Lásd Gould-Davis 2003: 208.

¹⁷ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 14. ó. e.

¹⁸ MNL OL XIX-A-83.a. 291/11–1949.

¹⁹ Az ötvenes években kulturális egyezmény született a Szovjetunióval, az NDK-val, Kínával, Csehszlovákiával, Albániával, Romániával, Koreával és Vietnámmal. Horváth-Kecskés-Mitrovits 2021.

²⁰ Lásd Litván 1996.

²¹ ÁBTL O-18100. 1953. július 31-i jelentés.

tudására. Azonban a szovjet példaképtől eltérően, saját jelentései alapján a III/II-es csoportfőnökség még 1955-ben sem rendelkezett „hálózattal” az alkalmazottak körében.²²

Az Intézetnek szánt kulcsfontosságú szerep dacára, működésének első évtizedében meglehetősen hányatott sorsban volt része, mivel nem rögzítették helyét az államszerkezeti struktúrában, így felügyeletét és költségvetési igényeit a Külügyminisztérium, a Népművelési Minisztérium és a Minisztertanács időnként egymásnak passzolta át. Az eredeti központosító szándék és a minisztériumi feladatkörök párhuzamossága közötti ellentmondásnak köszönhetően az új állami szerv konkrét funkciója és hatásköre mindvégig bizonytalan maradt. Egy 1957-es jelentés szerint a KKI-nak „nincs konkrétan meghatározva működési területe”, és nincsenek „centralizálva a kultúrációk”, ezért „jelenlegi formájában képtelen elvégezni azokat a feladatokat, amelyekre hivatva van”. Noha „kulturális életünk terén monopol helyzetben van”, az eredeti MDP KB tervszellettel ellentétben, a belüleges tiszt megítélése szerint „anarchisztikus állapotok uralkodnak”.²³

Az Intézet történetében az 1960-as évek elején érkezett lényeges változás. A Kádár-rendszer konszolidációja és az 1956 utáni nemzetközi elszigeteltség feloldásának érdekében szükségessé vált, hogy a kulturális diplomácia koordinálására kitalált intézmény hatásköre és identitása megszilárduljon. 1962 júniusában az átkeresztelt „Kulturális Kapcsolatok Intézetét” országos hatáskörű szervnek nevezték ki, amely minisztériumok és társadalmi szervezetek nemzetközi kulturális tevékenységét hivatott összehangolni a Minisztertanács felügyelete alatt.²⁴ A megszapordó feladatokra való tekintettel az alkalmazotti létszám kibővítését is jóváhagyták, s az szinte folyamatosan növekedett a KKI működése során. Ugyan 1955-ben 51-re esett vissza, 1971-ben már 145-en dolgoztak állandó jelleggel az Intézetben, 1977-ben 227-en (ebből 38-an külföldi intézetekben), és még az 1980-as megszűnéskor is voltak 164-en.²⁵ A tiszteletbeli pozíciónak számító elnöki szerepbe a nemzetközileg elismert közgazdászt, Bognár Józsefet nevezték ki, ügyvezető elnöknek pedig Rosta Endrét.²⁶

22 ÁBTL O-18100. 1955. augusztus 31-i jelentés.

23 ÁBTL O-18100. 1957. december 9-i jelentés.

24 MNL OL XIX-A-83-b, 3184/1962. 307 d.

25 ÁBTL O-18100. Egy 1971-es jelentés szerint: „A KKI-ben jelenleg döntő többségben tiszta múlttal rendelkező, becsületes állampolgárok dolgoznak, zömmel egyetemi végzettségű, tudományos fokozattal rendelkező, több idegen nyelvet beszélő személyek. Egyes személyeknél tapasztalható a kispolgári szemléletű gondolkodási mód.”

26 A KKI tényleges vezetését mindvégig Rosta Endre (1909–1997) látta el, és 1969-től az elnöki címet is átvette a távozó Bognártól, egészen 1976-os

Irányításuk alatt a kulturális kapcsolatok egy mozgalmasabb és változatosabb fejezete kezdődött el.

A KKI működését egyértelmű hidegháborús kategóriák szerint szervezték meg: az I. területi főosztály a „baráti” szocialista országokkal tartotta a kapcsolatot, a III. főosztály a „fejlődő” országokkal foglalkozott, míg a II., illetve a IV. főosztályok a „tőkés” országokkal dolgoztak. Mindhárom világrész irányába egyedi missziót kapott az Intézet. A szocialista államokkal fennálló kapcsolatok elmélyítésének erősíteni kellett a „szocialista világgözösséget” és fokoznia az „együvé tartozásunk tudatát”.²⁷ A kapitalista országokkal kiépítendő kapcsolatok a „kölcsönösség elvét” kellett kövessék, arra törekedve, hogy „reprezentatív rendezvények révén a szocialista kultúra legjobb eredményei” legyenek felmutatva, amelyek előmozdítják az MNK „nemzetközi megbecsülésének a fokozását”.²⁸ A gyarmatosítás alól nemrég felszabadult, fejlődő országoknak segítséget kellett nyújtani tudományos és szakkaderek képzésében, állami, gazdasági és tudományos életük megszervezésében – „akár anyagi áldozatokat vállalva”.²⁹ Végül pedig, árnyalva a korábbi harcias emigrációs politikát, a KKI vállalta, hogy törekszik a „külföldön élő lojális magyar emigráció igényeinek” megismerésére és „tervszerű kielégítésére”.³⁰ A többirányú kibontakozás egyik bizonyítékeként megszorodtak az Intézet által levezényelt, államközi kulturális egyezmények: az eddigi „népi demokratikus” fókusz pár év alatt kibővült a Nyugathoz (pl. Finnország, Olaszország, Franciaország és Ausztria) és a globális Délhez (Egyesült Arab Köztársaság, India és Ghána) tartozó országokkal kötött megállapodásokkal.³¹

nyugdíjazásáig. Rosta jogi tanulmányait Budapesten, Grazban, Zürichben és Párizsban végezte, majd hazatérve 1935 után részt vett a munkásmozgalomban. 1942-ben a Schönherz-üggyel kapcsolatban 14 hónapi börtönbüntetésre ítélték, amelyet a szegedi Csillag Börtönben töltött le, majd később büntető századdal a frontra került, ahol egy kisebb csoporttal átszökött a Vörös Hadsereghez. A háború után a Magyar Kommunista Párt sajtóosztályát vezette, 1947-ben megszervezte és vezette a Miniszterelnökség sajtóosztályát, majd a Rajk-perben nyilvános tárgyalás elé nem került vádlottként évekig ült börtönben. A KKI-ból való nyugdíjazása után a Távközlési Kutatóközpontban tanácsadó funkciót vállalt. NN 1948; NN 1989; Gáthy 1997; Rajnavölgyi és Vida interjúk.

²⁷ Pataki 1963: 55.

²⁸ MNL OL XIX-I-4-III. 21. d.

²⁹ A globális Dél irányában kifejtett politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatokról: Mark–Apor 2015; Bódy 2020.

³⁰ MNL OL XIX-I-4-III. 21. d. Lásd Szabó 2009.

³¹ Magyarország bilaterális kulturális egyezményt kötött Finnországgal 1959-ben, Belgiummal és Olaszországgal 1965-ben, Franciaországgal 1966-ban,

A KKI megerősítésével és feladatkörének kiszélesítésével intézményi szerkezete is komplexebbé vált. „Propaganda és sajtó főosztály” név alatt megalakult egy szakmai részleg, amely az ország nemzetközi kiállítási tevékenységét és a Dorottya utcai épület földszintjén levő kiállítótér rendezvényeit irányította.³² 1963-tól a KKI-n belül működött a Magyar UNESCO Titkárság Maller Sándor vezetésével. 1967-ben itt kapott helyet a Műszaki és Természettudományos Együttműködési Titkárság, amely a nevében foglalt kapcsolatokat és tudományos–technikai transzfereket felügyelte ún. „népgazdasági szempontok” szerint. Az egyre gyakoribbá váló külföldi tanulmányutak központosított adminisztrálása és ellenőrzése végett 1968-ban a KKI keretén belül létrehozták az Országos Ösztöndíj Tanácsot (OÖT).³³ Nem utolsósorban pedig a külügytől a KKI-hez kerültek a mindhárom világrészben, tehát tőkés (Bécs, Róma, Párizs), szocialista (Szófia, Varsó, Prága, Kelet-Berlin) és fejlődő (Kairó, Uj Delhi) országokban működő kulturális intézetek.

A legtöbb nyugat-európai és fejlődő országgal az ösztöndíjcsere bilaterális egyezmények alapján szervezték meg. Ezen gyakorlat alól jelentős kivételt képezett pl. az Amerikai Egyesült Államokkal (AEÁ) kialakult ösztöndíjas viszony. Bár egyezmény csupán 1977-ben született, a KKI már az 1960-as évek első felétől kezdve kötött külön-megállapodásokat tanulmányutakról és kutatócserékről amerikai partnerekkel.³⁴ Mivel az

Nagy-Britanniával 1967-ben, Hollandiával, Norvégiával és Ausztriával 1969-ben, Dániával 1971-ben, az Amerikai Egyesült Államokkal, valamint a Német Szövetségi Köztársasággal – egy évvel előbb, mint a Német Demokratikus Köztársasággal – 1977-ben. A hetvenes évek közepén már több mint 50, a nyolcvanas évek elején 75 (ebből 12 szocialista, 20 tőkés, 43 fejlődő) országgal volt megállapodás. Horváth-Kecskés-Mitrovits 2021.

³² A KKI kiállítási részlegén dolgozott például 1964 és 1980 között Néray Katalin (1941–2007) művészettörténész, a Ludwig Múzeum későbbi igazgatója. Mihalicz 2001.

³³ Somlai 2009.

³⁴ MNL OL XIX-A-83-b, 3146/1966. 400 d. A 3146/1966 számú kormányhatározat különleges koordinálási hatáskört ruházott a KKI-re az NSZK-val és az AEÁ-val kibontakozó kapcsolatok terén. Az 1960–70-es években az AEÁ-val létrejött ösztöndíjas vagy munkavállalói kapcsolatokat két kategóriába lehet sorolni aszerint, hogy szabályozásuk és lebonyolításuk mennyire volt központosított, s milyen mértékben képeztek prioritást a két ország külpolitikája szempontjából. Szorosabb hatalmi ellenőrzésnek voltak alávetve olyan programok, mint az 1963 és 68 között működő csere az Inter-University Committee for Travel Grants (IUCTG) szervezettel, az 1964 és 69, majd 1970 és 73 között lezajló Ford ösztöndíjas utak, az IUCTG-t 1969-ben felváltó és mai napig működő International Research and Exchange Board (IREX) cse-reprogramja vagy a State Department által koordinált Eisenhower ösztöndí-

AEÁ hidegháborús kultúrdiplomáciáját és ösztöndíj-politikáját bőkezűen támogatták magánalapítványok és egyetemek, a felajánlott amerikai tanulmányutak vagy munkavállalási lehetőségek előnyös finanszírozással és körülményekkel kecsegtettek.³⁵ Ugyanakkor a magyar hatóságok számára jelentős dilemmát is hoztak: egyrészt népgazdasági szempontból jelentős eredményeket vártak az amerikai tanulmányutaktól, főleg a tudományos-műszaki transferek területén, másrészt pedig ezek a kiutazások jártak a legnagyobb „fellazítási” veszéllyel a korabeli narratíva szerint.³⁶ A KKI AEÁ-ra vonatkozó anyagának ismeretében megállapítható, hogy az időnkénti huzavonák és konfliktusok ellenére, a kulturális kapcsolatok gyakorlatában a dilemma túlnyomórészt az együttműködés igenlése vagy tolerálása irányában dőlt el. A magyar tudósok és művészek (viszonylag) gyakori amerikai útjait nevezte 1970-ben Sinor Dénes, az Indiana Egyetem orientalista professzora – némi iróniával – „az új kalandozások korának”.³⁷

Mindazonáltal az Intézet felfokozott aktivitása csupán egy részét fedte le a korszakban kialakuló változatos nemzetközi kulturális vagy tudományos kapcsolatoknak. Ebből a szempontból pontosabb olyan időszakként meghatározni az 1960-as éveket, amikor a kulturális diplomácia (újra)éberesztésének centralizált folyamata mellett, s vele szorosan összefonódva, számos magyar intézmény, szakmai közösség, kutató vagy művész kapcsolódott – részben autonóm és spontán módon – globálisan jelentkező intellektuális, módszertani, technológiai folyamatokba és transznacionális hálózatokba.³⁸ Ezt a jelenséget jól illusztrálja, hogy míg 1963-ban Magyarország 364 nem kormányzati nemzetközi szervezetnek volt tagja, 1979-ben már 900 működésében vett részt.³⁹ A tagságot felvállaló magyar szakembereknek köszönhetően egyre gyakrabban rendeztek világkonferenciákat és -kongresszusokat Magyarországon. A számtalan példa közül

jak. Lazább engedélyezés és szelekció jellemezte az olyan lehetőségeket, mint az Indiana Egyetemen 1963-ban létrehozott magyar lektori, majd professzori pozíció, a Kodály-módszer amerikai terjesztésében részt vevő zenepedagógusok gyakori utazásai vagy az International Writing Programban (IWP) való magyar részvétel 1970 után. Ez utóbbi kettőről lásd László 2019, 2020, 2021.

³⁵ Pl. az IWP vendégei eleinte havi 500, majd az 1980-as években havi 1200 dolláros ösztöndíjat kaptak, amelyhez társult egy jelentős könyvutalvány és egy teljesen finanszírozott amerikai körút az ösztöndíjprogram végén. László 2020: 167.

³⁶ A „fellazítás” fogalmáról lásd Révész 2005.

³⁷ IUA, C434, d. 22.

³⁸ Erről a jelenségről kiváló elemzést ad Vargha 2018 és Varga 2021. Önéletrajzi megközelítésben lásd Berend 1997; Hargittai 2003; Hazai 2018; Rona-Tas 2018.

³⁹ Pataki 1963: 53.; MNL OL XIX-I-7-dd. 61. d.

érdemes kiemelni olyan nagyszabású eseményeket, mint a Zenei Nevelés Nemzetközi Társaságának (ISME) 1964-ben Budapesten megtartott konferenciáját, az 1966-ban (és 1983-ban ismét) megszervezett Eszperantó Világkongresszust vagy az 1971-es Vadászati Világkiállítást.⁴⁰

A diplomáciai és szakmai célok összefonódását látni olyan nemzetközi érdeklődőket megszólító programokban is, mint a debreceni, esztergomi vagy pécsi nyári egyetemek, amelyeken a résztvevők nemcsak a magyar nyelvet vagy történelmet ismerhették meg, hanem pl. a Kodály-módszert vagy Bartók zenéjét.⁴¹ Ugyancsak ide tartozik az 1960-ban (újra)indított és Boldizsár Iván, illetve Vajda Miklós által szerkesztett *New Hungarian Quarterly*, amely egyszerre volt a szocialista Magyarországot éltető, s a magyar emigrációs sajtót ellensúlyozó propaganda kiadvány és ugyanakkor színvonalas kulturális–irodalmi folyóirat, amelyben az emigráció ismert személyiségei is szívesen publikáltak.⁴² A magyar diaszpórát szólították meg olyan kezdeményezések is, mint az 1970-ben rendezett *XX. századi magyar származású művészek külföldön* című kiállítás a Műcsarnokban vagy az ugyanazon évben indított Anyanyelvi Konferenciák sorozata.⁴³ Noha ezekben a többnyire párhuzamos nemzetközi irányultságú fejleményekben a magyar kultúrdiplomácia előremozdítása volt a közös nevező, a KKI apparátusa nemhogy összefogni, de még átlátni sem tudta ezt a heterogén mozgásteret. Megerősített mandátuma és felduzzasztott személyzete ellenére konstans átfedésben és konkurenciában volt a minisz-

40 Magyarországon rendezett világkonferenciát a Nemzetközi Népzenei Tanács (1964), a Federation Internationales des Jeunesses Musicales (ma Jeunesses Musicales International, 1969), a Comité International d'Histoire de l'Art (1969), az International Federation of Library Associations and Institutions (1972), az International Comparative Literature Association (1976). Járdányi 1964; MKÉ 1968–2010.

41 Az 1970-es években már 11 magyar városban rendeztek nyári egyetemet, ahova 27 országból érkeztek résztvevők. A Kodály-módszert az Esztergomban megrendezett Dunakanyar Nemzetközi Nyári Egyetemen tanították olyan nemzetközi híru pedagógusok, mint Szőnyi Erzsébet (1924–2019). Szőnyi 1979; Dobi–Gellén 2002.

42 A szerkesztőségi bizottság tagjai: Bognár József, Bóka László, Erdei Ferenc, Jánossy Lajos, Molnár Erik, Németh László, Ország László, Straub Brunó, Szabolcsi Bence, Tamási Áron, Vajda Imre, Vas István, Zádor Anna. Nevesebb emigránsok, akik publikáltak a lapban: Borbándi Gyula, Czigány Lóránt, Deák István, Sinor Dénes, Szent-Györgyi Albert, Victor Vasarely. NHQ 1960.

43 A Műcsarnokbeli kiállítást a Magyarok Világszövetsége kezdeményezte és Passuth Krisztina rendezte. Az Anyanyelvi Konferenciák többek között Lőrincze Lajos és Bárczi Géza kezdeményezésére jöttek létre. A rendezvény-sorozat sajtó kiadványa a *Nyelvünk és kultúránk*. Passuth 1970.

tériumok, az MTA vagy az egyetemek nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó főosztályaival, a Nemzetközi Koncert Igazgatósággal, a Magyarok Világszövetségével és az IBUSZ-szal.

A kultúrdiplomácia és a külföldi kapcsolatok kiépítésében jelentkező párhuzamosságok időnként intézményközi konfliktusokhoz is vezettek. Szemléletes példa erre a Kulturális Minisztérium Külkereskedelmi Titkárságának saját hatáskörű kezdeményezése a szocialista magyar kultúra és ipar népszerűsítésére Nagy-Britanniában, amely kezdeményezésről nem konzultált sem a Minisztérium Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályával, sem a KKI-vel. A Külkereskedelmi Titkárság a *Times* 1972. november 3-i számának hat oldalán vásárolt helyet a magyar irodalomról, zenéről, képzőművészetről, illetve a Chemolimpex és Hungarotex termékeiről szóló cikkeknek. Annak ellenére, hogy a KKI vezetősége szerint sem az eljárás, sem a formátum nem volt „összhangban érdekeinkkel”, sőt, az „angolok sem tartották célravezetőnek”, a Külkereskedelmi Titkárság három év múlva megismételte az akciót, ezúttal a *Guardian* 1975. november 15-i számában vásárolva reklámfelületet.⁴⁴

Ugyancsak az eltérő intézményi érdekeket illusztrálja az az 1976-os eset, amelyben a KKI hatásköre az Oktatási Minisztérium igényeivel ütközött. A konfliktus abból származott, hogy a nyugat-német Humboldt Alapítvány egy (20–30 ezer dollár értékű) gél- és folyadékkromatográfot akart ajándékozni a Veszprémi Vegyipari Egyetemnek, ám ezt a gesztust a KKI – sejtetően belügyminisztériumi sugallatra – ellenezte. Rosta Endre, az Intézet elnöke levélben tájékoztatta Polinszky Károlyt, az oktatási minisztert, hogy „tapasztalataik szerint” a kapitalista országokból érkező nagyméretű ajándékok a „magyar tudományos szervek politikai befolyásolását célozzák”, és nem tartják kívánatosnak az elfogadásukat.⁴⁵ A miniszter válaszában jelezte, hogy már elkötelezte magát, ezért nem fogja visszautasítani az ajándékot, sőt, kérte, hogy a KKI protokoll terméiben rendezzék meg az átadási ceremóniát.⁴⁶

⁴⁴ MNL OL XIX-I-7-y, 1. d. A dokumentumok szerint a *Guardian*ban leközölt anyagért 14.000 fontot fizetett a magyar fél.

⁴⁵ ÁBTL O-18100. 1976. november 22-i jelentés.

⁴⁶ A jelentés szerint a magyar fél viszonzásképpen herendi porcelánt ajándékozott az Alapítvány képviselőinek. A belügyes tiszt a következő megjegyzést fűzte az esethez: „Sajnálatos módon a precedens nem segítette elő azt a törekvést, hogy nyugati országok és budapesti nyugati nagykövetségek ajándékozási, közvetlen kapcsolatkiépítési törekvéseit ne engedélyezzük. Ha a minisztériumok nem lesznek következetesek ennek betartásában, különösen ajándékozás területén, akkor egy nagyon kényelmetlen és veszélyes csatornát nyitunk meg és ebben nem tudunk majd viszonzóságot alkalmazni.” ÁBTL O-18100, 1976. november 22-i jelentés.

Az ilyen mozzanatokból következtethető, hogy az 1960-as és 1970-es években gyakori taktika volt kész tények elé állítani konkurens vagy fölöttes intézményeket, abban az alapelvben bízva, hogy a nyilvános elzárkózást vagy visszautasítást jobb elkerülni, mivel sértené Magyarország kultúrdiplomáciai érdekeit. Természetesen mindig a geopolitikai kontextustól függött, hogy ez a számítás bevált-e, ám a taktika sikeres alkalmazásáról szóló számos anekdotikus bizonyíték a korszak nemzetközi kapcsolatainak egy alapvető jellemvonására világít rá. Azon túl, hogy az általam tárgyalt esetekben különböző tárcák, intézmények és személyek érdekei ütköztek, egy általánosabb érvényű feszültséget jelenítettek meg: a paternalista állam centralizáló és homogenizáló tendenciája szembesült a heterogén intézményi szféra önállósodásra és professzionalizációra törekvő logikájával. Másként fogalmazva, a KKI számára vízionált teljes központosítást, koordinációt és kiszámíthatóságot gátló mozzanatok nem ideológiai avagy elvi ellentétek miatt álltak elő – vagyis nem volt kérdéses, legyen vagy sem interakció a külvilággal, akár a kapitalista országokkal –, hanem azért, mert az ország nemzetközi kapcsolatait lebonyolító, különböző intézmények saját elképzelés és ritmus szerint, saját személyzet és csatornák révén szándékozták megvalósítani ezeket a sokszor jövedelmező interakciókat.

Eligazítások és újtjelentések: a KKI és az állambiztonság

A strukturális szinten megfigyelt részleges és akadozó összehangoltság azért is figyelemreméltó – s akár meglepő is –, mert az 1960-as évek elején elrendelt kibővítéssel egyidőben lényegesen megnőtt az állambiztonság szerepe a KKI-ben. Ez a szoros összefonódás többnyire ismert volt mindazok számára, akik az államszocializmus évtizedeiben valamilyen formában kapcsolatba kerültek az Intézettel – mi több, a Belügyminisztériummal való burkolt, de sejtett relációval magyarázható a köztudatban a KKI-ról kialakult, s máig tartó kizárólagosan negatív kép.⁴⁷ Ezt azzal a megfigyeléssel lehet árnyalni, hogy az Intézet munkatársi gárdájában gyakorlatilag leképeződött az a kettősség, amely a külvilág fele történő nyitást és zárást vezénylő KKI-t lényegileg meghatározta. Az egyre növekvő intézményben a pedagógusi, kutatói vagy diplomáciai háttérrel rendelkező szakemberek és több nyelvet beszélő tolmácsok együtt dolgoztak a sokszor alacsonyan képzett és idegen nyelveket nem vagy hiányosan beszélő, de döntési hatalommal rendelkező belüleges tisztekkel, akiket többnyire sikertelen konszpirációval „ejtőernyőztek” az állásokba.

⁴⁷ Csaplár Vilmos így fogalmaz tárcájában: „Az én köreimben ezt az intézetet úgy emlegették, mint a Belügyminisztérium rejtett leágazását.” Csaplár 2014.

A III/II-es csoportfőnökség által vezetett objektumdosszié ugyan rálátást nyújt a KKI és állambiztonság viszonyára, ám az évi jelentések a kémelhárítás prioritásai felől tárgyalják ezt a kapcsolatot, és nem tekinthetők átfogó értékeléseknek. A korábbi periódussal ellentétben a csoportfőnökség 1957-ben már öt ügynököt és két informátort működtetett az Intézetben. 1971-re a BM már sokkal erőteljesebben volt beépülve a KKI személyzetébe: a III/I-es hírszerző csoportfőnökség 15 SZT (azaz, szigorúan titkos) tisztet és 23 ügynököt működtetett, a III/II-es egy SZT-tisztet és 8 ügynököt, s végül az MNVK (vagyis a katonai hírszerzéssel foglalkozó Magyar Néphadsereg Vezérkar) 2. csoportfőnöksége pedig egy tisztet és egy ügynököt.⁴⁸ Ebből a kimutatásból látható, hogy – a kémelhárító tisztek többször megfogalmazott bosszúságára – a hírszerző csoportfőnökség tudta a leghatásosabban beintegrálni embereit az Intézetbe, és hogy a 145 főt számláló teljes személyzet legalább 35%-a köthető a BM-hez ebben a korszakban. Egy 1977-es jelentés szerint a hírszerzéshez immár „csak” 9 SZT-tiszt és 6 „hálózati személy” tartozott, míg a kémelhárításhoz 2 tiszt és 9 „hálózati személy”. Az objektumdosszié egyik utolsó, 1979-es jelentése hasonló állapotról számol be.⁴⁹ A számszerű kimutatásnál azonban fontosabb, hogy a BM-es tisztek kulcspozíciókat foglaltak el az Intézet hierarchiájában: a D-201-es SZT-tiszt (Vasvári János) volt az útlevélcsoport vezetője, Hárs László és Lakatos Emil főosztályvezetők voltak az 1970-es években, és Ágoston Kálmán, illetve Tiwald Miklós az OÖT-t irányították.⁵⁰ A Magyarországra érkező külföldiek ellenőrzése szempontjából különösen jelentős, hogy a KKI Maros utcai vendégházának gondnoki állását az állambiztonság mindig beszervezett ügynököknek osztotta ki. Végül pedig a BM-el való hivatalos kapcsolatot sokban erősítette, hogy 1976-ban az Intézet élére egy volt honvédségi parancsnok-helyettes és finnországi nagykövet, Rónai Rudolf került, aki az objektumdosszié jelentései szerint már sokkal előzékenyebb volt a kémelhárító tisztekkel, mint elődje,⁵¹

48 ÁBTL O-18100. 1971. december 16-i jelentés.

49 Az 1979. december 4-i jelentés szerint a kémelhárítás a meglévő 2 SZT-tiszt mellett 11 „titkos megbízottat”, továbbá 1 „alkalmi operatív” és 3 „társadalmi kapcsolatot” működtetett.

50 Ágoston Kálmán BM-es kötődéséről Rajnavölgyi Géza a következőt közölte: „Ez annak idején olyan dolog volt, amiről nem beszéltünk, de azért egyértelmű volt. Volt ezeknek az embereknek egy olyan »aurája«, amit meg lehetett érezni.” A felsorolt tisztek megtalálhatóak az ÁBTL által összeállított adatbázisban: <https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:1> – utolsó letöltés 2021. december 12.

51 Mivel Rónai az 1940-es évek végén a BM légrendészeti csoportját vezette, majd a Magyar Repülőszövetségnél volt magas beosztásban, a KKI előadói

Közelebbre fogva a fókusz, megállapítható, hogy a KKI diplomáciai és állambiztonsági funkcióiból, s személyzetének részben szakmai, részben rendőri tevékenységéből származó feszült kettősséget a „titkos munkatársak” a saját személyükben is megtestesítették. Az 1968-ban „hazafias alapon” beszervezett, s a „Hegyvári” fedőnévvel ellátott hálózati személye esete jól illusztrálja a Kádár-korszak kultúrdiplomáciájának eme két összefüggő dimenzióját.⁵² A Zala megyei parasztcsaládból származó „Hegyvári” az 1963-as kibővítéskor került a KKI-be, s több kollégájához hasonlóan gimnáziumi tanárként dolgozott korábban. Német és angol nyelvtudását, szakmai képzettségét felettesei kiválónak tarották és ezért már 1964-től rábízta az amerikai, illetve kanadai ügyeket.⁵³ Ekkortól kezdte őt „hivatalos kapcsolatként” felhasználni a kémelhárítás: „Hegyvári” szóban és írásban információt szolgáltatott nekik a KKI-vel tárgyaló Ford Alapítvány képviselőiről és a budapesti amerikai nagykövetség kultúrattaséjáról, Edward Alexanderről.⁵⁴ Formális beszerzésére 1968 elején került sor, miután központi engedélyre elfogadta az Institute of International Education és a Ford Alapítvány meghívását egy kéthónapos amerikai körútra. Feladataként kapta, hogy tanulmányozza mindazon állami vagy egyetemi tisztviselőket, akikkel az út során találkozik, és hogy szerezzen a „hazánk és a szocialista tábor felé irányuló külpolitikai és gazdaságpolitikai célkitűzéseikkel” kapcsolatos információkat. Mindemellett a KKI II. területi főosztály irataiból felmérhető, hogy hírszerzői megbízatásával egyidejűleg „Hegyvári” tényleges kultúrdiplomáciai tevékenységet is folytatott körútja közben, aktívan közvetítve az általa meglátogatott több mint tíz amerikai egyetem és a magyar hatóságok között.⁵⁵ Amint az Intézet egészével kapcsolatban, úgy egyes beszervezett alkalmazottai esetében sem

különösen találónak tartották az „ejtőernyőzés” kifejezést személye kapcsán. Rajnavölgyi közlése szerint Rónai egyik első intézkedése az volt, hogy eltávolította Maller Sándort a KKI kereteiben működő Magyar UNESCO Titkárság éléről. Rónai rövid életrajzát lásd Baráth–Gecsényi 2016.

⁵² ÁBTL Bt-777 és Mt-106.

⁵³ ÁBTL Bt-777. Az 1964. április 28-án kelt összefoglaló jelentés megállapítja, hogy „Hegyvári” egyetemista éveit jó viszonyban van Ország Lászlóval, akinek vezetésével írta szakdolgozatát „Walt Whitman munkássága” címmel. A jelentést író tiszt hozzáfűzi: „Ez óvatosságra int”.

⁵⁴ Edward Alexander magyarországi éveiről lásd Glant 2019.

⁵⁵ MNL OL XIX-A-33. 218. d. Az amerikai körút 1968. november 3. és december 20. között zajlott, és „Hegyvári” többek között a következő egyetemeket látogatta meg: Yale, Harvard, MIT, Boston University, Cornell University, Stanford, UCLA, Berkeley, Northwestern University, Iowa State University, Indiana University, University of Illinois. Emellett eljutott a Library of Congress-be, Las Vegasba és a Grand Canyonhoz.

lehetett a két funkciót gyakorlatban szétválasztani: az egyik dimenzióban elért eredményesség a másikban megtett lépésektől függött és fordítva.

A KKI-ben az állambiztonság egyik fő feladata volt, hogy az OÖT-t és az útleveles csoportot irányító SZT-tisztek révén szűrje ki a tanulmányútra jelentkezők közül az „ellenséges elemeket”. Erről ugyan nem tartalmaz átfogó statisztikát az objektumdosszié, de például az 1975-ben benyújtott 1500 ösztöndíjpályázat 3%-ról állapították meg a III/II-es szervek, hogy a jelentkező „terhelő adatokkal szerepel operatív nyilvántartásban”, és ezért intézkedtek kérelmének „differenciált elutasításáról”.⁵⁶ Ezzel egyidejűleg, az „operatív igényeknek megfelelően” több olyan személy kiutazását segítették elő, akit beszerzés révén információ gyűjtésével bíztak meg, vagy együttműködés reményében információt reméltek tőle.⁵⁷ A kiválasztott hivatalos utazók kötelező „eligazításon” kellett részt vegyenek, ahol az állami szervek – általában a KKI alkalmazottai, de beszerzési kísérlet esetén BM-es tisztek – az út ismertetésén és az illető országgal fennálló kapcsolatok bemutatásán túl a leselkedő veszélyekre is felhívták a figyelmet. A résztvevők számára ez egy „átmeneti rítus” volt, amelyben a hatalom direkt módon közölte velük elvárásait.⁵⁸

A neves történész, Ránki György 1966-os Ford ösztöndíja ürügyén indított sikertelen beszerzési akció dossziéjában fennmaradt eligazítás jól illusztrálja ezt a gyakorlatot. A tiszt előbb emlékeztette kultúrdiplomáciai küldetésére, és felszólította, hogy „kinn tartózkodása során olyan politikai és szakmai tevékenységet folytasson, amelyen keresztül a Magyar Népköztársaság tekintélyét növelheti.” Ezután tájékoztatás következett arról, hogy az ösztöndíjak az amerikai titkosszolgálatok „fellazítási politikájának” részét képezik, akik „minden eszközt és alkalmat felhasználnak arra, hogy politikailag befolyásolják a kiutazó kutatókat.” Végezetül pedig

⁵⁶ ÁBTL O-18100. 1975. december 16-i jelentés.

⁵⁷ ÁBTL 4.2. 10-21/4/1959. A BM 1959-ből származó 4. sz. parancsa elrendelte, hogy tisztjei a ki- és beutazóktól „politikai, katonai, gazdasági s a tudomány területét érintő híryanagokat (dokumentumokat) szerezzenek, a kiküldöttek felhasználásán keresztül vagy beszerzése” révén.

⁵⁸ Az 1966-os Ford ösztöndíjasok eligazításán a KKI előadója a következő témákat érintette: 1) A nemzetközi helyzet és a magyar–amerikai kapcsolatok; 2) az amerikai külpolitika fő törekvései a kelet-európai szocialista országokkal szemben („fellazítás”); 3) hogyan igyekszik az USA saját külpolitikai célkitűzéseinek szolgálatába állítani az ellenforradalmi évfordulót; 4) az ösztöndíjasok helyes magatartása: nem kezdeményezni politikai vitákat, de ha ilyenekre sor kerül, határozott, egyértelmű választ adni, nem titkolva meggyőződésünket, elítélve és visszautasítva mindennemű illetéktelen beavatkozási kísérletet. Javaslat, az 1966–67. évi Ford ösztöndíjasoknak adandó tájékoztatásra. 1966. június 16–21. MNL OL XIX-A-33-a. 210. d.

jött a felszólítás, hogy „ilyen esetekben a hivatalos eljárási módhoz ragaszkodjon és utasítsa vissza a kezdeményezéseket.”⁵⁹ Ebből látható, hogy egy adott tanulmányút kapcsán az általános népgazdasági célokhoz köthető szakmai feladat és az állambiztonsági céloknak alárendelt információgyűjtési remények mellett a hatóságok az ország nemzetközi presztízsét emelő viselkedési formát is elvártak az utazóktól. Másképp fogalmazva, a rendszer egyszerre tekintette őket kulturális vagy tudományos nagyköveteknek, lojális hírszerzőknek és potenciális disszidenseknek.

A kiküldetés vagy tanulmányút lezáró lépéseként, legfeljebb három héttel a hazatérés után, az ösztöndíjasnak kötelező volt leadnia egy útjelentést mindazon intézményekhez, amelyeknek köze volt az utazás lebonyolításában.⁶⁰ Közvetett funkciója szerint az írásbeli beszámoló a paternalista hatalom „felügyeleti technológiájaként” működött: így szándékozták ellenőrizni és elszámoltatni a hivatalos, tehát soron kívüli utakban részt vevő, privilegizált állampolgárokat.⁶¹ Az eligazításon való részvételhez hasonlóan egy jelentés benyújtása jelezte, hogy szerzője engedelmeskedik a korszak játékszabályainak, és megbízatása szerint felvilágosítja az államot az út során szerzett tapasztalatairól.⁶² A Kádár-rendszer – más szempontból is – kivételezett művészei és tudósai gyakran mentesítették magukat ezen elvárás alól a KKI és a minisztériumok tiltakozása ellenére.⁶³

Az útjelentések közvetlen, bürokratikus funkciója a bilaterális kapcsolatok kiértékelésében és a jövőbeli ösztöndíjas utazások előkészítésében mutatkozott meg. Mint ilyen, univerzális használatú műfaj volt – amely megtalálható nyugati országokban vagy nemzetközi szervezetekben is –, és mindvégig nélkülözhetetlennek bizonyult a KKI szakmai működésében.⁶⁴ Továbbá, a kiküldetésekről írt beszámolókat rendszeresen közölték

⁵⁹ ÁBTL K-2086; Ungváry 2006.

⁶⁰ Az útjelentések leadására három hét volt a határidő, ellenkező esetben a szabályzat szerint az utazót kizárták további ösztöndíjas lehetőségekből. Rajnavölgyi és Vida interjúk.

⁶¹ Foucault 1990.

⁶² Az útjelentések funkciójának részletes elemzését lásd László 2022.

⁶³ Rajnavölgyi Géza közlése szerint egy magyar íródelegáció párizsi útja után Rosta Endre – a szokásos útjelentés bekérése helyett – meghívta az írókat a KKI-be egy kötetlen beszélgetésre. Míg Illyés Gyula részt vett az „élménybeszámolón”, Déry Tibor egyszerűen beüzente az Intézetbe, hogy „nem számolok be!”.

⁶⁴ MNL OL XIX-A-33-a. 250. d. A KKI II. területi főosztályának előadója az IREX ösztöndíjakról szóló egyik belső memorandumban ismeri el 1976-ban, hogy az „USA-ba utazó ösztöndíjasokat eligazító KKI és OÖT munkatársak közt egy sincs, aki járt volna az USA-ban és olyan a jövőben sem lesz valószínűleg, aki ott ösztöndíjasként szerezhetne tapasztalatokat.” Ezért az alkal-

a szerző területének megfelelő tudományos és irodalmi lapok, vagy változtatták őket fejezetekké későbbi útleíró kötetekben.⁶⁵ Azonban a műfaj szokványos jellege és eseti nyilvánossága ellenére, a KKI és az állambiztonság összefonódásának köszönhetően a jelentések egy másolata nagyon gyakran – többnyire a szerző tudta nélkül – a BM-hez került, hogy a benne foglalt információt „operatív” szempontból hasznosítani tudják és adatbázisukat növeljék. Az államszocializmus megfigyelési paradigmája miatt a különböző országok fogadó intézményeiről és a külföldi kollégákról megfogalmazott tárgyilagos leírás könnyen nyersanyaggá válhatott a magyar hírszerzés vagy kémelhárítás paranoid praxisában, feltérképezve számukra a külvilágot. Ez a leplezett átjárhatóság rávilágít arra, hogy a nemzetközi kapcsolatok révén felgyűjtött tudás és kapcsolati tőke egyszerre vezethetett további nyitáshoz és esetleges további gátak felállításához.

Levéltári források hiánya, s a meglévők részleges feldolgozottsága miatt egyelőre nem lehet átfogó képet alkotni az állambiztonság KKI-n belüli hatásáról és hatalmáról.⁶⁶ Kétségtelen, hogy az NSZK-s vonalon dolgozó Kerényi Mária személyével kapcsolatban kialakított kémkedési ügy és a korabeli sajtóban szenzációként bemutatott per az Intézet egyik legsötétebb fejezete.⁶⁷ Az is tény, hogy a Columbia Egyetem történészének, Deák Istvánnak az 1974-es kiutasítása alkalmával a KKI vezetősége buzgón képviselte a BM álláspontját, szinte a teljes magyar történelmi szakma felháborodásának dacára.⁶⁸ Ugyanakkor a III/II-es objektumdosz-sziében sok jel árulkodik a BM ügyködésének korlátairól és nehézségeiről. Évi jelentésekben visszatérő panasz, hogy a III. főcsoportfőnökség részéről nem volt egységes feladatkör meghatározva a KKI-val kapcsolatban, s így a BM különböző osztályai csakis saját profiljuknak megfelelő célok szerint közelítették meg az „objektumot”, sokszor mellőzve a híryananyagok cseréjét. Ezért a tisztek gyakran tájékozatlanok voltak, és előrelátó tervek hiányában reagáltak egy-egy adott helyzetre. Emellett, a Dorottya utcai intézmény biztonsági és titokvédelmi helyzetéről készült vizsgálatok rendszeresen súlyos gondokat jeleztek. Egyrészt, az épületben nem volt elegendő pánccelszokrény, és ezért az alkalmazottak a „szigorúan titkos” iratokat

mazottak felkészítéséhez, tehát az eligazítók eligazításához „elsősorban a már hazatért ösztöndíjasok tapasztalataira [...] kell támaszkodni”.

⁶⁵ Például a neves zenepedagógusnak és zeneszerzőnek, Szőnyi Erzsébetnek a KKI iratanyagában fellelt útjelentéseit később szinte változatlan formában találtam meg az 1979-ben megjelent útleíró könyvében. Szőnyi 1979.

⁶⁶ A III/II-es Kémelhárító Csoportfőnökség fennmaradt iratainak csupán töredéke került az ÁBTL-be, az SZT-tisztek jelentéseit tartalmazó dossziék közül pedig egyetlenegy sem. Lásd Ungváry 2010.

⁶⁷ Borbíró 1991 és Nagy 2017.

⁶⁸ Deák 2006 és Borhi 2016: 282–284.

szabályellenesen az íróasztalukban tárolták. Másrészt pedig a személyzet „lazaságának és szubjektív emberi hibáinak” köszönhetően a titkos dokumentumok nyilvántartás nélkül vándoroltak egyik előadótól a másikhoz, és olvashatóvá váltak a belátogató külföldiek előtt.⁶⁹

Az 1970-es évekre kialakult, több intézményt érintő nagy mennyiségű ki- és beutazások megnehezítették a „beszervezhetőséget”, és kiszámíthatatlanná tették azt az „emberi erőforrást”, amelyre a BM-es csoportfőnökségek munkája épült (volna). A KKI esetében a III/II-es szervek különösen a külföldiekhez rendelt tolmácsok beszervezését találták nehéznek, ugyanis foglalkoztatásuk esetleges és ideiglenes volta miatt „tanulmányozásuk és ellenőrzésük operatív szempontból nem volt eredményes”.⁷⁰ Ezért az Intézet állandó személyzetétől eltérően a tolmácsok kisebb része volt köthető a BM-hez: 1972-ben 106 tolmács közül 16 volt „hálózati személy”, 1975-ben pedig 181-ből 23.⁷¹ Ennek az aránynak a növelését – s ezáltal a „vendégek politikai befolyásolásának” fokozását – az állambiztonsági szervek a tolmácsok centralizált kiválasztásával, felkészítésével és beszámoltatásával remélték elérni, ám a dosszié szerint hasztalanul.

A kiutazók beszervezését komolyan akadályozta az intézmények bürokratikus lassúsága és az államok közti nehézkes (és költséges) kommunikáció. Az előírás szerint a kiszemelt ösztöndíjas megközelítését meg kellett előznie egy alapos tájékoztatás, amely a kiküldött megbízhatóságát, állambiztonsági munkára való alkalmasságát és hírszerzői lehetőségeit mérte fel.⁷² Erre az előkészületre azonban gyakran nem maradt idő: egy ösztöndíj kiírása, a jelöltek anyagának beérkezése és kiválasztása, majd a fogadó fél visszairgázolása után és az utazás előtt nem nyílt alkalom sem tanulmányozásra, sem beszerzésre. A jelentés belenyugvó konklúziója szerint: „idő hiányában pedig meg kellett elégednünk az ösztöndíjasok védelmi jellegű eligazításával”.⁷³ A beutazók ellenőrzése kapcsán is nehézségekről számolnak be az évi jelentések: a meghívások párhuzamossága és relatív függetlensége miatt a kémelhárításnak gyakorlatban nem ritkán lehetetlen volt követni a vendégeket, meghíúsítva az „operatív szűrő és kutató ellenőrző munka egységes szemléletű megszervezését”.⁷⁴ Sőt, egy 1978-as jelentés szerint ezt úgy sem tudták megoldani, hogy a magyar fogadó intézetek

69 ÁBTL O-18100. 1971. december 16-i jelentés.

70 ÁBTL O-18100. 1978. december 4-i jelentés.

71 A dosszié szerint 1977-ben már 500 tolmácsot foglalkoztatott időközönként a KKI, de nincs adat arról, hogy ebből hányan voltak beszerzeve.

72 Somlai 2010: 254.

73 ÁBTL O-18100. 1979. december 4-i jelentés.

74 ÁBTL O-18100. 1976. december 3-i jelentés.

által kijelölt konzultánsokat szervezik be, hiszen „elképzelésünk téves, ter-
vünk pedig irreális volt”.⁷⁵

Míndezek mellett fontos látni, hogy a kulturális kapcsolatok terén a BM munkáját és hatalmát nem csupán objektív akadályok, illetve saját korlátai nehezítették, hanem az állambiztonsági paradigmát és a KKI által jelképezett homogenizáló és központosító tendenciát ellenző szakmai közeg érdekérvényesítése is. Egy 1976-os jelentés elpanaszolja, hogy a magyar intézmények, tárcák és „ranggal rendelkező magánszemélyek körében gyakran hangoztatott nézetté vált, hogy a nyugati országokkal folytatott kapcsolataink »centralizáltsága« káros és akadályozó tényező.”⁷⁶ Egy korábbi összefoglaló is hasonló ellenállásról számol be, mely szerint állami funkciót viselő tudósok és egyetemi vezetők „ellenzik korlátozó intézkedéseinket” és megkérdőjelezik a „befolyásolás szükségességét”, miközben a „tudomány egyetemességére hivatkoznak”.⁷⁷ A BM narratívája szerint ez a szembe fordulás az imperialisták fellazító politikájával és a tudós elvtársak éberségének ellanyhulásával volt magyarázható. Kifordítva a korszak retorikáját, úgy lehetne fogalmazni, hogy inkább a központosító paternalista hatalom fellazulását felismerő és kijátszó szakmai vezetők éberségéről lehetett szó. A hidegháborús enyhülés által lehetővé váló gazdasági, tudományos és kulturális (re)integrációs folyamatokban közvetítő és kivitelező funkciót betöltő intézményi szereplők önállósodási törekvéseiket legitimálták a szakmaiság és az egyetemesség diskurzusával. A korszakban jelentkező költségvetési megszorítások mellett, a heterogén intézményi közeg befolyása és érvelése nagyban hozzájárulhatott ahhoz, hogy 1980-ra a KKI eredeti mandátuma végképp megkérdőjeleződjön.

A történet vége

Kornidész Mihály, az MSZMP KB Tudományos Kulturális és Közoktatási Osztályának vezetője 1980. június 13-án személyesen jelentette be a KKI alkalmazottainak, hogy a Minisztertanács elrendelte a Kulturális Minisztérium, az Oktatási Minisztérium és a KKI összevonását.⁷⁸ A KKI utóda Nemzetközi Kapcsolatok Intézet névvel 1981-től az új Művelődési Minisztérium keretén belül működött tovább, alkalmazotti állományának 40%-ával. A bilaterális egyezmények feladatkörét átvette a Külügyminisztérium, és a bürokratikus alegységgé zsugorított Intézet

⁷⁵ ÁBTL O-18100. 1978. november 18-i jelentés.

⁷⁶ ÁBTL O-18100. 1976. december 3-i jelentés.

⁷⁷ ÁBTL 45-13-5/1968.

⁷⁸ ÁBTL O-18100. 1980. június 23-i jelentés.

visszaminősült az 1962 előtti jelentéktelenségébe – ám természetesen a külföldi utazások és nemzetközi kapcsolatok szempontjából egy radikálisan más magyar kontextusban. Pozitív értelmezés szerint a KKI szinte két évtizedes felfokozott aktivitása alatt sikerrel teljesítette feladatát, amennyiben Magyarország (ismét) internacionális folyamatok és hálózatok részévé vált. Kritikusabb szemszögből pedig felvethető, hogy az ország tudományos és kulturális szereplőinek erőteljes és öntörvényű nemzetközi integrációja aláásta és anakronisztikussá tette a magyar VOKSZ létezését. A KKI 1960–70-es években kifejtett rendszerszintű szerepének és hatásának, sajátos sikerének vagy kudarcának értékelése már egy következő elemzői lépés ebben a témakörben. További feladatként fogalmazódik meg az államszocializmus kultúrdiplomáciájának és más transznacionális kapcsolatainak átértelmezése gazdaság- és társadalomtörténeti megközelítésben. Ugyanúgy szükséges a magyar példa összehasonlítása a többi KGST állam, a Szovjetunió és más európai, illetve nem európai példák kapcsán megfigyelhető folyamatokkal. A KKI szerepének feltárása nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy Magyarországot globális szereplőként vizsgálja a történetírás.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

ÁBTL O-18100

ÁBTL Bt-777

ÁBTL Mt-106

ÁBTL K-2086

ÁBTL 4.2. 10-21/4/1959

ÁBTL 45-13-5/1968

Indiana University Archives

Collection C434, Denis Sinor papers

Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL)

M-KS 276. A Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt iratai

XIX-A-83-b. A Minisztertanácsi előterjesztések és határozatok

XIX-I-4. A Művelődésügyi Minisztérium iratai

XIX-I-7. A Kulturális Minisztérium iratai
XIX-A-33. A Kulturális Kapcsolatok Intézete iratai

Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1968–2010.
Nyelvünk és Kultúránk, 1972–2014.
The New Hungarian Quarterly, 1960–2014.

Interjú Rajnavölgyi Gézával. Készítette László Szabolcs.
Interjú Vida Lászlóval. Készítette László Szabolcs.
Interjú Kovács Mátéval. Készítette László Szabolcs.

Hivatkozott irodalom

Ablonczy Balázs 2016: *Keletre, magyar! A magyar turanizmus története*. Budapest.

Baráth Magdolna – Geccsényi Lajos 2016: *Diplomaták a változó világban. Főkonzulok, követek és nagykövetek, 1945–1990*. Budapest.

Békés Csaba 2019: *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991*. Budapest.

Berend T. Iván 1997: *A történelem – ahogyan megéltem*. Budapest.

Bódy Zsombor 2020: A magyar glóbusz kitérő. Magyar szakértelem a globalizáció folyamataiban az 1960–1980-as évtizedekben. *HistGlob Working Paper* (1.) 2. 3–27. <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/hist-glob-working-paper/issue/view/1758> – utolsó letöltés: 2020. január 13.

Borbíró Judit 1991: Pár oldal a Kerényi-dossziéból. *Magyarország* (28.) 5. 10–11.

Borhi, László 2016: *Dealing with Dictators: The United States, Hungary, and East Central Europe, 1942–1989*. Bloomington.

Case, Holly 2009: *Between States: The Transylvanian Question and the European Idea during World War II*. Stanford.

Csaplár Vilmos 2014: Csábító kezdetek. *Népszabadság* 2014. március 1. 10–11.

David-Fox, Michael 2012: *Showcasing the Great Experiment: Cultural Diplomacy and Western Visitors to Soviet Union, 1921–1941*. Oxford; New York.

- Deák, István 2006: Scandal in Budapest. *New York Review of Books* 2006. október 19.
- Dobi Edit – Gellén József 2002: *75 éves a Debreceni Nyári Egyetem*. Debrecen.
- Farkas Attila Márton – Mund Katalin é.n.: A „Nyugat” a Kádár-kor sajtójában. <http://hps.elte.hu/~km/nyugats.pdf> – utolsó letöltés: 2021. december 12.
- Foucault, Michel 1990: *Felügyelet és büntetés*. Budapest.
- Gáthy Vera 1997: Bognár Józsefre emlékezünk. *Társadalomkutatás* (15.) 1–2. 135–137.
- Geröcs, Tamás – Pinkasz, András 2018: Debt-ridden development on Europe's Eastern Periphery. In: Boatcă, Manuela – Komlosy, Andrea – Nolte, Hans-Heinrich (eds.): *Global Inequalities in World-Systems Perspective: Theoretical Debates and Methodological Innovations*. New York, 131–153.
- Geröcs Tamás 2021: *Magyarország függő fejlődése. Függőség és felzárkózás globális történelmi perspektívában*. Budapest.
- Gould-Davies, Nigel 2003: The Logic of Soviet Cultural Diplomacy. *Diplomatic History* (27.) 2. 193–214.
- Glant Tibor 2019: 1956 at Ten and Beethoven's Tenth. Edward Alexander and Hungary, 1965–66. *Acta Neerlandica* (13.) 15. 185–199.
- Hargittai István 2003: *Életeink. Egy tudományos kutató találkozása a 20. századdal*. Budapest.
- Hazai György 2018: *Ellenszélben – szélárnyékban. Memoár*. Dunaszerdahely.
- Horányi Özséb – Szabó Levente (szerk.) 2006: *A kommunikáció mint participáció*. Budapest.
- Horváth Sándor – Kecskés D. Gusztáv – Mitrovits Miklós (szerk.) 2021: *Magyarország külkapcsolatai (1945–1990)*. Budapest.
- Járdányi Pál 1964: A Nemzetközi Népzenei Tanács budapesti konferenciája. *Alföld* (11.) 1. 1038–1041.
- Kosztricz Anna 2015: A Kulturális Kapcsolatok Intézete. *Archivnet* (15.) 4. https://archivnet.hu/politika/a_kulturalis_kapcsolatok_intezete.html – utolsó letöltés: 2021. február 25.
- László Szabolcs 2019: Promoting the Kodály Method during the Cold War: Hungarian Cultural Diplomacy and the Transnational Network of Music Educators in the 1960s and 1970s. *Múltunk* (64.) *Special Issue: Openness and Closedness. Culture and Science in Hungary and the Soviet Bloc After Helsinki*. 107–140.

László Szabolcs 2020: The Shock of Seeing the Freedom of American Life: The Iowa International Writing Program as Cultural Diplomacy during the Cold War. *The Annals of Iowa* (78.) 153–185.

László Szabolcs 2021: We Understand Each Other: Writers from Eastern Europe and the Global South at the International Writing Program (1970s). In: Bystrom, Kerry – Popescu, Monica – Zien, Katherine (eds.): *The Cultural Cold War and the Global South: Sites of Contest and Communitas*. London, 92–108.

László Szabolcs 2022: Trans-systemic Mobility, Travel Reports, and Knowledge Acquisition in Cold War Hungary (1960s–70s). *European Review of History / Revue européenne d'histoire*. (megjelenés előtt)

Litván György 1996: Kettős hűségben. *Magyar Hírlap*, 1996. augusztus 5. 7.

Macher, Anikó 2010: Hungarian Cultural Diplomacy 1957–1963: Echoes of Western Cultural Activity in a Communist Country. In: Gienow-Hecht, Jessica C. E. – Donfried, Mark (eds.): *Searching for a Cultural Diplomacy*. New York, 75–108.

Mark, James – Apor, Péter 2015: Socialism Goes Global: Decolonization and the Making of a New Culture of Internationalism in Socialist Hungary, 1956–1989. *The Journal of Modern History* (87.) 852–891.

Mihalicz Csilla 2001: Interjú Néray Katalinnal, a Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum igazgatójával. *BUKSZ – Budapesti Könyvszemle* (13.) 164–171.

Mong Attila 2012: *Kádár bitele. A magyar államadósság története 1956–1990*. Budapest.

Nagy Péter 2017: Hans Joachim Vergau nyugatnémet kereskedelmi tanácsos Magyarországon (interjú). *Betekintő* (11.) 1–15.

Nagy, Zsolt 2017: *Great Expectations and Interwar Realities: Hungarian Cultural Diplomacy, 1918–1941*. Budapest – New York.

NN 1948: Rosta elvtárs a miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője. *Szabad Nép* 1948. március 6. 2.

NN 1989: Rosta Endre kitüntetése. *Magyar Hírlap* 1989. július 21. 6.

Odze György 2004: *Diplomáciai körök*. Budapest

Orzoff, Andrea 2009: *Battle for the Castle: The Myth of Czechoslovakia in Europe 1914–1948*. New York.

Pataki János 1963: Magyarország kulturális kapcsolatai. *Pártélet* (8.) 11. 52–55.

- Passuth Krisztina 1970: *XX. századi magyar származású művészek külföldön. Kiállítási ismertető*. Budapest.
- Péteri, György 2004: Nylon Curtain: Transnational and Transsystemic Tendencies in the Cultural Life of State-Socialist Russia and East-Central Europe. *Slavonica* (10.) 2. 113–123.
- Rainer M. János 2011: *Bevezetés a kádárizmusba*. Budapest.
- Révész Béla 2005: Hírszerzés, propaganda és ellenzék Magyarországon: Állambiztonsági jelentés 1976-ból a külső ellenség és a belső ellenzék viszonyáról. *Múltunk* (50.) 3. 162–225.
- Róna-Tas András 2018: *Történetem nézetei. Család, pálya és filozófia egy magyar értelmiségi nyolc évtizede*. Budapest.
- Somlai Katalin 2009: Ösztöndíjjal Nyugatra a hatvanas években. Az Országos Ösztöndíj Tanács felállítása. *Az 1956-os Intézet: Évkönyv XVI.* 273–314.
- Somlai Katalin 2010: Kiutazása érdekünkben áll. A Nyugatra utazó ösztöndíjasok és a hírszerzés kapcsolatai a Kádár-korszakban. *Az 1956-os Intézet: Évkönyv XVII.* 241–262.
- Szabó Juliet 2009: Fellazítási politika a Kádár-rendszerben: Az MSZMP propagandatevékenysége 1958 és 1963 között. *Múltunk* (54.) 2. 180–221.
- Szónyi Erzsébet 1979: *Öt kontinensen a zene szolgálatában*. Budapest.
- Takács Róbert 2016: A magyar kultúra nyitottsága az 1970-es években. *Múltunk* (61.) 4. 24–56.
- Ujváry Gábor 2013: *Kulturális hídfőállások – A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika történetében, I. kötet*. Budapest.
- Ungváry Krisztián 2006: A beszerzés és az útibeszámoló. Tudósok az állambiztonság célkeresztjében. *Élet és Irodalom* 2006. május 19. 8–9.
- Ungváry Krisztián 2010: A Kádár-rendszer kémelhárítása. *Az 1956-os Intézet: Évkönyv XVI.* 353–400.
- Vargha, Dóra 2018: *Polio Across the Iron Curtain: Hungary's Cold War with an Epidemic*. Cambridge.
- Varga, Zsuzsanna 2021: *The Hungarian Agricultural Miracle? Sovietization and Americanization in a Communist Country*. Lexington.

A Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola nemzetközi kapcsolatai működésének első tíz évében (1968–1978)

Bevezetés

A szocialista korszak ipari fejlesztéseinek növekvő műszaki szakemberigényét az 1960-as években szaktechnikusok képzése révén szándékozták kielégíteni. Erre a célra felsőfokú technikumokat alapítottak. Az intézmények a szakterületi minisztériumokhoz tartoztak, a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium például három felsőfokú technikumot működtetett. Egy reformfolyamat eredményeként az évtized végén a felsőfokú technikumok egy részét megszüntették, másokat főiskolává fejlesztettek.¹ Így kétfokozatú mérnökképzés alakult ki, a hároméves üzemmérnöki és az ötéves okleveles mérnöki szintekkel. A folyamat végén az országban három műegyetem és nyolc főiskola képviselte a műszaki felsőoktatást.² A közlekedési és távközlési szektor üzemmérnökeinek képzésére alapították 1968-ban a Közlekedési és Távközlési Főiskolát (KTMF). Tanulmányom célja megvizsgálni, milyen lehetőségei voltak a szocialista államberendezkedésben egy ilyen frissen alakult, formálódó főiskolának a nemzetközi kapcsolatok terén. Kíváncsi voltam arra, a külkapcsolatok milyen formában nyilvánultak meg, mennyire váltak intenzívvé. Feltételeztem, hogy a főiskola elsősorban szocialista országokban működő intézményekkel kereste a kapcsolatot, de vizsgáltam azt is, hogy harmadik világbéli és nyugati („tőkés”) viszonylatokban milyen lehetőségekkel rendelkezett az intézmény.

A kor felsőoktatási szektorára általánosan jellemző körülményeken túl a KTMF nemzetközi kapcsolatainak kiépítését befolyásolta a tény, hogy az első években három városban (Budapesten, Szegeden és Győrött), öt helyen működött. A három tagozat, egy kar és az egyedülként Győrben indult műszaki oktató szak irányítása, végleges helyre történő áttelepítése során sok szervezési és emberi problémát kellett megoldani.³ Az 1968-ban egy karral (Közlekedésépítési Kar) alakult főiskola szervezetileg integrálta a három felsőfokú technikumot (Felsőfokú

¹ Orosz 2003: 131–135.

² Orosz 2003: 148–149.

³ Honvári 2018: 113.

Gépjárműközlekedési Technikum, Felsőfokú Távközlési Technikum és Felsőfokú Vasútközlekedési Technikum), amelyek főiskolai tagozatként csatlakoztak 1971-ben. Az 1971/72-es tanévben 1610 hallgatója volt az intézménynek, közülük 560 levelező tagozaton tanult. Ebben az évben a főiskolán húsz vietnámi hallgató is diplomázott.⁴ A jelentős beruházást képviselő, új építésű győri kampusz 1977-re készült el. Az oktatási egységek négy ütemben települtek Győrbe. A Vasútközlekedési Tagozat 1974-ben, a Gépjárműközlekedési Tagozat 1975-ben, a Távközlési Tagozat 1976-ban, végül a Közlekedésépítési Kar 1977-ben költözött a nyugat-dunántúli városba. Az első főigazgató, Hegedűs Gyula kinevezésére 1970. szeptember 1-jén került sor. A főiskolai irattár ettől kezdve őriz iktatott iratokat. Tanulmányomban forrásként elsősorban a főiskola vezetőtestületi jegyzőkönyveit, illetve a Főigazgatói Hivatal iktatott iratait használtam, másodsorban Hegedűs Gyula és Honvári János intézménytörténeti könyveit.

A nemzetközi kapcsolatok első tíz éve a Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskolán

A főiskola alapítása idején a magyar külpolitikát a pragmatikus kádári diplomácia jellemezte. Az 1956-os forradalom leverését követő nemzetközi izoláltság lassan oldódni kezdett, a nyitottabb külpolitika 1963-tól bontakozott ki.⁵ Legfőbb jellemzője volt a Szovjetunióhoz lojális kapcsolat, a többi szocialista ország irányában és a harmadik világ (fejlődő országok) tekintetében viszont igyekezett önálló külpolitikát folytatni, amely elsősorban gazdasági és kulturális téren érvényesült.⁶ Annak is elsősorban gazdasági okai voltak a korban, hogy a kötelezően kinyilatkoztatott ideológiai ellenállás és bizalmatlanság ellenére hangsúlyossá váltak a nyugati kapcsolatok. Erre a korszakra esett az új gazdasági mechanizmusnak nevezett reformfolyamat elindítása, majd befagyasztása is. 1964-ben a merev utazási szabályokat felváltó, enyhébb szabályozás (a piros és kék útlevelek bevezetése) megkönnyítette a szocialista országokba történő utazást.⁷ A felsőoktatási nemzetközi kapcsolatok terén további könnyítést jelentett, hogy 1974-ben a főigazgató hatáskörébe került a szocialista országokba történő utazás engedélyezése, amelyet a helyi Utazási Bizottság tárgyalt meg.⁸

⁴ Honvári 2018: 115.

⁵ Győri Szabó 2012: 276–277.

⁶ Győri Szabó 2012: 283.

⁷ Győri Szabó 2012: 281.

⁸ SZEEKL VIII.1.b. 129/1974.

A nemzetközi kapcsolatok fejlesztésére irányuló szándék a Közlekedésépítési Kar alapításától, illetve Hegedűs Gyula kinevezésétől kezdve jelen volt a főiskolán. Vajon a kötelező feladat teljesítése vagy a tudomány nemzetközi jellegének elfogadása és a tudományos kapcsolatok fontosságának tudata mozgatta a főiskola vezetését ezen a téren? A források alapján inkább egy kötelezően ellátandó, a többi vezetési–szervezési feladatnál kevésbé fontos kérdésként kezelték a főiskolán a nemzetközi kapcsolatok ügyét. Annak ellenére, hogy a vezetők (főigazgató, igazgatók) és a fiatal tanárok között akadtak akár több nyelven is beszélő, viszonylag sokat utazó főiskolai alkalmazottak is, ez részben objektív szempontok miatt alakult így. Ezek közé tartozott a gazdasági nehézségek sora, a bizalom hiánya az „imperialista Nyugattal” szemben és a szocialista blokkon belül is. A kevésbé hangsúlyos külkapcsolatoknak egyaránt oka volt a főiskolákon folytatott tudományos munka alacsonyabb intenzitása vagy az alkalmazottak megfelelő szintű nyelvtudásának hiánya. A fenntartó minisztérium (Művelődési Minisztérium, 1974 és 1980 között Oktatási Minisztérium) számára 1970-től készültek éves tervek és beszámolók a nemzetközi kapcsolatok alakulásáról. A főiskola vezetőtestületi értekezletein minden évben – a szokásos minisztériumi jelentés leadása után – napirendre tűzték a nemzetközi kapcsolatok ügyét. Emellett az adott tanév tervezése és értékelése során is előkerült a külföldi kapcsolatok értékelése. Az ülések közötti fontosabb eseményekről szóló főigazgatói beszámolók is rendszeresen érintik a nemzetközi kapcsolatokkal kapcsolatos eseményeket.

Első alkalommal, az 1971. január 23-i vezetői értekezleten a főiskola feladatainak felsorolása között szerepelt a nemzetközi kapcsolatok ügye.⁹ Nem sokkal később megjelent a nemzetközi kapcsolatokat szabályozó főigazgatói körlevél,¹⁰ amely a művelődési minisztériumi irányvonalat átvevő általános szabályokat tartalmazott. Az 1971. évi intézményi nemzetközi kapcsolatokról beszámoló főigazgató megállapította, hogy a három év óta fennálló főiskola kapcsolatai a tárgyévben kezdtek kialakulni. Az év folyamán felmérték a lehetőségeket, és előkészületet tettek az első közvetlen kapcsolat kiépítésére. Erre alkalmat adott, hogy a drezdai Friedrich List Közlekedési Főiskola¹¹ rektora magyarországi látogatása során javasolta a közvetlen kapcsolatok felvételét.¹² A Közlekedési és Postaügyi Minisztérium felügyelete alatt működő felsőfokú technikumok megalakulásuktól kezdve (az 1962/63-as tanévtől) évente kötöttek a Német Demokratikus Köztársaságban (NDK) működő társintézmé-

9 SZEELK VIII.1.a. 1971. január 23-i ülés.

10 SZEELK VIII.1.a. 1971. március 8-i ülés.

11 Hochschule für Verkehrswesen „Friedrich List”.

12 SZEELK VIII.1.b. 238/1972.

nyekkel együttműködési szerződéseket.¹³ A Gépjárműközlekedési Felsőfokú Technikum a Zwickau-i Gépipari és Elektrotechnikai Mérnökképző Főiskolával¹⁴ és a Drezdai Közlekedés–Műszaki Mérnökképző Főiskolával¹⁵ állt kapcsolatban, a Távközlési Felsőfokú Technikum társintézménye a lipcsei Rosa Luxemburg Postai és Távközlési Főiskola¹⁶ volt. A Szegeden működő Vasútközlekedési Felsőfokú Technikum a Drezdai Közlekedés–Műszaki Mérnökképző Főiskolával és a Gotha-i Közlekedés–Üzemtechnikai Mérnökképző Főiskolával¹⁷ kötött együttműködési szerződést. Ezek a kapcsolatok az oktatók részéről egymás intézményeinek látogatását biztosították, és mindegyik egyezmény lehetővé tette a termelési cseregyakorlatokat, vagyis a felsőfokú technikumok hallgatóinak egy része a nyári kötelező szakmai gyakorlatukat külföldön teljesíthette. A Közlekedésépítési Karon 1968-tól a lengyelországi Bydgoszczban működő Műszaki Főiskola¹⁸ építési karával történő együttműködésben került sor hallgatói termelési cseregyakorlatok szervezésére. Az NDK-beli és lengyelországi utak ellentételezéseként a hazai intézmények a partnerek oktatóit és diákjait Magyarországon fogadták.

1972-ben két tanácsülésen is foglalkoztak a kérdéssel, immáron konkrét napirendi pontként. Mészáros-Komáromy László főigazgató-helyettes értékelte az 1971/72-es tanév nemzetközi kapcsolatait.¹⁹ Megállapította, hogy a szervezett cseregyakorlatokon túl a főiskola nemzetközi kapcsolatai esetlegesesek voltak, elsősorban egyéni szakmai kapcsolatok révén működtek. Ezért ezen a téren a főiskola tevékenységét fejleszteni szükséges. A Friedrich List Közlekedési Főiskolával 1972-ben kötendő együttműködési szerződésben rögzítik a kooperáció feltételeit, emellett megvizsgálják, hogy az átvett felsőfokú technikumok nemzetközi kapcsolatai közül melyiket érdemes tovább építeni. (A beszámolók idején négy NDK-s és egy lengyel csoport termelési cseregyakorlatának előkészítése zajlott.) A főiskola nemzetközi téren történő láthatóvá tételét szolgálta a rendszeres adatszolgáltatás a világ felsőoktatási intézményeit regisztráló *The World of Learning*-be és a főiskolán folyó legfontosabb kutatási témák leadása az *European Index*-be. A beszámoló megállapította, hogy a nemzetközi dokumentumcsere előkészítése érdekében a főiskola tudományos eredményeit bemutató kiadványt kell kiadni.

¹³ SZEEKL VIII.1.b. 238/1972.

¹⁴ Ingenieurhochschule Zwickau.

¹⁵ Ingenieurschule für Verkehrstechnik, Dresden.

¹⁶ Ingenieurschule der Deutschen Post „Rosa Luxemburg”.

¹⁷ Ingenieurschule für Transportbetriebstechnik, Gotha.

¹⁸ Wyższa Szkoła Inżynierska, 1974-től Akademia Techniczno-Rolnicza.

¹⁹ SZEEKL VIII.1.b. 514/1972., 1304/1972.

A téma súlyát jelzi, hogy az első beszámolót követően a feltehetően elégedetlen vezetőség a további adatgyűjtést és a jelentés átdolgozását irányozta elő, ám a következő ülésre beterjesztett határozati javaslat beérkező javaslatok hiányában változatlan maradt. Néhány rövid, jellemző értékelés a későbbi évek beszámolóiból; az 1973. év értékelése: „nemzetközi kapcsolataink biztatóan fejlődtek, egyre inkább a tervszerűség jellemző”, ám a „külföldi ösztöndíjas pályázatok iránt az oktatók részéről csekély érdeklődés mutatkozik”.²⁰ 1975-ben megállapításra került „előrelépés, hogy rendszeressé váltak kapcsolataink a legfontosabb NDK-beli társintézményekkel”.²¹ A geotechnika tanszék beszámolójából megtudhatjuk, hogy „kiterjedt nagyhatású kapcsolatokról esetünkben nem lehet szó”, két konferenciárészvétel mellett lényegében magánkapcsolaton alapuló látogatók érkeztek Lengyelországból és Bulgáriából.²²

A korábban évente megújított együttműködési megállapodások helyett 1974-ben két évre kötöttek megállapodásokat a Friedrich List Közlekedési Főiskolával, a drezdai Mérnökképző Főiskolával, a gothai Mérnökképző Főiskolával és a Rosa Luxemburg Postai Mérnökképző Főiskolával. 1975-ben megújították az együttműködési szerződést a zwickauai főiskolával is. Ez a megállapodás például az Automobilwerk Sachsenring gyárában biztosított hallgatói szakmai gyakorlat lehetősége mellett a laboratóriumi oktatás tanulmányozását, vendégoktatók cseréjét foglalta magába. A bydgoszki főiskolával a cseregyakorlatok továbbra is egyéves, évente kötött szerződések alapján zajlottak. Lengyel viszonylatban 1976-ban készült először minisztérium által elfogadott együttműködés. A partnerintézményekkel kötött kétéves szerződéseket ebben az évben az 1976 és 1980 közötti időszakra vonatkozó négyéves szerződések váltották fel. A nemzetközi kapcsolatoknak köszönhetően az NDK-beli főiskolákon rendszeresen vettek részt oktatók konferenciákon, a kutatási eredményekről a társfőiskolák folyóirataiban német nyelvű publikációk is születtek. Tudományos konferencia tekintetében Győrben is előrelépés történt. Többéves szervezőmunkát követően rendezték meg a KTMF első tudományos ülésszakát 1975. április 23. és 25. között. A hat társintézményből 15 külföldi vendég vett részt a konferencián. Rajtuk kívül a grazi műszaki egyetem, a belgrádi vasúti főiskola és a varsói műszaki főiskola szakemberei tették nemzetközivé a konferenciát.²³ A második tudományos ülésszakot 1978. május 15. és 17. között tartották. A hat szekcióban 86 előadás és 30 korreferátum hang-

²⁰ SZEEKL VIII.1.b. 765/1974.

²¹ SZEEKL VIII.1.b. 281/1975.

²² SZEEKL VIII.1.b. 1263/1975.

²³ SZEEKL VIII.1.b. 191/1976.

zott el. A 440 részvevő között 18 külföldi vendég volt, akik az NDK-ból, Lengyelországból és Ausztriából érkeztek.²⁴

A Főigazgatói Tanács 1977. január 21-i ülésére készített *A Főiskola nemzetközi kapcsolatai 1976-ban* címet viselő beszámoló már a többéves szervezőmunka beéréséről tanúskodott. Az oktatók közül az év során az NDK-ba 38 fő, a Szovjetunióba hat fő, Lengyelországba három fő látogatott el. A nyugati országok közül Ausztriába hat fő, a Német Szövetségi Köztársaságba (NSZK) két fő utazott. A főiskolán összesen 21 külföldi vendéget fogadtak. Főleg a társintézményekből érkeztek látogatók, de a Varsói Műszaki Egyetem oktatója és két szovjet vendég is járt a főiskolán, valamint egy dán cég (Brüel Kjaer) műszerbemutatójára is sor került. A Friedrich List Közlekedési Főiskolával 1976-ban megkötött megállapodás 16 témában már tudományos kutatásokban történő együttműködésre szóló megegyezést is tartalmazott.²⁵ A hallgatói cseregyakorlatok lebonyolítására 1977 és 1980 között az Oktatási Minisztérium és az NDK Felső- és Szakoktatási Minisztériuma között kötött szerződések alapján került sor.

A teljesen elkészült főiskolai kampusz ünnepélyes átadása 1977. október 28-án zajlott le, és ebből az alkalomból is érkeztek külföldi vendégek. Négy társintézmény küldöttsége mellett november folyamán a Moszkvai Autóközlekedési és Útépítő Egyetem,²⁶ a Moszkvai Vasútközlekedési Mérnökfőiskola²⁷ és a Moszkvai Távközlési Elektrotechnikai Főiskola²⁸ küldöttségét is fogadták. NDK-s és lengyel szakemberek pedig az új laborokban használt eszközök betanításában segítettek. Az 1971 és 1977 közötti építkezés szocialista presztízsbetűzésnek számított,²⁹ az építkezéshez szükséges betonelemek előállítására például ideiglenes, helyszíni előregyártó telepet („házgyár”) építettek.³⁰ Az új kampuszon 1977 nyarán–őszén egymás váltották a külföldi vendégek: az Autóközlekedési Tanintézet angol, francia és nyugat-német vendégei; egy ausztrál geofizikus egyetemi tanár; egy holland iskolaépítési küldöttség; mexikói és indiai oktatási küldöttség; csehszlovákiai és kubai minisztériumi képviselők, lengyel külkereskedelmi tisztviselők, egy perui katonai főiskola tábornoiki rangú rektora; finn statisztikus és nigériai egyetemi tanár, osztrák újság-

²⁴ SZEEKL VIII.1.b. 03-291-1/1978.

²⁵ SZEEKL VIII.1.b. 18/1977.

²⁶ Moskovskiy Avtomobil'no-Dorozhny Gosudarstvennyy Tekhnicheskij Universitet.

²⁷ Moskovskiy Institut Inzenerov ZeleznodoroZnogo Transporta.

²⁸ Moskovskiy Elektrotekhnicheskij Institut Svyazi.

²⁹ Hegedűs 2003: 57–110.

³⁰ Honvári 2018: 121.

író.³¹ A vendégek összetétele jól reprezentálja az 1970-es években aktívabbá váló magyar külpolitika által ápolt kapcsolatokat is.³²

Az 1977. évi jelentésből a főiskolával szerződéses kapcsolatban álló intézményekkel összefüggő eredményeket soroljuk fel, szintén az összegzés szándékával. A Friedrich List Közlekedési Főiskola viszonylatában négy magyar, illetve 11 német oktató kölcsönös fogadására került sor. A főiskola közlekedéstudományi ülészakán hat fő vett rész a KTMF-ről. A drezdai Mérnökképző Főiskolán négy magyar tanulmányutas járt, Győrben két kelet-német szakembert fogadtak. A háromhetes termelési cseregyakorlaton 20–20 fő vett részt a két intézményből. A gothai Mérnökképző Főiskolán öt magyar vendég járt, a KTMF-en két német látogatót fogadtak. A négyhetes termelési cseregyakorlaton négy kísérőtanárral 38 magyar hallgató vett részt, Győrben 37 hallgató töltötte a gyakorlatát 4 kísérőtanár jelenlétében. A lipcsei Rosa Luxemburg Postai Mérnökképző Főiskolával csak tanulmányutas oktatócserét bonyolítottak le három magyar, illetve négy NDK-s oktató részvételével. A zwickaui Mérnökképző Főiskolán járt tanulmányutas magyarok száma hét fő volt, Győrben négy német oktató járt. A négyhetes termelési cseregyakorlatot 18 győri és kilenc német diák teljesítette a társintézmény szervezésében. A bydgoszcai Mezőgazdasági és Műszaki Akadémián kilenc hallgató és egy kísérő tanár járt, őket hasonló nagyságú csoport követte Győrben.³³

A nemzetközi kapcsolatok formái a Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskolán

A fejezet az iratok tanulmányozása során azonosított kapcsolati formákat veszi sorra. A nemzetközi kapcsolatok osztályozása és jellemzői mellett kitérünk a szocialista és nem szocialista (nyugati, harmadik világbéli) relációk különbségeire, és a fontosabb partnerországokban ápolt külkapcsolatokat külön is tárgyaljuk. Az intézményes kapcsolatok terén a szocialista korban államközi kooperációk alapján (kulturális munkaterv) kötött együttműködési megállapodások adtak lehetőséget a felsőoktatási intézmények kapcsolatfelvételére. A főiskolába beolvadt három felsőfokú technikum az 1960-as években a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium egyezményei alapján az NDK-ban működő szakfőiskolákkal alakított ki nemzetközi kapcsolatokat. 1971-et követően a Művelődési Minisztérium nemzetközi kapcsolatok főosztálya által kötött, kétoldalú megállapodá-

31 SZEEKL VIII.1.b. 1879/1977., 03-11/1978.

32 Győri Szabó 2012: 312–317.

33 SZEEKL VIII.1.c. 01-9/1978.

sok szolgálták az együttműködések alapjait a felsőoktatási intézmények számára. Az intézmények között a kapcsolatfelvétel módja meglehetősen sematikusan zajlott. A leendő partnerintézmény ünnepélyes tanévnyitóján, tudományos ülészakán részt vett intézményi vezető felajánlotta az együttműködést, majd rövid időn belül megkötötték az együttműködési szerződéseket. Egy–három éven belül vizsgázásra került a vezető látogatása, mintegy megerősítve a szerződésbe foglalt kapcsolatot. A bydgoszcki műszaki főiskolával a főiskola Közlekedésépítési Karának igazgatója vette fel így a kapcsolatot,³⁴ míg a Friedrich List Műszaki Főiskola rektora magyarországi látogatása során kezdeményezte a kapcsolatfelvételt a KTMF-val.³⁵ A szakmai–tudományos együttműködésen túl megfogalmazott politikai célok között, az ismerősen csengő szocialista célokon kívül elvárás volt például, hogy női dolgozók is legyenek az együttműködést megvalósítók között.

A főiskola nemzetközi kapcsolatainak finanszírozása tekintetében fontos szempont volt a devizamentesség és a szocialista tábor külkereskedelmében is megszokott, csere alapon történő együttműködés elsőbbsége. Ez azonban a kultúrkapcsolatok minőségére, intenzitására is rányomta bélyegét. A Friedrich List Közlekedési Főiskolával megkötött szerződés a Magyar Népköztársaság és az NDK közötti kultúregyezmény részévé vált, így kiküldetési napkontingenst kapott a főiskola. A drezdai intézménybe történő látogatásra 30 nap állt rendelkezésre. A csereegyezmények, amelyek a hallgatók és tanulmányutas oktatók kölcsönös fogadását jelentették, a külföldi partnerintézményekkel kötött, minisztérium által engedélyezett, kétoldalú megállapodás alapján történtek. A csereegyezmények esetében a kölcsönösség jegyében a fogadó partner állta a külföldön tartózkodás költségét. A hazánkba látogatók esetében így a KTMF térítette a külföldi partner magyarországi tartózkodásának költségeit, adott esetben a Postaigazgatóság vagy a MÁV vezérigazgatóság anyagi támogatásával. Fontos intézményi és tanszéki bevételt jelentettek a külső szerződéses (KK) munkákból származó összegek.³⁶ Mivel a főiskolának devizakerete nem volt, a KK munkákból elkülönített keret a külföldi utak költségének fedezetét is szolgálta, esetleg a szocialista nagyvállalatok (MÁV, Magyar Posta) kutatási célprogramjaihoz rendelt összegekből finanszírozták azokat.

Az oktatók külföldi tapasztalatszerzésére a csereegyezmények, illetve az államközi szerződések alapján kiosztott kiküldetési keretszám adtak lehetőséget. Nemzetközi és a magyar állami szervek által meghirdetett külföldi

³⁴ SZEEKL VIII.1.b. Kar 440/1971.

³⁵ SZEEKL VIII.1.b. 1171/1971.

³⁶ Honvári 2018: 160.

ösztöndíjjal is jutott évente néhány oktató külföldre, ám ebben a formában meghirdetett lehetőségekre a megkövetelt nyelvtudás hiánya miatt évente a kívánatosnál kevesebben jelentkeztek. A külföldi tanulmányutak főleg szocialista országokba (azon belül is az NDK-ba, Szovjetunióba) irányultak. Fő céljuk a konferenciárésztétel, az oktatási és oktatásszervezési ismeretek megszerzése, a labortechnikai módszerek megismerése volt. Szinte minden évben részt vettek a KTMF oktatói a lipcsei nemzetközi vásáron, időnként nyugati vásárookra is ellátogattak. A főiskolán 1977–1978 során üzembe helyezett R-20-as számítógép beszerzését is több tájékoztató utazás előzte meg. A KGST országok együttműködésében készült, egységes számítástechnikai rendszer (ESZR) ezen tagját Bulgária–Szovjetunió együttműködésében gyártották.³⁷ A gépcsald modelljeit és kiegészítő perifériáit az NDK-ba és a Szovjetunióba tett utak során tanulmányozták. A kifejezetten tudományos célú utazások alacsony számának oka volt az is, hogy a hazai főiskolákon a hangsúly inkább az oktatáson volt, amit a képzések tömeges jellege is indokolt. A rendszeresen külföldre kiutazók két nagy csoportját különíthetjük el. A főiskola vezető beosztású oktatói a nyugati országokba is rendszeresen eljutottak, a másik csoportot a nyelvet tudó, fiatal tanárok képezték. Utóbbinak célja volt az oktatói utánpótlás-nevelés. A kiutazó fiatalok közül többen később valóban vezető pozíciókat töltöttek be a főiskolán (például Szekeres Tamás későbbi főigazgató, Hirkó Bálint és Koren Csaba leendő főigazgató-helyettesek).

A hasonló céllal érkezett – csereutas, ösztöndíjas – külföldi vendégoktatók és a cseregyakorlatos hallgatók mellett a főiskola látogatói voltak a hivatalos küldöttségek tagjai és a más felsőoktatási intézmények (főként a Budapesti Műszaki Egyetem) vendégei. A nemzetközi kapcsolatok erősítését jelentette 1978-ban Hanna Larrass német nyelvtanár érkezése a Friedrich List Közlekedési Főiskoláról, aki az oktatók számára két hónapos, intenzív nyelvtanfolyamot tartott. Emellett magyar nyelvet is tanult, amelyet a magyar vendégek fogadása során hasznosított munkahelyén. A nyelvtanulási célú külföldi tartózkodás a konferenciárésztételt követő leggyakoribb utazási cél volt. A Szovjetunióban szervezett orosz nyelv-tanfolyamokon a marxizmus–leninizmus tanszék oktatói és a nyelvi lektorátus dolgozói vettek legnagyobb számban részt, de a szakmai tárgyakat oktatók és hallgatók orosz nyelvi képzésére is akadt példa. Néhány oktató német nyelv-tanfolyam céljából az NDK-ba is elutazott. A hivatalos kapcsolatokon túl a külföldi társintézmények társadalmi szervezeteivel a főiskolai szakszervezet is felvette a kapcsolatot, az így szervezett NDK-beli nyaralások népszerűek voltak a főiskola alkalmazottai körében.³⁸

³⁷ Álló–Molnár 2014: 81–82.

³⁸ SZEELK VIII.1.b. 3/1971; SZEELK VIII.1.b. 55/1976.

Nemzetközi vonatkozású, hazánkban egyedülálló képzés volt a rigai légiforgalmi tisztképzőn végzetek számára kidolgozott tantárgyi program. 1976-tól a magyar polgári légiforgalmi irányítók képzése a rigai repülési tanintézetben (Polgári Légiforgalmi Repülőműszaki Szakiskola repülési navigáció szakon) zajlott.³⁹ 1980-tól a polgári légiforgalmi irányítóknak főiskolai végzettséggel kellett rendelkezniük, így a két és fél éves rigai képzést követően az irányítójelöltek egy három féléves levelező képzésen vettek részt a KTMF-en. A győri oktatás az itt folyó levelező közlekedési automatika szak anyagán alapult; politikai, műszaki, számítástechnikai, közgazdasági, vezetéstudományi és a hazai légiközlekedés sajátosságait tárgyaló ismeretekkel egészítették ki a Rigában elsajátított tananyagot.⁴⁰ A képzést elvégzett hallgatók légiforgalmi üzemmérnöki oklevelet kaptak.⁴¹ A külföldi tapasztalatok hasznosítását jelentette, hogy a három féléves kiegészítő mellett az 1980-as évek elejétől levelező tagozaton légiforgalmi irányítók négyéves képzése is folyt Győrben a rigai képzés tananyaga alapján.⁴²

A KTMF hallgatói számára elsősorban a rendszeres nyári termelési gyakorlat nyújtott külföldi tapasztalatszerzési lehetőséget. A cseregyakorlat a partnerintézmény meglátogatásán és üzemlátogatáson túl a kötelező szakmai gyakorlatot is jelentette a kiválasztott hallgatók számára. Ugyanis a külföldi szakmai gyakorlatot egyfajta jutalomnak tekintették a főiskolán, a tanulmányi és sporteredmény elismerését is jelentette. A KTMF esetében a közlekedésgépész hallgatók Zwickauban kétéves üzemgyakorlat során az Automobilwerk Sachsenring gyárában a Trabant 601 gyártásában vettek részt. Egy másodéves vasútgépész hallgató a szakmai gyakorlatról így számolt be:

„Az első nap beosztottak mindenkit munkahelyére, voltak akik szalagra kerültek az összeszerelő csarnokban, voltak akik forgácsoló műhelyben voltak, másodmagammal a présműhelybe kerültem. Itt volt egy munkás, aki tudott magyarul, fordította a balesetvédelmi okítást, ami körülbelül Így hangzott: – Vigyázzatok magatokra fiúk! – Az első héten délutáni műszakban dolgoztunk, ilyenkor a menzán ebédeltünk. [...] Azokon a hatalmas présgépeken, amelyeken dolgoztunk, karosszériaelemeket préseltek, sárhányót, lökhárítót, műszerfalat, hűtőrácsot. A norma elég magas volt [...] A németek a munkaidő pontos betartására rendkívül érzékenyek, és bizony

³⁹ Palik 2018: 27.

⁴⁰ SZEEKL VIII.1.b. 03-166/1978.

⁴¹ Palik 2018: 29.

⁴² Honvári 2018: 149–150.

a félóra nem mindig volt elég a vacsorára, vagy ebédre. Azt, hogy nehéz volt a munka és hogy hajtani kellett, el lehetett viselni, volt azonban valami, ami iszonyú volt, és az a munka automatizmusa, naponta egy műszak alatt 500–1000-szer megcsinálni ugyanazt a mozdulatot, akkor is fárasztó, ha nem nehéz a lemez. Szerencsére a munkát úgy osztották be, hogy a műhely dolgozói minden nap mást csináltak és mással dolgoztak, és ez ránk is vonatkozott, azért elég jól megismertük a műhely kollektíváját, munkásait. Aránylag közvetlen kapcsolatot sikerült kialakítani mindenkivel. Itt az a szokás, hogy műszakkezdés előtt a művezető mindenkit kézfogással üdvözl, tetszett ez a gesztus.”⁴³

A fenti élménybeszámoló alapján a sachsenringi üzemben töltött idő megfelelő szakmai gyakorlatnak mondható, a többi NDK-s főiskola vonatkozásában időnként felmerült, hogy a szakmai tartalom nem teljesen fedte a kötelező gyakorlatokkal szembeni elvárásokat. A két-, háromhetes szakmai gyakorlatot kultúrhét, vagyis egy hétig tartó országjáró körutazás követte. A viszonzott vendégfogadások értékelése alapján a partnerintézmények hallgatócsoportjai számára a gyakorlati munkán és a körutazáson túl rendszeresen szerepelt a programban magyar presztízsberuházások megtekintése: az M7-es autópálya, a hármas metró építése, illetve a főiskolai kampuszberuházás is annak számított. Hasonlóképpen, mint a lengyel társintézményben zajló látogatások során is, a programba bekerült az előregyártott betonelemeket készítő házgyár, a nagyobb volumenű út-, híd- és mélyépítés meglátogatása. A külföldi utazások felsőoktatásra is jellemző formája volt a sportcélú utazás. Testnevelő tanárok, sportért felelős oktatók vezetésével hallgatók vettek részt a lipcsei spartakiádon, a szófiai ifjúsági olimpián (IX. Nyári Universiade) és NDK-s ifjúsági csapatokkal játszott kosárlabda mérkőzéseken.

A szocialista országok közül a főiskolának legintenzívebb kapcsolatai az NDK-val alakultak ki. A német szocialista ország külgazdasági tekintetben a Magyar Népköztársaság második legfontosabb gazdasági partnere volt.⁴⁴ Ez a külgazdasági szerep, valamint az NDK hírközlés, számítástechnika és vasúti járműgyártás területén betöltött szerepe eredményezte azt, hogy a főiskola öt NDK-s főiskolával állt kapcsolatban. Négy intézménnyel már a felsőfokú technikumok építettek ki kapcsolatot, míg a drezdai Friedrich List Műszaki Főiskolával a főiskola megalakítása után került sor együttműködésre. Négy partnerintézménybe minden évben 50–80 hallgató utazott termelési cseregyakorlatra, a Friedrich List Főiskolával ilyen

⁴³ SZEEKL VIII.1.b. Útjelentés NDK-ban végzett gyakorlatról, 1976. július 28.

⁴⁴ Győri Szabó 2012: 291.

kapcsolat kialakítására nem került sor. Az 1973/74-es tanévtől érvényes együttműködési megállapodás⁴⁵ keretében az oktatók részt vettek egymás tudományos rendezvényein, és rendszeres volt a tanulmányutak cseréje is. Sőt 16 közös kutatási témában is megállapodott a két intézmény. Az NDK vonatkozásában a társintézményeken túl is gyakoriak voltak a tanulmányutak, a főiskola későbbi története során további, kelet-német városokban működő intézményekkel (Erfurt, Cottbus) is felvette a kapcsolatot.

1. táblázat. A NDK kapcsolatok számadatai 1970 és 1978 között az éves beszámolók alapján.

Év		létszám (fő)	Év		létszám (fő)
1970	kiutazás	1	1975	kiutazás	29
1971	kiutazás	19		kiutazott hallgatók	51
	kiutazott hallgatók	59		fogadások	21
	fogadások	2		fogadott hallgatók	17
	fogadott hallgatók	17	1976*	kiutazás	48
1972	kiutazás	20		kiutazott hallgatók	89
	kiutazott hallgatók	90		fogadások	20
	fogadások	11		fogadott hallgatók	0
	fogadott hallgatók	29	1977	kiutazás	38
1973	kiutazás	10		kiutazott hallgatók	76
	kiutazott hallgatók	57		fogadások	35
	fogadások	4		fogadott hallgatók	66
	fogadott hallgatók	38	1978	kiutazás	19
1974*	kiutazás	28		kiutazott hallgatók	n.a.
	kiutazott hallgatók	40		fogadások	31
	fogadások	11		fogadott hallgatók	n.a.

* A beszámolók alapján a főiskola nem fogadott cseregyakorlatos diákokat.

A szocialista blokk országai közül a második legintenzívebb kapcsolatok Lengyelországgal jöttek létre. A bydgoszczi mérnökképző intézménnyel kialakított kapcsolat révén minden évben egy oktató vezetésével 9–10 fős hallgatói csoport tartotta szakmai gyakorlatát Lengyelországban, illetve hasonló méretű küldöttség érkezett hazánkba. A szerződéses kapcsolaton túl, az NDK-hoz hasonlóan az oktatók egyéni kapcsolatokat alakítottak ki, konferenciákon szerepeltek, a varsói műszaki egyetem képviselői

⁴⁵ SZEEKL VIII.1.b. 895/1972.

pedig rendszeresen részt vettek a főiskola nemzetközi rendezvényein. A két ország intézményei között német vagy orosz nyelven zajlott a levelezés.

A Szovjetunióba irányuló kapcsolatok a harmadik helyen szerepelnek a nemzetközi kapcsolatok sorában. Egyes években akár tucatnyi főiskolai alkalmazott is kiutazott, nyelvtanfolyam, marxista továbbképzés, konferencia, tanulmányút (pl. szibériai építkezések, vásárok, a Togliatti autógyár, a KTMF-hez hasonló képzési profilú főiskolák, egyetemi karok meglátogatása) céljából. Az NDK-val ellentétben azonban intézményi együttműködés nem alakult ki, az első években csak kapcsolatfelvételi tervekre és próbálkozásokra találunk példát a főiskola iratai között, például a Harkovi Kirov Vasúti Közlekedési Intézettel,⁴⁶ a Kujbisevi Távközlési Intézettel,⁴⁷ a Moszkvai Távközlési és Elektrotechnikai Főiskolával⁴⁸ és a Leningrádi Távközlési Tagozattal.⁴⁹

1977 ebből a szempontból is fordulópontot jelentett. Az új kampuszon augusztusban vendégül látták a Moszkvai Autóközlekedési és Útépítő Egyetem (MADI) 30 fős diákcsoportját, a Mérnök–Közgazdasági Kar dékánja novemberben látogatott a főiskolára. Felkeresték az intézményt a Moszkvai Távközlési és Elektrotechnikai Főiskola és a szovjet távközlési minisztérium képviselői is, a MADI és a Moszkvai Vasútközlekedési Mérnökfőiskola (MIIT) egy-egy látogatója előadást is tartott. A kapcsolatfelvétel elősegítésére az év végén a főiskola megküldte a kutatási témái jegyzékét a MADI és MIIT részére. Az iratok tanulmányozása során eleinte az a feltételezés bontakozott ki, hogy ezek kötelező udvariassági körök voltak, de egy 1977–1978-as levélváltás utal arra, hogy a Szovjetunió intézményeivel történő kapcsolatfelvételt a minisztériumi bürokratikus akadályok is nehezítették. A moszkvai szakfőiskolákkal való kapcsolatfelvételre vonatkozó főigazgatói megkeresést követően az Oktatási Minisztérium értesítette a főiskolát, hogy

„egyetértünk a szovjet felsőoktatási intézményekkel való közvetlen kapcsolat kiépítésére vonatkozó elgondolással. A kapcsolatok kialakítása, az együttműködési szerződéshez a minisztériumi engedély megszerzése azonban hosszabb időt vesz igénybe. A jelenleg érvényes 1976–1980. évi magyar–szovjet államközi munkaterv időszakában újabb közvetlen kapcsolatot nem is kíván engedélyezni a Szovjetunió Felső- és Szakoktatási Minisztériuma. Ez az idő tehát az együttműködés előkészítésére használható fel. A felterjesztésben

46 Harkov'kij Institut Inzenerov ZeleznodoroZnogo Transporta i. m. S. M. Kirova.

47 Kuybyshevskiy Elektrotekhnicheskij Institut Svyazi.

48 Moskovskiy Elektrotekhnicheskij Institut Svyazi.

49 Leningradskiy Elektrotekhnicheskij Institut Svyazi.

megjelölt szovjet intézmények közül a MADI és a MIIT már hosszabb ideje a Budapesti Műszaki Egyetemmel állnak szerződéses kapcsolatban, ezért inkább a kijevi vagy leningrádi főiskolával lenne ajánlatos a közvetlen kapcsolat létrehozására törekedni.⁵⁰

Ám az 1977-ben megkezdett sikeres kapcsolatfelvétel miatt a főiskola valószínűleg presztízsszempontból is ragaszkodhatott a moszkvai intézményekhez. Ennek eredményeként Tallós Elemér főigazgatóhelyettes a Főiskolai Tanács 1979. január 5-i ülésén az előző év nemzetközi kapcsolatairól szóló beszámolóban sikerként könyveli el, „hogy hosszú évek próbálkozása után sikerült Szovjetunió-beli felsőoktatási intézménnyel felvenni a kapcsolatot. A moszkvai Autóközlekedési és Útépítő Egyetemmel két évre szóló nem szerződésen nyugvó együttműködési jegyzőkönyvet irtunk alá Moszkvában. «A nem szerződésen nyugvó együttműködés» azt jelenti, hogy ez a kapcsolat az államközi egyezményben nem szerepel, talán a következő öt éves tervidőszakban már ez is sikerülni fog.”⁵¹ Az oktatási minisztérium álláspontjával ellenkező kapcsolatfelvétel azt jelzi, hogy az 1970-es évek végén a főiskola rendelkezett saját mozgástérrel a nemzetközi kapcsolatok terén. A többi szocialista ország tekintetében nem fejlődtek ki rendszeres kapcsolatok. Csehszlovákia, Bulgária, Románia és Jugoszlávia esetében néhány konferenciáról, tanulmányútról számolnak be az éves jelentések. Megjegyzendő azonban, hogy a belgrádi vasúti főiskola képviselői részt vettek a főiskola első tudományos ülészakán.

A tőkés országok közül a semleges nyugati országnak számító Ausztria jelentette a legfontosabb partnert. A főiskola oktatói rendszeresen részt vettek a grazi Műszaki Egyetem éves konferenciáján, és az egyetem képviselői is látogatták a főiskola nemzetközi rendezvényeit. 1975–1976 során a nemzetközi tudományos programokat koordináló Kulturális Kapcsolatok Intézete által meghirdetett pályázat keretében Riedel Lóránt fiatal oktató kilenc hónapig konkrét kutatási témával tartózkodott Grazban, a gyűjtésrendszerek szerepét vizsgálta a kipufogógáz-szennyeződés csökkentésében. Nyugati relációban elsősorban a vezető oktatók jutottak el a hazai szocialista nagyvállalatok által támogatott tanulmányutakra. A Hungarocamion például Franciaországba, Hollandiába, az NSZK-ba és Nagy-Britanniába finanszírozott utazásokat. Egyes oktatók szakmai szervezetek (pl. Közlekedéstudományi Egyesület) által szervezett utakba kapcsolódtak be. Kifejezetten üzleti céllal érkező nyugati látogatókat is fogadott a főiskola (Brüel Kjaer dán műszergyártó, a Hewlett-Packard és Phillips cégek műszerbemutatói), amit az elhúzódo engedélyeztetés miatt

50 SZEEKL VIII.1.c. 01-276/1978.

51 SZEEKL VIII.1.b. 03-595-4/1978.

akár többéves, minisztériummal történt levelezés előzött meg. A harmadik világ országai ritkán képeztek úticélt, innen érkezett látogatókat azonban rendszeresen fogadott a főiskola.

A mérsékelt intenzitású nemzetközi kapcsolatokhoz hasonlóan a külföldi hallgatók száma is alacsony volt a KTMF-en. Jelentősebb számban Vietnámból érkeztek hallgatók, tanévenként 5–28 fő tanult a főiskolán. A vietnámi háborúban a szocialista országok a kommunista Észak-Vietnámot (Vietnámi Demokratikus Köztársaság) támogatták, ugyanakkor a szocialista blokkon belül Magyarország közvetített a két háborús fél között, illetve az 1973-tól érvényes tűzszünetet ellenőrző négy ország közé is bekerült.⁵² Így az 1945 óta megosztott ország mindkét feléből, Észak- és Dél-Vietnámból érkeztek hallgatók a főiskolára. Abban különbség volt, hogy az észak-vietnámiakat a szocialista országból érkezett, a dél-vietnámiakat viszont harmadik országbeli hallgatóként kezelték. Ezt tükrözi az a vietnámi háború vége felé kelt miniszteri tájékoztatás, mely szerint „az 1974/1975 tanévtől a dél-vietnámból érkező hallgatókat ugyanolyan ideológiai oktatásban kell részesíteni, ugyanolyan vizsgafeltételekkel, mint a VDK-beli, illetve a szocialista országokból jött hallgatókat.” Ez csak a frissen felvett hallgatókra vonatkozott, a felsőbb éves, dél-vietnámi hallgatóknak továbbra is a fejlődő országokból jövők számára ideológiai tárgyként kötelező *A Magyar Népköztársaság rövid története* című kurzust kellett felvenniük.⁵³ Ebben a tanévben hat dél-vietnámi és hét észak-vietnámi hallgatója volt a főiskolának.⁵⁴

A felsőoktatás fontos szerepet töltött be a Szovjetunió vezetett szocialista blokk Vietnám-politikájában. 1955 és 1975 között közel negyvenezer vietnámi diák tanult a szocialista országok intézményeiben, több mint felük a Szovjetunióban diplomázott,⁵⁵ de Magyarország is fontos célországa volt a külföldi diákoknak, 4000–5000 közé tehető azok száma, akik Magyarországon végezték tanulmányaikat.⁵⁶ Győri vonatkozásban még egy eseményről érdemes szót ejteni. 1977-ben a frissen befejezett főiskolai kampsz adott otthont a Magyarországon tanuló vietnámi diákok nyári táborának. Az augusztus első napjaiban rendezett összetartásra 370 vietnámi hallgatót vártak.⁵⁷

⁵² Győri Szabó 2012: 311–312.

⁵³ SZEELK VIII.1.b. 561/1974.

⁵⁴ SZEELK VIII.1.b. 1615/1974.

⁵⁵ Welch 2010: 200–201.

⁵⁶ Lénárt 2016: 39.

⁵⁷ SZEELK VIII.1.b. 1321/1977.

2. táblázat. A vietnámi hallgatók létszáma az egyes tanévekben az éves minisztériumi jelentések anyagában.

Tanév	1971/ 1972	1972/ 1973	1973/ 1974	1974/ 1975	1975/ 1976	1976/ 1977	1977/ 1978
Létszám (fő)	28	11	5	13	13	16	12

A vietnámi hallgatókon kívül országoként évente 1–3 fős létszámban algériai, angolai, bolíviai, ciprusi, ecuadori, jemeni, jordániai, laoszi, mongol, nigériai, palesztin, szír és szudáni diákok tanultak a KTMF-en. Mellettük 1971 és 1978 között két lengyel, illetve egy-egy jugoszláv és olasz állampolgárságú, de magyar nemzetiségű hallgató látogatta a főiskolát. A külföldről érkezett hallgatók azonban ebben a kis létszámban is jól tükrözik a kérdésben a magyar külpolitikára és ezáltal a felsőoktatásra is jellemző korabeli viszonyokat. A korjellemző az is, hogy a külföldi diákok számára az oktatás nyelve a magyar volt. A hazai egyetemek, főiskolák külföldi ösztöndíjasai felsőfokú tanulmányainak első évét a Nemzetközi Előkészítő Intézetben töltötték, ahol magyarul tanultak. Ennyi idő alatt azonban csak keveseknek sikerült megfelelő szintű nyelvtudásra szert tenni, ráadásul a műszaki területek szaknyelvét el sem sajátíthatták. Hiába folyt kiegészítő magyar nyelvoktatás a későbbi tanulmányaik alatt is (Budapesten, az ELTE-n, illetve a Győrbe költözés után a főiskola idegennyelvű lektorátusán), a külföldi hallgatók tanulmányi teljesítményét jelentősen befolyásolta a megfelelő magyar nyelvismeret hiánya.

Összefoglalás

A KTMF 1968-as alapítására a nyitottabb, pragmatikus külpolitika időszakában került sor. Ebben a politikai környezetben zajlott a KTMF nemzetközi kapcsolatainak lassú, de egyre tudatosabb építése. Külföldi partnerek szempontjából elsősorban az akkori szocialista tábor országai jöttek számításba. A főiskola működésének első tíz évében keletkezett iratanyag feldolgozása alapján főként az egykori Német Demokratikus Köztársaság irányába kerestek kapcsolatokat a főiskola vezetői. Őt, hasonlóképp műszaki profilú főiskolával alakultak ki kapcsolatok, rendszeresek voltak az oktatók látogatásai, hallgatók cseregyakorlatára került sor, kölcsönösen részt vettek egymás tudományos rendezvényein, időnként publikációk is megjelentek a külföldi társintézmények folyóirataiban. A Szovjetunió vonatkozásában kevésbé voltak intenzívek a kapcsolatok. Bár a főiskola vezetői keresték a kapcsolatot a szovjet társintézményekkel, azok felvételét a művelődési minisztérium bürokratikus eljárása is hátráltatta. Az 1970-es

évek végén két moszkvai intézménnyel vették fel a kapcsolatot, egyikükkel együttműködési megállapodást is sikerült kötni.

A Közlekedésépítési Kar és a három felsőfokú technikum 1971. évi egyesülését követő években nagyjából azonos intenzitással zajlottak a külföldi kiküldetések és a hallgatói cseregyakorlatok. A külföldre látogató oktatók száma évente 50–60 fő volt, 50–120 hallgató vett rész külföldi üzemi gyakorlaton. A főiskolára látogató külföldiek száma csak fele–negyede volt a kiutazókéknak. A hallgatói cseregyakorlatokat követő viszontlátogatásokra sem minden esetben került sor. A nemzetközi kapcsolatok a hetvenes évek második felében is állandó szinten maradtak, amiből kiemelkedik a teljesen elkészült főiskolai kampusz átadásának éve, 1977. Mind az ünnepélyes megnyitón, mind az év többi részében jelentősen nőtt a külföldi látogatók száma a főiskolán. A tízéves időszak alatt két ízben, 1975-ben és 1978-ban tartottak tudományos ülésszakot a főiskolán. A háromnapos rendezvényeken nagyobb számú külföldi szakember vett részt. A nemzetközi kapcsolatok fejlesztését az új alapítás és az intézmény egységeinek kezdeti területi széttagoltsága is nehezítette. Az építkezést segítette a főiskolába beolvadó felsőfokú technikumok és az újonnan szervezett Közlekedésépítési Karra érkező oktatók már meglévő kapcsolatai. A vezető oktatók különösen fontosnak tartották a nemzetközi tapasztalatok megszervezését és a kapcsolatok gondozását. Emellett vannak jelei tudatos oktatói utánpótlás-nevelésnek is, amelynek része volt a külföldi tapasztalatszerzés elősegítése.

A KTMF nemzetközi kapcsolatainak jellemzői nem tértek el jelentősen más, hasonló helyzetű, magyarországi felsőoktatási intézményekétől. A főiskola nemzetközi kapcsolatai végeredményben néhány szocialista ország felsőoktatási intézményére korlátozódtak. A harmadik világ országai ritkán képezték úticélt, innen érkezett látogatókat azonban rendszeresen fogadott a főiskola. Továbbá szinte kizárólag a fejlődő országokból, illetve a Vietnámi Demokratikus Köztársaságból érkeztek a főiskolán tanuló külföldi hallgatók. A kapitalista nyugatra elsősorban szakmai vásárookra, konferenciákra jutott el néhány oktató. Ezek a korai, nemzetközi kapcsolatok elsősorban oktatásmódszertani, mérnökszakmai eredményeket hoztak, és a későbbi tudományos együttműködések alapjait teremthették meg.

Források

Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár (SZEKEL)

VIII.1.a. Vezetőtestületi ülések

VIII.1.b. Főigazgatói Hivatal iratai

VIII.1.c. Főigazgató iratai

Hivatkozott irodalom

Álló Géza – Molnár Szilárd (szerk.) 2014: *A „hiteles helyektől” az elektronikus közigazgatásig: mérőkövek a hazai közigazgatás automatizálásának és a kormányzati számítástechnika kialakulásának történetében.* Szeged.

Győri Szabó Róbert 2012: *A magyar külpolitika története 1848-tól napjainkig.* Budapest.

Hegedűs Gyula 2003: *A Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola megalakulása és első évei.* Győr.

Honvári János 2018: *Akadémia – főiskola – egyetem.* Győr.

Lénárt, István 2016: *Intercultural lacunae in Hungarian-Vietnamese communication.* (Ph.D. dissertation) Eötvös Loránd University, Budapest
<http://doktori.btk.elte.hu/lingv/lenartistvan/diss.pdf> – utolsó letöltés: 2021.05.02.

Orosz Lajos 2003: *A magyarországi ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi szakoktatás vázlatos története.* Budapest.

Palik Mátyás 2018: A magyar repülésirányítás története. In: Palik Mátyás (szerk.): *A repülésirányítás alapjai.* Budapest, 9–38.

Welch, Anthony R. 2010: Internationalisation of Vietnamese Higher Education. In: *Reforming Higher Education in Vietnam.* (Higher Education Dynamics 29.) Heidelberg – London – New York, 197–213.

„Mi egy kicsit kivételezettek voltunk.” A POTE oktatóinak külföldi kutatási lehetőségei az 1970– 1980-as években

A PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztályán a feldolgozó munka, a kiállítások rendezése vagy a kutatói kérések teljesítése során számos alkalommal találkoztam olyan – akár idegen nyelvű – kiadványokkal, amelyek a POTE oktatóinak külföldi tudományos kapcsolatait igazolták. Alig telt el egy emberöltő azóta, hogy szabaddá váltak a határok Nyugat-Európa felé, az orvostudomány területén azonban ezek a korlátok jóval előbb megszűntek. A konferenciákon való részvétel, a tudományos kapcsolatok fenntartása, a közös kutatások lehetősége az orvosok számára sokkal hamarabb megnyílt, mint a hétköznapi emberek számára. Erről tanúskodnak az Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztályán fellelhető különlenyomatok, amelyek német, angol és francia orvosi szaklapokban jelentek meg először.

Ugyanitt őrzik a Pécsi Orvostudományi Egyetem (POTE) Élettani Intézete hírneves professzorának, Grastyán Endrének a levelezését, aki kutatásai révén egy olyan kapcsolati rendszernek a részesévé vált, amely az egész világot behálózta. Minden kontinensről kapott leveleket, melyekben egy-egy tanulmányának másolatát kérték: Grastyán Endre kutatásai is hozzájárultak ahhoz, hogy a POTE láthatóvá váljék a nemzetközi tudományos életben.

A különlenyomatok és e levelezés feldolgozása során vetődött fel bennem az a kérdés, kik és mi módon utazhattak külföldre az orvosegyetemről a szocializmus éveiben. Mondhatni, egyenes út vezetett a PTE Egyetemi Levéltárba, ahol az erre vonatkozó dokumentációt őrzik.

A POTE Rektori Hivatalában keletkeztek az iratok, melyek a részletes statisztikai kimutatások mellett tartalmazzák a külföldre utazó doktorok névsorát is. A POTE nyilvántartása mintaszerű volt, és munkámat nagyban könnyítették a félévente készített összefoglaló táblázatok, melyekben listázták a külföldi munkavállalás, konferenciárészvétel, illetve tanulmányút céljából külföldre utazó POTE-dolgozókat. A táblázat tartalmazta az utazó nevét, beosztását, munkahelyét, a kiutazás helyszínét, időpontját, sőt konferencia esetén még annak címét is.

Volt bizonyos előfeltevésem arról, kik utazhattak nyugati tanulmányútra a szocializmus korszakában a POTE-ről. Feltételeztem, hogy az intézetvezetők, a nagyhírű professzorok messze többségben lesznek az ala-

csenyebb beosztású munkatársakhoz képest. Ez azonban nem állta meg a helyét: a külföldi szakmai utazások lehetősége a fiatal orvosok, sőt még az adminisztratív és műszaki személyzet számára is nyitott volt (lásd 1. táblázat). A párttagságnak sem volt különösebb jelentősége, bár a kérelmek elbírálásánál az egyetemi pártbizottság véleményét is kikérték. Inkább az befolyásolta a döntéshozatalt, hogy az adott intézet vezetője MSZMP-tag volt-e, mert az megnyitotta a határt a beosztottak előtt is.

1. táblázat. 1981-ben a klinikákról 124 fő, az intézetekből 93 fő utazott ki.¹

Beosztás	I. félév	II. félév
egyetemi tanár	13	30
főtitkár	-	2
rektori hivatalvezető	-	1
docens	4	13
adjunktus	15	38
tanársegéd	25	33
klinikai orvos	3	4
szakorvos	2	-
gyakornok	1	4
tudományos főmunkatárs	1	5
tudományos munkatárs	3	-
tudományos segédmunkatárs	2	1
főkönyvelő	1	-
főosztályvezető	1	-
osztályvezető	2	-
nyelvtanár	1	1
művesetechnikus	1	-
rtg asszisztens	1	-
biológus	1	-
asszisztens	1	-
ápolónő	1	-

¹ PTE EL VIII. 203.b. 122-3525/1981.

A magasabb pozíció vagy nagyobb tekintély inkább arra volt hatással, hogy az itthoni fizetésének mekkora hányadát kapta meg a kiküldött a külföldi tartózkodás idejére. A professzorok esetében ez legtöbbször a bér 100%-át jelentette, de „egyszerű” orvosok esetén ez általában 50–70% volt. Ezt az arányt az Egészségügyi Minisztérium hagyta jóvá, de a POTE vezetése terjesztette elő, és nekik módjukban állt befolyásolni ezt a döntést.² Egyik esetben egy konferenciárészvételt tanulmányúttá minősítettek, hogy a kiküldött jogosult legyen a teljes bérére. Egy másik esetben a kérelmező fellebbezett a megállapított bér miatt, arra hivatkozott, hogy elvált, és nem tudja eltartani az előző, valamint az új házasságából származó gyermekeit. Megrendítő levele nem hatotta meg a minisztériumi döntéshozókat, esetében maradt a csökkentett összeg.

Aki munkavállalási céllal utazott külföldre, természetesen nem volt jogosult magyarországi juttatásra. A külföldi munkavállalás elsősorban Afrikába és a Közel-Keletre irányult, ilyen munkát többnyire egészségügyi szakdolgozók, ápolónők vállaltak. A munkavállalási engedély kiadása előtt alaposan megvizsgálták a körülményeiket, és a külföldi tevékenységüket is figyelemmel kísérték, jellemzéseket írtak róluk. Ebben a körben többségben voltak a női munkavállalók.

Az 1970-től 1983-ig tartó időszakot vizsgálva megállapítható, hogy a külföldi utak egyre gyakoribbá váltak a POTE alkalmazottai körében, és nagyjából egyformán irányultak Nyugat-Európa és az Egyesült Államok, illetve a szocialista tábor országai felé (lásd 2–3. táblázat). 1972-ben több európai orvosegyetemmel is létrejött a hivatalos kapcsolat, pl. a Jénai Egyetem Kórélettani Intézetével. Az Erfurti Orvosi Akadémiával kötött nagyszabású megállapodásnak köszönhetően 13 fő utazhatott 26 hétre Erfurtba, míg onnan 15 főt láttak vendégül Pécsen 25 héten keresztül.³ Ennél rövidebb, 5–5 napos cserelátogatásokra is sor került az együttműködés keretében. A POTE-n minden évben meghatározták a külföldi cserkapcsolatokkal járó költségeket, mindezt az Egészségügyi Minisztérium hagyta jóvá.⁴

Rendszeres volt az orvostanhallgatók nyári külföldi cseregyakorlata, melyeken oktatók kíséretében vettek részt, 1972-ben a Lvovi Orvostudományi Intézetben (21 hallgató, 3 oktató), a Lipcsei Egyetemen (9 hallgató, 1 oktató), valamint az Erfurti Orvosi Akadémián (19 hallgató, 1 oktató).⁵ A gyakorlat 30 napig tartott, a külföldi intézmények ugyanennyi gyakornokot küldtek Pécsre.

² PTE EL VIII. 203.b. 33-596/1971.

³ PTE EL VIII. 203.b. 122-5601/1972.

⁴ PTE EL VIII. 203.b. 121-3376/1972.

⁵ PTE EL VIII. 203.b. 122-5601/1972.

2. táblázat. Kimutatás a szocialista országokba irányuló utakról az 1981. év I. félévében.⁶

Ország	Tanulmányút				Munkavállalás	Kongresszus, szimpózium	Összesen
	1 hó	3 hó	6 hó	hosszabb			
Szovjetunió	6	-	-	-	-	-	6
NDK	15	-	-	1	-	17	33
Csehszlovákia	2	-	-	-	-	-	2
Líbia	-	-	-	-	1	-	1
Jugoszlávia	-	-	-	-	-	1	1
Románia	-	-	-	-	-	2	2
Lengyelország	-	-	-	-	-	2	2
Bulgária	-	-	-	-	-	1	1
Összesen	23	-	-	1	1	23	48

3. táblázat. Kimutatás a tőkés országokba irányuló utakról az 1981. év I. félévében.⁷

Ország	Tanulmányút				Munkavállalás	Kongresszus, szimpózium	Összesen
	1 hó	3 hó	6 hó	hosszabb			
USA	1	-	1	-	-	1	3
Ausztria	1	1	-	-	-	3	5
Finnország	1	-	-	-	-	-	1
Olaszország	1	-	-	-	-	4	5
Franciaország	1	-	-	-	-	1	2
NSZK	-	-	-	-	-	11	11
Anglia	-	-	-	-	-	1	1
Görögország	-	-	-	-	-	1	1
Svédország	-	-	-	-	-	1	1
Norvégia	-	-	-	-	-	1	1
Összesen	5	1	1	-	-	24	31

⁶ PTE EL VIII. 203.b. 122-3525/1981.

⁷ PTE EL VIII. 203.b. 122-3525/1981.

4. táblázat. A POTE és a külföldi orvosi intézetek közötti együttműködés 1976-ban.⁸

Lvovi Állami Orvosi Intézet – Pécsi Orvostudományi Egyetem	kutatói	hallgatói is
Martin UK Orvosi Fakultása – Pécsi Orvostudományi Egyetem	kutatói	hallgatói is
Erfurti Orvosi Akadémia – Pécsi Orvostudományi Egyetem	kutatói	hallgatói is
Karl Marx Universitát Leipzig – Pécsi Orvostudományi Egyetem		csak hallgatói
SZUOTA Radiológiai Tudományos Kutató Intézet – Pécsi Orvostudományi Egyetem I. sz. Belklinika	kutatói	
SZUOTA Kísérleti Orvostudományi Intézet – POTE Élettani Intézet	kutatói	
SZUOTA Orvosi Akadémia Kórbonctani részleg – POTE Mikrobiológiai Intézet	kutatói	
Szuhumi Experimentális Pathológiai Intézet – POTE Mikrobiológiai Intézet	kutatói	
SZUOTA Kísérleti és Klinikai Onkológiai Intézet Urológiai osztálya – POTE Urológiai Klinika és Mikrobiológia	kutatói	
Magdeburgi Orvosi Akadémia POTE Orthopédiai Klinika	kutatói	
Wernigerodei (NDK) Kísérletes Epidemiológiai Intézet – POTE Mikrobiológiai Intézet	kutatói	
Jénai Friedrich Schiller Egyetem Kórélettani Intézet – POTE Gyermekklinika	kutatói	
Jénai Friedrich Schiller Egyetem Farmakológiai és Toxikológiai Intézet – POTE I. sz. Belklinika	kutatói	
Finnországi Kuopói Egyetem – Pécsi Orvostudományi Egyetem	kutatói	
Turkui Egyetem Radiológiai Klinika – POTE Radiológiai Klinika és Szekszárdi Megyei Kórház	folyamatban	
Szovjetunió Eü. Min. Taraszovics Biológiai Preparátum Ellenőrző és Standardizáló Tudományos Kutató Intézet – POTE Mikrobiológiai Intézet	folyamatban	

⁸ PTE EL VIII. 203.b. 121-784/1976.

1973 első három negyedében 90 fő utazott külföldre, 38 fő szocialista, 52 fő tőkés országba. Ráadásul ez utóbbiak között öt személy hat hónapnál hosszabb időt töltött kint, míg a keleti régiót választók közül mindenki hazatért fél éven belül. Az 1970-es években általában minden esztendőben meghaladta a tízet azok száma, akik hat hónapnál tovább maradtak külföldön, közöttük olyan ismert orvosok, mint Vereckei Lajos, Flerkó Béla, Sulyok Endre, Gógl Árpád vagy Kosztolányi György.⁹

A POTE-nak 1976-ban 13 külföldi egyetemmel volt hivatalos partnerkapcsolata, kettővel pedig folyamatban volt a partnerség létesítése (lásd 4. táblázat). Az évtized elején még kizárólag a szocialista országok orvosegyetemeivel kollaboráltak, 1973-ban merült fel először a nyugati országokkal való kapcsolatépítés lehetősége.¹⁰

1980-ban 210 oktató és kutató utazott külföldre, ebből 101 nyugatra, 109 a szocialista és fejlődő országokba.¹¹ 1981-ben 103 fő utazott nyugatra, 114 fő keletre. A kiutazók száma évről évre nőtt, és minden évben előfordultak csoportos kiküldetések a POTE – ma úgy mondanánk – partnerintézményeibe. Ilyen volt az NDK-ban az Erfurti Egyetem, Csehszlovákiában a Martini Egyetem. Ilyenkor egy-egy klinikáról utazott ki egy küldöttség, és a POTE is vendégül látta a partneri delegációkat. A rendszer mindent gondosan szabályozott, a bértáblához hasonló jelleggel azt is meghatározták, hogy milyen napidíj jár a külföldi vendégeknek attól függően, mely országból érkeztek és milyen pozíciót töltenek be. Érdeklenség, hogy a szovjet vendégek napidíja volt a legalacsonyabb összegű.¹²

Még egy információ, amely az összefoglalók vizsgálatából derül ki: hogy az orvosnők vagy kutatónők sokkal kevesebben utaztak külföldre, mint férfi kollégáik. Ennek nyilvánvaló oka, hogy jóval kisebb volt a nők létszáma ebben a szférában. Különösen az 1970-es években volt ez jellemző, de arra akadt példa, hogy egy párizsi vagy londoni konferenciára az orvos házaspár együtt utazott. Ilyenkor külön megjegyezték, hogy a házastárs a saját költségén vesz részt az utazáson. Egy Bordeaux-ba irányuló húsznapos tanulmányúton viszont az egyetem állta a házaspár költségeit, mivel mindketten a POTE nyelvtanárai voltak.¹³

* * *

⁹ PTE EL VIII. 203.b. 124-3005/1973.

¹⁰ PTE EL VIII. 203.b. 10-080/1973.

¹¹ PTE EL VIII. 203.b. 129-3039/1980.

¹² PTE EL VIII. 203.b. 121-1243/1974.

¹³ PTE EL VIII. 203.b. 124-2248/1979.

A választott korszak tudós szereplői közül még sokan köztünk vannak, néhányukkal interjúk révén tártam fel személyes emlékeiket, impresszióikat. Három szakterület neves pécsi professzora egyezett bele, hogy megosztja velem a külföldi szakmai utakkal kapcsolatos tapasztalatait. Kránicz János az Ortopédiai Klinikáról, Lénárd László az Élettani Intézetből, Mózsik Gyula pedig a Belgyógyászati Klinikáról utazott több alkalommal a világ különböző tájaira. Az előzetes beszélgetés során olyan esetekre is felhívták a figyelmemet, amelyek az egyetemi iratokban nem kerültek rögzítésre. Mindhárman hangsúlyozták, milyen fontos szerepe volt a mentoruknak, aki elindította őket a tudományos pályán.

Kránicz János¹⁴ (sz. 1944, Porrog) fiatal orvosként a gyermekortopédiát választotta mentora, Barta Ottó biztatására. Bartának kitűnő pártkapcsolatai voltak, többek között baráti viszonyt ápolt Aczél Györggyel, nyelvtudása miatt a tudományos kötődése a német területekre irányult. Kránicz a csípőficamos és dongalábú újszülöttekkel foglalkozott, és több alkalommal utazott az NDK-ba tanulmányútra, konferenciára. A meghívások személyes ismeretség révén alakultak, előfordult, hogy nem is ösztöndíjból, hanem a vendéglátó professzor támogatásával valósult meg a külföldi tartózkodása. Elmondta, milyen nagy hatással volt rá a poroszos fegyelem és a német precizitás. Nem kényszerből dolgoztak az orvosok, ápolók, hanem szívesen, más volt a szemléletük. Ő nem látott fegyelmezetlen embert, mindenki tudta a dolgát, a helyén volt, és teljes átéléssel végezte a munkáját.

Kránicz János 1973-ban három hónapot töltött a Magdeburgi Orvosi Akadémián, Hermann Weickert professzor intézetében, ahol a műtéteknél asszisztálhatott, de a jogi keretek miatt ő maga nem operálhatott. Olyan eljárásokat tanult meg tőle, amelyek akkor Magyarországon nem voltak ismeretek, pl. a terpesznadrág alkalmazását. Hétköznap a kórházban étkezett, de hétvégeként a munkatársai látták vendégül. A felesége ugyancsak a POTE Ortopédiai Klinikán dolgozott, így elkísérhette Kránicz doktort, mert a megállapodás szerint egy orvos és egy ápoló utazhatott Magdeburgba.

A kórházban kijelöltek egy doktornőt, aki segítette az ottani működésüket. Egy szállodában béreltek nekik szobát, hétköznap a munkahelyi ebédlőben étkeztek, de hétvégeként Weickert professzor és más orvosok vendégei voltak. Több német munkatársával baráti viszonyt alakított ki, ami jelentős mértékben előmozdította a két intézmény közötti hivatalos együttműködést. Kránicz meghonosította Magyarországon a csípőficam kezelésére Weickert professzor által kifejlesztett terpesznadrágot, amelynek elterjesztésével fel tudták számolni ezt a betegséget. A szakmai tapasztalat mellé megkapták az összes hozzáférhető szakirodalmat, és véglegesen eldöntötte, hogy a láb fejlődési rendellenességeivel akar foglalkozni. Mire

¹⁴ Interjú Kránicz Jánossal 2020. szeptember 24-én.

1980-ban letette a szakvizsgát, 200 dongalábú újszülöttet vizsgált meg és kezelte a POTE Ortopédiai Klinikáján.

Az 1970-es évek végétől már Nyugat-Németországba is eljutott, hat-hetes hivatalos kiküldetésen vett részt egy katolikus magánkórházban. Ebben az intézményben, Lippstadtban egy '56-os magyar disszidens volt a főorvos, aki állást ajánlott neki. Kránicz doktor úgy érezte, akkor már nagyobb tapasztalata volt a németekénél, ám szakértelme és elkötelezett munkája ellenére az ottani bérnek mindössze 50%-át ajánlották fel neki, amit ő elutasított és hazatért. Úgy vélte, a német orvosok szaktudása nem volt nagyobb a magyarokénál, a hozzáállásuk viszont pozitívabb volt.

Jean-Paul Steib professzor vendégeként Strasbourghban töltött egy hónapot, az ő klinikáján tanult meg egy akkor úttörő sebészeti eljárást a ferdült gerinc kiegyenesítésére. Steib német volt, de a munkatársai franciák, ők sokkal lazábbak voltak a németeknél. Az új eljárásokat elhozta Pécsre, Kránicz professzort ma is úgy emlegetik, hogy ő számolta fel a csípőficamot a régióban.

Lénárd László¹⁵ (sz. 1944, Pécs) az élettan világhírű tudósa, Lissák Kálmán segítette a pályája kezdetén. Lissák az 1930-as években külföldön végezte kutatásait, így kitűnő nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett. Egy fiatal kutató esetében az első külföldi tanulmányutak a Szovjetunióba irányultak, így jutott el Lénárd László 1971-ben az egyik tagköztársaságba, Örményországba. 1977 és 79 között a bostoni MIT (Massachusetts Institute of Technology), majd az 1980-as évek elejétől öt évig Tokió fogadta be a kutatásait. A japán technológiai eredmények mellett vendéglátóinak mentalitása volt rá a legnagyobb hatással. Mint elmondta, a kezdetben bizalmatlan japánokat azzal enyhítette meg, hogy amikor este abba akarták hagyni a munkát a laboratóriumban, Lénárd három héten át azt kérte, maradjanak bent hajnalig. Munkabírását és elkötelezettségét látva a japán kutatók teljes mértékben befogadták, megosztottak vele minden ismeretet. Az akkor Magyarországon nem elérhető műszert ugyan nem tudta hazahozni, de megkapta annak műszaki terveit, így a magyar technikusok később le tudták gyártani azt.

Lénárd ismertette az akkor kapitalistának nevezett nyugati országokba történő kiutazás bonyolult körülményeit. A tervezett előadás szövegét minisztériumi szinten hagyták jóvá, a kéziratot lepecsételt borítékba helyezték. Ezt a borítékot a vámhivatal egy újabb borítékba zárta, és ellátta a saját pecsétjével, valamint a „szigorúan bizalmas” jelzéssel. A repülőtéren vizsgálatkor aztán a külső borítékot felnyitották, meggyőződtek a belső boríték épségéről, és az utazó minden további vizsgálat vagy ellenőrzés nélkül felszállhatott a

¹⁵ Interjú Lénárd Lászlóval 2020. szeptember 27-én.

repülőre. Nevének említése nélkül beszámolt azonban olyan kollégájáról is, akit már az ellenőrzést követően, a repülőről vezettek le a hatóságok.

A nyugati kiküldetés az 1970-es években azon kevés lehetőségek egyike volt, amelynek segítségével el lehetett hagyni a szocialista Magyarországot – akár örökre. Lénárd professzor beszélt egykori munkatársairól, akik a legnagyobb titokban készítették elő távozásukat, még a szűk családot sem beavatva, mindezt a várható retorziók miatt. A disszidenseket aztán távollétükben ítélték börtönbüntetésre, közülük sokan csupán a rendszerváltozást követően térhettek vissza újra Magyarországra.

Különösen a hosszabb külföldi tartózkodás esetén természetes volt, hogy a házastársak, gyermekek nem tarthattak az utazóval. A családtagokat tulajdonképpen túszként kezelték, amíg a kutató nem tért haza. A leveleiket a hatóságok felnyitották, de ezzel mindenki tisztában volt.

Lénárd professzor rendkívüli fontosságúnak minősítette a nemzetközi konferenciákat, ő rektorként is kifejezetten támogatta a fiatalok külföldi tapasztalatszerzését és az idegen nyelvek tanulását. Az előadásom címét adó gondolatot is ő fogalmazta meg beszélgetésünk során, amikor kifejtette, hogy a bölcészek, közgazdászok számára sokkal nehezebb volt engedélyt szerezni a külföldi konferenciákon vagy tanulmányutakon való részvételre, mivel azok a tudományterületek ideológiailag meghatározottak voltak. Az orvosoknak könnyebb volt a helyzete, hiszen a gyógyítás, az egészségügy fejlesztése mindkét rendszernek fontos volt.

Harmadik beszélgetőtársam Mózsik Gyula¹⁶ (sz. 1938, Dancsháza) belgyógyász professzor volt, aki 2008-ban *Záróra előtt*¹⁷ címmel megjelentette ezer oldalas önéletrajzát, melyben részletesen taglalta utazásait. Az ő karrierje Debrecenben indult, mentorát, Jávor Tibort követve került Pécsre 1969-ben. Egy új szempontot vetett fel: hogyan működött ennek a viszonyoknak a másik oldala, milyen volt a külföldi tudósok magyarországi fogadtatása. Kránicz és Lénárd professzossal egybehangzóan kiemelte a személyes kapcsolatok fontosságát. A kis létszámú, 100 körüli résztvevővel zajlott rendezvényeket tartotta a leghatékonyabbnak, mert ott volt a legtöbb lehetőség ismerkedésre, kapcsolatépítésre, megmaradt a rendezvény személyes jellege. Hangsúlyozta, hogy minden pécsi konferenciához társított egy kirándulást, hangversenyt, és pécsi kötődésű ajándékot választott, mert ezek tették igazán emlékezetessé és személyessé a komoly szakmai találkozókat. Úgy véli, a többnyelvű reprezentatív kiadványok (albumok, almanachok) ma is nagyszerűen szolgálják ezt a célt.

* * *

¹⁶ Interjú Mózsik Gyulával 2020. október 28-án.

¹⁷ Mózsik 2008.

Összefoglalva: megállapítható, hogy a POTE kutatói és orvosai ott voltak a tudományos világ térképén, és az 1970-es évektől folyamatosan nőtt a kiküldöttek száma. Az iratok szerint a POTE rektorai az esetek többségében támogatták a kiutazási kérelmeket. A disszidálás ritka jelenség volt, mert a kutatókat házas társuk, gyermekeik nélkül engedték ki hosszabb tanulmányutakra. Az utazás hasonló mértékben irányult a szocialista tábor országai és Nyugat felé. A fennmaradt kutatási tervek és szakmai beszámolók alapján a pécsi orvosok számos nagyszerű eredménnyel járultak hozzá a magyar egészségügy fejlesztéséhez: új technikákat tanultak, innovatív technológiákat ismertek meg, és modern eszközöket hoztak a klinikákra.

Kránicz János, Lénárd László, valamint Mózsik Gyula professzor hálaadások voltak a lehetőségért, hogy beszélhettek erről a témáról, hiszen ma már a harmincas éveikben járók sem emlékeznek arra, amikor mindössze néhány évente nyílt lehetőség külföldi utazásra. Köszönöm nekik, hogy közreműködtek és támogattak tanulmányom elkészítésében.

Források

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár (PTE EL)

VIII. 203.b. Pécsi Orvostudományi Egyetem iratai, Kari igazgatási iratok

Interjú Kránicz Jánossal 2020. szeptember 24-én, készítette Gönczi Andrea. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Lénárd Lászlóval 2020. szeptember 27-én, készítette Gönczi Andrea. (A szerző tulajdonában.)

Interjú Mózsik Gyulával 2020. október 28-án, készítette Gönczi Andrea. (A szerző tulajdonában.)

Hivatkozott irodalom

Mózsik Gyula 2008: *Záróra előtt: egy gyógyító, oktató és kutató belgyógyász egyetemi tanár életútja.* [Pécs].

A BGE Gazdálkodási Kara (és jogelődeinek) nemzetköziesítési törekvései és behatárolt lehetőségei (1971–2020)

Bevezetés

Egy év híján fél évszázadig volt a Budapesti Gazdasági Főiskolának, 2016. január 1-től Budapesti Gazdasági Egyetemnek (BGE) kezdetben tagozata, végül kari státuszú képzési helye Zalaegerszezen (GKZ).¹ A BGE a nevében is hordozza az alkalmazott tudományok egyeteme kiegészítést, az üzleti szférára képző egyetem kilenc intézményt jogelődjének tekintve Európa második legrégebb üzleti iskolája, hagyományait legkorábbi elődjének alapítási évétől logójában az 1857-es évszámmal szerepelteti.² A kart a felsőoktatási intézményhálózat átalakítása következtében 2020. augusztus 1-től a Pannon Egyetemhez csatolták, ezért ebben a formában története befejezettnek tekinthető. A zalaegerszegi intézet, majd kar számos kimagasló eredménye mellett a mérsékelt sikereket hozó intézeti törekvések egyike a nemzetköziesítési próbálkozások voltak, ez a tendencia csak 2012 után változott meg előnyére.

A második világháború után, az akkori politikai szándéknak megfelelően „szovjet mintára szakfőiskolák és szakegyetemek jöttek létre, amelyek egy-egy speciális képzésre, képzéscsoportra fókuszáltak, és döntően az új gazdaságpolitika által elsődlegesen támogatott területek diplomás

¹ Halász 2019.

² Európában az első, kimondottan az üzleti szférára létrehozott felsőoktatási intézmény a Párizsban 1819. december 1-én alapított ESCP Business School (École Supérieure de Commerce de Paris Europe) volt. A BGE jogelődje az 1857-ben létrejött Pesti Kereskedelmi Akadémia, 1873-tól 1953-ig Budapesti Kereskedelmi Akadémia. De elődjének tekinti az 1891 és 1920 között működött Keleti Kereskedelmi Akadémiát is, jöllehet ez a Budapesti Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar szervezetébe olvadt bele. 1945-ben alakult a többször átszervezett Állami Kereskedelmi Főiskola, de volt Közgazdasági Főiskola, Üzemgazdasági Főiskola, az 1952/53-as tanévtől két-, majd hároméves képzési idejű Számviteli Főiskola, mely 1954-ben a racionalizálás áldozatául esett.

állományát hivatottak kibocsátani.”³ A felsőoktatás-politika ezen gyakorlata 1956-ot követően is megmaradt, és egy újabb reform során kezdték el működésüket a felsőfokú szakiskolák, melyek a későbbi főiskolák (mondhatjuk: szakfőiskolák) közvetlen elődei lesznek. A Felsőfokú Pénzügyi és Számviteli Szakiskola 1962-ben kezdte meg működését,⁴ majd a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1970. évi 22. számú törvényerejű rendelete alapján az 1970/71-es tanévtől hároméves főiskolává szervezték Pénzügyi és Számviteli Főiskola (PSZF) néven.⁵ Szinte ezzel egy időben megkezdődött a főiskola két területi intézetének létrehozása, az első 1971/72-es tanévben Zalaegerszegen, míg a másik egy évvel később Salgótarjánban fogadta első hallgatóit. Egy művelődésügyi miniszteri rendelet 1980. szeptember 1-i hatállyal megszüntette a karokat létrehozta az intézeti és tanszéki szervezetet.⁶ Ez a struktúra megmaradt 2000. január 1-ig, amikor a három gazdasági főiskolát, a Pénzügyi és Számviteli Főiskolát, az 1962-ben szintén felsőfokú kereskedelmi szakiskolaként újjászervezték, majd az ebből 1969-ben alakult Kereskedelmi és Vendéglátóipari – 1992-től Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi – Főiskolát és az ugyanezt az utat bejáró Külkereskedelmi Főiskolát⁷ a Budapesti Gazdasági Főiskolában (BGF) egyesítette a törvény. A korábban önálló főiskolák a BGF karaiként működtek tovább. Ezzel létrejött Magyarország legnagyobb, mintegy húszezer hallgatót képző, ágazatában piacvezető főiskolája.

A Pénzügyi és Számviteli Főiskola fennállásának első évtizedében kialakította nemzetközi kapcsolatait, a történetének első évtizedét tárgyaló jubileumi évkönyv szerint ezek: a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Közgazdasági Fakultás – Kolozsvár; az Építészmérnöki Főiskola – Harkov; a Közgazdasági Akadémia kibernetikai, pénzügyi, valamint számviteli fakultásai – Bukarest; a Közgazdasági Főiskola – Krakkó; a Marx Károly Tudományegyetem – Lipcse; a Népgazdasági Főiskola – Kijev; a Tervezési és Statisztikai Főiskola – Varsó; a Pénzügyi Főiskola – Gotha és

3 Kiss 2014: 13. A szocialista országok valóban a Szovjetunió gyakorlatát vették át, de ez nem jelenti azt, hogy más országokban – pl. a Német Szövetségi Köztársaságban vagy Ausztriában – nem lennének szakfőiskolák.

4 Antal 1972: 24.

5 Antal 1972: 15.

6 27.277/1980. VII. szám. *Művelődési Közlöny*, 1980. 18. 749. A PSZF szervezete négy (a budapesti, a salgótarjáni, a zalaegerszegi, valamint egy számítástechnikai) intézetre, a budapesti intézet hat tanszékre, a területi intézetek a tanszékekkel azonos elnevezésű tanszéki osztályokra tagozódtak.

7 A Külkereskedelmi Főiskola története 1957-ben kezdődik, ekkor jött létre a Külkereskedelmi Levelező Iskola, mely 1962-ben Felsőfokú Külkereskedelmi Szakiskolává, 1971-ben Külkereskedelmi Főiskolává alakult.

a Nemzetközi Állampénzügyi Társaság – Saarbrücken.⁸ A későbbiekben kapcsolatfelvétel történt a bulgáriai Szvistov Közgazdasági Egyetemével is. Ma már nehéz eldönteni, hogy mennyire voltak ezek a kapcsolatok formálisak – gyaníthatóan: igen –, de mindenképpen lehetőséget adott az oktatóknak kiutazásra, illetve konferenciákon való részvételre. A hallgatók számára két-, háromhetes tanulmányutakat is szerveztek, ez volt az első, hallgatókat csoportosan érintő nemzetközi kapcsolat. A cserekapcsolat további eleme volt, hogy a nyári oktatási szünetekben a társintézmények kollégiumai szervezetteren üdülési lehetőséget biztosítottak valamennyi, nem csak oktatói státuszú munkatársnak.

A Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegen

Az 1950-es közigazgatási változás elcsatolta a megyétől az akkori keszthelyi járást és a Balaton-felvidéket, ezáltal az addig Zala megyében található keszthelyi egyetem Veszprém megyéhez került, így Zalában csak a Keszthelyi Agrártudományi Egyetem szervezetében 1972-től 1979-ig működő Nagykanizsai Agronómiai Főiskolai Kar maradt az egyetlen felsőoktatási intézmény.⁹

Zala megyének és székhelyének volt ugyan egy kísérlete a felsőoktatás meghonosítására, amikor a Pécsi Tanárképző Főiskola három tanéven keresztül kihelyezett tagozatot működtetett a zalai megyeszékhelyen, ez azonban folytatás nélkül maradt.¹⁰

A tanárképzés megszűnte után a megye vezetése azonnal keresni kezdte a felsőfokú oktatás meghonosításának lehetőségét. Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság és az Országos Tervhivatal által készített hosszú távú előrejelzés megállapította, hogy az akkor engedélyezett keretszámok figyelembe vételével a budapesti Pénzügyi és Számviteli Főiskola nem tudta kielégíteni a népgazdaság szakemberigényét. A megoldás az azonos képzési struktúrájú, nem fővárosi intézményekben rejlett, ám a kihelyezett tagozatok létesítésének költségeit a fogadó megyének és városnak kellett megteremteni. A Duna vonalával kettéosztott országrészekben egy-egy kihelyezett tagozat létesítése jött szóba, ekkor még konkrét székhelyek megnevezése nélkül. Az ország keleti felében a népgazdaság akkori szerkezetének megfelelően egy ipari profilú, míg a Dunántúlon egy mezőgazdasági profilú tagozatot szándékoztak létrehozni, ezeknek a tagozatoknak az intézett fejlődéssel a képzési profilja később kiszéles-

⁸ Antal 1972: 182.

⁹ Halász 2000: 338.

¹⁰ Halász 2016: 58–107.

dett, s a külkereskedelmi szak kivételével Zalaegerszegeen valamennyi szak legalább egy tanulócsoporttal elindult. Mindkét területi tagozat (később intézet) országos beiskolázású volt. A hetvenes–nyolcvanas években a felsőoktatási intézmények zárt keretszámait az intézmények nem léphették át, viszont a felvételi vizsgákon megfelelt hallgatók számára létezett egy belső átirányítási rendszer; Budapesten felajánlották a vidéki képzőhelyre történő bejutás lehetőségét. Ha ezt a felvételiző elfogadta, szeptembertől megkezdhetette főiskolai tanulmányait. Ez a gyakorlat fennmaradt a felvételi keretszámok eltörléséig.

Szinte minden megye lehetőséget látott a felsőoktatás decentralizálására, és érdeklődést mutatott az újonnan létesítendő tagozat iránt. Végül többkörös egyeztetések után Zalaegerszeg mellett döntöttek.¹¹ A főiskola épületével egy tömbben helyezték el a számítógépközpontot, amely alapvető jelentőségű volt az informatikai oktatás szempontjából. A tárgyi feltételek maradéktalan biztosítását külön kiemelte a főiskola jubileumi évkönyve.¹² Ezzel párhuzamosan megszervezték az oktatói státuszokat, és az 1971/72-es tanévben a Zalaegerszegi Tagozat hat főállású oktatóval és 38 nappali tagozatos hallgatóval megkezdte – ma már tudjuk – küzdelmes, majd' fél évszázados tevékenységét.¹³

Folyamatosan zátonyon

A hetvenes évek külpolitikai enyhülése a regionális kapcsolatteremtés, egy szigorú keretek közé szorított regionális külpolitika lehetőségét is megteremtette. Vas megye ekkor nyitott Burgenland, Zala megye pedig előbb Jugoszlávia, majd Alsó-Ausztria felé, és a horvátországi Varasddal szándékozott határ menti kapcsolatokat kiépíteni, s ebben a megyei vezetés szerepet szánt a főiskolai tagozatnak is. Az előzetes tárgyalások részben a megyei, részben a városi tanács vezetésével szépen haladtak, és Tóth Endre tagozatvezető is minden követ megmozgatott ezek sikere érdekében. Viszonozva a jugoszlávok korábbi látogatását, zalaegerszegi delegáció utazott ki Varasdra, melynek tagjai voltak a tagozat oktatói, Tóth Endre és Ábrahám István is. Majd elérkezett az idő, amikor a PSZF felső vezetésének népes csapata kiutazott Varasdra, az ottani felsőoktatási intézmény vezetésével történő – az együttműködési megállapodás aláírása előtti – végső egyeztetésre. Erre nem hívták meg a zalaegerszegi tagozat vezetőjét. Nem ismert, hogy ezen a megbeszélésen vagy az ezt követő minisztériumi,

¹¹ Kárász né 2011: 12.

¹² Antal 1972: 34.

¹³ Antal 1972: 34.

esetleg főiskolai vezetői egyeztetéseken mi történt, ám a kapcsolatfelvétel elmaradt, és többé nem is került szóba sem a főiskola formális, sem az informális fórumain.

Szándék (álom?) szintjén hosszabb távú tervek is felmerültek. Közülük talán a legszélesebb horizontú a nyolcvanas évek elején, amikor az oktatók egy Zalaegerszeg központú nyugat-magyarországi felsőoktatási centrum tervét fontolgatták, melynek a zalaegerszegi, a keszthelyi és a szombathelyi, a mainál jóval szűkebb oktatási portfóliójú felsőoktatási intézmények, továbbá az akkor konzultációs központként is funkcionáló nagykanizsai, valamint a körmendi intézmények lettek volna a tagjai, és az ottani oktatók nem zárkoztak el sem az együttműködéstől, sem Zalaegerszeg centrum szerepétől. Ekkor merült fel – ma már tudjuk: ábrándként – a grazi egyetemmel való kapcsolat és a német nyelven történő oktatás bevezetése. Tervük sem politikai, sem intézményi támogatást sem kapott, így a felvetés már csírájában elenyészett.¹⁴ Ami akkor Zalaegerszegen gondolat kísérletként felmerült, napjainkban a magyar felsőoktatás kiemelt programja.

Így önálló kapcsolatok hiányában a tagozat számára a főiskola nemzetközi programjaihoz történő csatlakozás maradt. Nyaranta a három intézet egy hallgatói csoportot szervezett, mely három hétre kiutazhatott valamelyik partnerintézményhez. Ezek az utazások jól kombinálták a többnyire üzemlátogatásból álló szakmai programokat a hagyományos turisztikai programokkal. Zalaegerszegről az egyetlen státusban lévő nyelvtanár, a gazdasági nyelvet oktató Benyó Marianna vitt egyszer Krakóba, egyszer pedig az akkor Német Demokratikus Köztársaságbeli Tübingiába főiskolai csoportokat.¹⁵ Ezek a tanulmányutak hasznosak voltak, elsősorban a hallgatók látkörét bővítették, de nem voltak alkalmasak személyes kapcsolatok kialakítására.

Az oktatók számára két lehetőség volt, az egyik a főiskolai programokhoz való csatlakozás, a másik a saját kapcsolati tőkéjük felhasználásával külföldre utazni, illetve maradt még a külföldi munkavállalás lehetősége. Ez utóbbi keretében a főiskola főigazgatója Loós Attilát, a Számvitel Tanszéki Osztály adjunktusát az Agrober Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Tervező és Beruházási Vállalaton belül 1979-ben megala-

¹⁴ Az akkori oktatói kar tagjai közül többen beszéltek – eltérő szinten ugyan – németül, sőt, a Számvitel Tanszéki Osztály akkori vezetője, Kovács Gyula eredetileg a grazi egyetemen végzett. (Ábrahám István adatszolgáltatása. A szerző tulajdonában.)

¹⁵ Benyó 2011: 41. Benyó Marianna négy idegen nyelven beszélt, így oroszról, angolról és németről is szinkrontolmács szinten fordított.

kult Agroinvesthez¹⁶ iraki munkavállalásra rendelte ki, aki 1983 és 1987 között Bagdadban gazdasági vezetőként dolgozott.

Kevesen beszéltek olyan szinten idegen nyelvet, hogy tanulmányutakra vállalkozzanak. A megvalósult programok közé tartozott Vörös Miklós (Számvitel Tanszéki Osztály) 1979-ben a Német Demokratikus Köztársaságban (NDK) tett egyhónapos útja, ahol az ottani mezőgazdasági üzemek ügyviteli munkáját megismerve az oktatómunkához is gyűjtött tapasztalatokat.¹⁷ Hasonló volt Bartal Géza (Pénzügy Tanszéki Osztály) szintén az NDK-ban tett tanulmányútja, akinek a fogadóintézmény oktatójával közös, ám nem jegyzetelt tanulmánya jelent meg az intézet kiadványában.¹⁸ Vörös Miklós ezen kívül Svísvistovban (1982) és Wrocławban (1985) is tartott előadásokat.¹⁹ De ide sorolható a főiskola oktatói számára elérhető, egyszemeszteres, szakmai továbbképzés is, melynek keretében Tóth Endre főiskolai tanár egy félévet töltött a lipcsei partnerintézményben. Utólagos véleménye szerint szakmailag nem jelentett sokat, viszont a szaknyelv tanulására kiváló volt, ugyanis az előadások során nagyon jól szemléltettek.

Ha egy főiskolai delegáció felkereste a partnerintézményt, felajánlottak helyeket a zalaegerszegi oktatóknak is, de ez inkább a formális kapcsolattartás, mint a valóságos – mai értelemben vett – nemzetközi kapcsolat volt. Az 1980-as évek elején a Szovjetunióba kiutazó egyik delegáció tagja volt Körmendi Lajos. A kiutazásról a véleménye megegyezett Tóth Endréével, miszerint szakmai szempontból semmit sem jelentett, inkább az éves munkaterv kötelező feladataként kellett elvégezni. Vittek ki orosz nyelvre lefordított előadásokat, ezeket le is adták, de hogy mi történt a kéziratokkal, arról nem volt tudomása.

Néhány, idegen nyelvet beszélő oktató elsősorban tudományos karrierjét építve vállalta a nemzetközi megmérettetést, ebből az évek során valóban kialakultak a mai értelemben vett nemzetközi kapcsolatok. Ábrahám István, a Matematika–Statisztika Tanszéki Osztály vezetője 1979-től a debreceni egyetem Neveléstudományi Tanszékén tartott *Didaktika és*

¹⁶ A cégről: <http://www.agroinvest.hu/hu/2/bemutakozas/> – utolsó letöltés: 2021. március 1. Egyben köszönöm Loós Attila tájékoztatását, aki kiküldetése lejártával nyugállományba vonulásáig az intézet oktatója maradt.

¹⁷ Vörös 1981: 217–222.

¹⁸ Bartal–Rönnebeck 1990: 23–34. Gerhard Rönnebeck a berlini Humboldt Egyetem Gazdasági Karának docense.

¹⁹ Vörös előadásának címe: *A számviteli információs rendszer a gazdasági reformfolyamat tükrében*. Az MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága a mezőgazdasági vállalatok számviteli információs rendszerének fejlesztése témában kutatómunkával bízta meg a zalaegerszegi intézetet, 1984–85-ben Vörös, a team vezetőjeként előadásaiban kutatásaik eredményeit foglalta össze.

Tankönyvelmélet, majd *Neveléstudományok* kurzusokat. 1981-ben a debreceni tanszékvezető javaslatára jelentkezett aspirantúrára a Leningrádi Állami Egyetemre, ahova félévente néhányszor egy- vagy kétheti időtartamra ki kellett utazni. Leningrádban aspiránsként kisebb csoportoknak konzultációkat is tartott oroszul. A később Magyarországon a neveléstudományok kandidátusa fokozatot megszerző főiskolai tanár kutatási eredményei 11 tankönyvben hasznosultak.²⁰ Ábrahám István volt az első zalaegerszegi oktató, aki modern értelemben vett nemzetközi kapcsolatot alakított ki külföldön történő oktatással és kutatással, annak magyarországi hasznosításával, ami azonban nem köthető az őt 1988-ig főállásban foglalkoztató főiskolához.²¹ Jóval kisebb léptékűek a főiskola delegációjával a kijevei főiskolán, továbbá a bulgáriai Szvistovban történt látogatásai, ez utóbbi helyen többször tartott előadásokat is.

Szvistovban²² további oktatók is szerepeltek előadással. Kétszer járt Koller Valéria (Pénzügy Tanszéki Osztály) a bulgáriai testvéregyetemen, egyszer *A költségvetési szektor gazdálkodásának néhány problémája Magyarországon* címmel előadást is tartott az egyetem által rendezett fiatal közgazdászok szemináriumán,²³ 1985-ben pedig egy nemzetközi konferencián Bartáné Muharay Irén előadását hallhatták konferencia résztvevői a magyar vállalatok finanszírozási rendszeréről.²⁴

Az oktatók közül néhányan orosz nyelvi tanfolyamon is részt vettek a kijevei Sevcsenko Egyetemen.²⁵ Ezeket a kurzusokat a felsőoktatásban,

20 Ábrahám István publikációinak listáját lásd a Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT): <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10006416> – utolsó letöltés: 2021. március 1.

21 Később tankönyvelméletet oktatott az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a József Attila Tudományegyetemen. Az intézetből 1988-ban távozott, amikor a Tankönyvkiadó főszerkesztője, majd vezérigazgatója lett. (Ábrahám István adatközlése, a szerző tulajdonában.) Itt jegyezzük meg, hogy Décsy Jenő főiskolai tanár a Szovjetunióban szerzett kandidátusi fokozatot, melyet a hatályos jogszabályok szerint honosítottak. Miután nem a PSZF-ről pályázott az aspirantúrára, hanem azt követően került az intézethez, továbbá semmilyen érdemleges nemzetközi kapcsolata nem volt, jelen összeállításunk személyét nem érinti.

22 A Szvistovi Közgazdasági Egyetemről lásd: <https://www.uni-svishtov.bg/en/about-university/profile-0/the-history-of-the-academy-of-economics> – utolsó letöltés: 2021. március 1.

23 Koller 1981: 65–73.

24 Bartáné Muharay Irén tudományos munkássága az MTMT-n: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10033774> – utolsó letöltés: 2021. március 1.

25 A tárgyalat időszakban a hatályos jogszabály a tudományos minősítés megszerzéséhez két nyelvvizsgát írt elő, ezek közül az egyik kötelezően az orosz volt. Az

illetve az akadémiai kutatóintézetekben dolgozó fiatal munkatársak számára a nyári szabadságok idejére szervezték.²⁶ 1986-ban Zalaegerszegről három adjunktus²⁷ vett részt Kijevben a – valóban utolsó – minisztérium szervezte és finanszírozta tanfolyamon.

Zala megye vezetése a '80-as évek végén lehetőséget adott az intézet akkori igazgatójának, az egyik budapesti műszaki főiskoláról három évre Zalaegerszegré pályázott Fekete Istvánnak, hogy próbálkozzon valamilyen intézményes kapcsolatfelvétellel. Az európai uniós tagságot jóval megelőzte egy interregionális kezdeményezés, mely egy nagyobb térségben gondolkodva igyekezett gazdasági, kulturális és tudományos téren a kapcsolatteremtést elősegíteni. Ez volt az 1978. november 20-án az olaszországi Velencében létrehozott, a határokon átnyúló kapcsolatokat preferáló Alpok–Adria Munkaközösség, melynek soros, Padovában megtartott munkabizottsági ülésére delegálták az intézetigazgatót. Ezt követően a Számvitel Tanszéki Osztály vezetőjével és egyik munkatársával Grazba utaztak és az ottani Kereskedelmi Akadémiával próbáltak meg kapcsolatokat kiépíteni. Tervük az volt, hogy az osztrák pénzügyi rendszerről tartanak Zalaegerszegen előadást, míg a hallgatók üzemlátogatáson vesznek részt Ausztriában.²⁸ Időközben igazgatóváltás volt az intézetben, és a kapcsolatok más irányt vettek.²⁹ A kereskedelmi akadémia – Nikolaus Faulend személyében – egykori oktatójukat, egy jogot végzett, nyugalmazott tanügyi főtanácsost delegált, aki évekig járt az intézetbe, és valóban tartal-

akkori politikai helyzetből fakadó, egyoldalúnak tűnő kapcsolato(ko)n azért ez a törekvés jóval túlmutat. A tudományos minősítés mellett a nyolcvanas évek végétől a nyelvismeret – elsősorban a docensi – előléptetés kritériumává vált.

26 Ez akkor már hosszú ideje működő nemzetközi program volt. A zalaegerszegi oktatók 1986 nyarán vettek részt a nyelvtanfolyamon, közvetlenül a csernobili tragédia után. Az előkészületek során a minisztériumi illetékesek nem tájékoztatták a kiutazókat a lehetséges veszélyekről. Az atomerőmű felrobbanásáról valamennyi résztvevőnél minden bizonnyal tájékozottabb, az MTA Központi Fizikai Kutatóintézetéből érkező fiatal kutató mindenestre vitt magával egy Geiger–Müller számlálót az intézet leltárából. (Az egyik résztvevő, Kárászné Rác Lúdia szíves közlése.)

27 Bartáné Muharay Irén, Kárászné Rác Lúdia, Koller Valéria. A negyedik résztvevő, tartva a csernobili események utóhatásától, nem tartott velük.

28 A zalaegerszegi főiskola grazi kapcsolata. *Zalai Hírlap*, 1990. március 22. 8. A kapcsolatfelvételre Grazba kiutazó háromfős delegáció: Fekete István, Loós Attila, Vörös Miklós.

29 Fekete utóda Tóth József, a Zala Megyei Tanács Pénzügyi Osztályának korábbi vezetője lett, őt is delegálta a megye az Alpok–Adria Munkaközösség munkabizottságba. Ezt Tóth gyakran hangoztatta, de – nyelvismeret hiányában – egyetlen munkabizottsági ülésen sem vett részt.

mas előadásokat tartott a hallgatóknak, akik így szaknyelvi oktatásban is részesülhettek. Faulend – aki később címzetes docensi címet kapott – két napra érkezett az intézetbe. Az első nap délután előadásokat, a második nap délelőttjén szemináriumokat tartott. Az intézményes kapcsolatfelvétel helyett egy rendszeresen itt tartózkodó, anyanyelvi előadót nyert az intézet. Ne felejtjük el, hogy 1991-ben vagyunk, a magyarországi nyelvoktatás átállásának kezdetén, amikor bevezették kezdő és haladó csoportokban a nyugati nyelvek oktatását.

Az Alpok–Adria Munkaközösséggel való kapcsolat még kétszer merült fel a kilencvenes évek elején. Sem TEMPUS, sem ERASMUS program nem létezett ekkor, s a mobilitás csak felsőoktatási intézmények közötti, bilaterális kapcsolatokkal volt lehetséges. 1992-ben a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola akkori főigazgatója, Pusztay János felvetette, hogy a nyugat-magyarországi intézményeknek markánsan meg kellene jelenni ebben a munkaközösségben, de a kapcsolat felvételére azért nem került sor, mert a munkaközösség kizárólag egyetemek közötti kapcsolatokban gondolkodott. A kontaktusfelvételnek volt még egy kísérlete. A felsőoktatás első integrációs törekvésének idején a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem (JPTE) Közgazdaságtudományi Kara szeretett volna szélesebb kapcsolatokat kiépíteni a régióon belül és az országhatáron kívül egyaránt, s szándékában állt a zalaegerszegi intézettel fennálló, addig többnyire formális, inkább csak személyek között meglévő kapcsolatot kari szintre kiszélesíteni. A JPTE akkori tudományos rektorhelyettese, Dobay Péter megpróbálta a Dunántúlon akkor Pécsen kívül csak Zalaegerszegen lévő közgazdasági felsőoktatási intézményt is bekapcsolni ebbe a határon átnyúló programba, sajnálatos módon az intézet főiskolai státusza miatt sikertelenül. Röviddel ezután más irányt vettek a felsőoktatási intézmények integrációs törekvései, viszonylag hamar létrehozták a TEMPUS programot, és ezeknek a regionális törekvéseknek már nem volt jelentősége.

A főiskolai státusz mellett feltehetőleg az emberi tényező is szerepet játszott abban, hogy minden kísérlet zátonyra futott. Ennek egyik tényezője lehetett, hogy az intézetvezető – valós idegennyelv-tudása nem lévén – kirekesztettnek érezhette (volna) magát, tehát nem ambicionálta a kialakítandó kapcsolatot. Ezt valószínűsítheti két, már a rendszerváltás után történt esemény. Az egyik, amikor 1991-ben a Széchenyi-emlékünnepek városi fogadásán az osztrák testvérváros, Klagenfurt egyik vezetőjével ismételten felmerült egy felsőoktatási kapcsolatfelvétel szándéka, kérve az ebben való közvetítését. Ám mindössze annyi történt, hogy egy felsőoktatási workshopra kijutott Bartal Géza főiskolai docens egy németül viszonylag jól beszélő hallgatóval. Később ez sem lett volna járható

út, ugyanis Zala megye kilépett az Alpok–Adria Munkaközösségből.³⁰ A másik eset a ludwigsburgi főiskolával felveendő kapcsolat volt, amire a későbbiekben visszatérünk.

A rendszerváltás után: ösztöndíjak és projektek

A rendszerváltás után a főiskola nemzetközi kapcsolatai is átalakultak, ebben meghatározó szerepe volt Roóz József akkori tudományos főigazgató-helyettesnek, későbbi főigazgatónak, az egyesített főiskola első rektorának. A PSZF két projektjébe sikerült az intézet munkatársainak bekapcsolódni, egyik a párizsi ISG-vel³¹ kialakított kapcsolat volt, ahol 1991-ben Bartáné Muharay Irénnek lehetősége volt egy kéthetes, külföldiek számára szervezett menedzserképzésen részt venni. Később az intézet igazgatója a főigazgatóval töltött el hosszabb időt Párizsban. A másik az 1993/94 tanévben egy az Egyesült Királyságból indult projekt révén, az 1821-ben alapított, a Heriot–Watt University Edinburgh Campussal megvalósított tantárgyi és tananyagfejlesztési projekt volt.

Az egyik legeredményesebb szakmai–oktatói–kutatói pályáívet a pénzügyi reform időszakában egyetemista, az első néhány fős tőzsdekurzus résztvevője, Spilákné Kertész Márta tudta befutni. Kezdetektől ott volt a tőzsdével kapcsolatos kutatások és szakmai rendezvények szinte mindegyikén,³² és ennek köszönhette – többek között – André Kostolany (1906–1999) ismeretségét is. A kilencvenes években számos, tőzsdét tárgyaló jegyzete és könyve látott napvilágot,³³ ezek közül a *Tőzsdeismeretek* több felsőoktatási intézményben kötelező alaplőmőnek számított. A könyv később a SALDO kiadásában jelent meg, majd számos változatlan után-

30 Zala Megye Kőzgyőlése 39/2009. (IV.24.) KH. számú határozatával 2009. december 31-vel megsőntette tagságát az Alpok–Adria Munkaközösségbőben. Kőszőnőm Dr. Mester László megyei főjegyző segőségét.

31 Az 1967-ben alapított ISG Business School (Institut supérieor de gestion) az űzeti tudományok terén nyőjt posztgraduális képzést párizsi, new yorki és tokiói campusain.

32 Első hazai Tőzsdekonferencia. Budapest, 1989. március 4–6., ahol hosszú idő után először vették számba a világ pénzügyi központjaiban mőködő értéktőzsdeket.

33 Az első: Spilákné 1989. Munkássága: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10035694> – utolsó letöltés: 2021. március 5.

nyomást követően további két bővített, javított kiadása is piacra került,³⁴ és újdonsága miatt felkeltette a média figyelmét is.³⁵

Az ötnapos Tőzsdeszeminárium³⁶ előadójaként tanulmányutat tett a bécsi, a ljubljana, a római, a párizsi és a londoni tőzsdékre, majd az Állami Értékpapírfelügyelet delegációjának tagjaként Japánban tanulmányozta az ország pénzügyi piacát. Ezek az eredmények természetesen az oktatásban is hasznosultak. Spilákné Kertész Márta nemzetközi kapcsolatai majd fél évtizedig szinte kizárólag a különböző szakmai fórumokon realizálódtak, így csak érintőlegesen kötődtek a Pénzügyi és Számviteli Főiskolához. A Heriot–Watt University Edinburgh Campussal megvalósított projekt révén alakított ki szoros, azóta is tartó szakmai kapcsolatot.³⁷ Az edinburghi oktatók is előadói voltak Budapesten és Zalaegerszegen a főiskolai hallgatók számára hirdetett egy-egy hetes, angol nyelvű kurzusoknak, ahol számos – Skóciából hozott – gyakorlati példával találkozhattak a főiskolások.³⁸ A projekt második részében háromfős magyar delegáció utazott Skóciába az ottani oktatás tanulmányozására,³⁹ melynek sajátossága, hogy az ottani bankszektor jelentős szerepet vállal a képzésben.

A Heriot–Watt University-vel megvalósított projekt során több három-, illetve négyfős delegáció is kiutazott néhány napos hivatalos tárgyalásra Skóciába.⁴⁰ A tárgyalások egy része formális volt, döntő többségükben azonban hasznosak, és végül a magyar tantárgyi programok átdolgozásához, korszerűsítéséhez vezettek, ami a kilencvenes évek elején kiemelkedő volt a magyarországi közgazdasági felsőoktatásban.

Klasszikus értelemben vett kutatói ösztöndíjat az intézetben egyedülként az 1985-ben Németországban, a drezdai Hochschule für Verkehrswesen Friedrich List mérnök–közgazdász szakán végzett Hollé István, a Pénzügy Tanszéki Osztály adjunktusa, a pénzügyi szakirány szakmai felelőse nyert el. Ő 1990 tavaszán a Németországban végzett

34 Spilákné Kertész 1992, 1994, 1999.

35 A teljesség igénye nélkül: „A pénzről”. Kossuth Rádió, „Napközben”. 1990. április 24.; „A Pénzügyi piacok”. Magyar Televízió, Felkínáalom – találmányok, újítások. 1998. május 16.

36 A Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Vállalat szervezésében.

37 Az edinburghi egyetem részéről Michael A. Kerrison volt a projekt vezetője.

38 A befektetés művészete: skóciai vendégprofesszorok kurzusa a számviteli főiskolán. *Zalai Hírlap*, 1996. január 24. 4.

39 1994. október 10–12. A főiskola mindhárom intézetéből a tárgyért felelős oktató (Illés Ivánné Budapestről, Paróczai Péterné Salgótarjánból és Spilákné Kertész Márta Zalaegerszegről) utazott Edinburghba.

40 Ezek résztvevője volt Kovács Ernő, Loós Attila és Tóth József intézetigazgató is.

egyetemisták havonta megjelenő újságjában olvasott a DAAD⁴¹ kutatói ösztöndíjáról, és benyújtotta pályázatát, melynek sikeres elbírálása után 1990. október 1-től 1991. július 31-ig kutatói állást ajánlott fel számára a Mannheimi Egyetem Gazdaságtudományi Karának Pénzügytudományi Tanszéke.⁴² A Mannheimben töltött egy év alatt számos tudományos előadást hallgatott fogadó egyeteme mellett a heidelbergi egyetemen is, ahol a banküzemtan⁴³ tartalmát és oktatásának módszertanát is elsajátíthatta. A kutatási feladatok mellett proszemináriumokat és rövidebb előadásokat is tartott a magyar bankrendszer reformjának első tapasztalatairól. Tudományos mentora javasolta doktori disszertációjának témáját is, és az éppen a heidelbergi egyetemen előadó Bácskai Tamás értesülve erről, egyből vállalta a témavezetését. Az értekezéssel⁴⁴ végül a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen 1993-ban szerzett doktori fokozatot.

A teljes sikerrel zárult kutatómunka után a DAAD-val folyamatosan kapcsolatot tartó Hollé István 1995-ben ismét sikeresen pályázott, ezúttal a Berlieni Szabadegyetemen⁴⁵ tölthetett el fél évet a banküzemgazdaság elméleti tanulmányozásával. A kutatómunka megkoronázása a tanszékvezető által szerkesztett, a kelet-európai volt szocialista államok bankrendszeireinek átalakítását, azok előrehaladását, továbbá az egyes gazdaságokra gyakorolt hatásait áttekintő, a tanszékvezetőnek átadott tanulmány volt, melyben a magyar bankreform addig eltelt nyolc évének tapasztalatait összegezte.

Sajnos – ahogy tanszéki kollégája, Spilákné Kertész Márta –, úgy ő sem kapta meg sem az intézet, sem a tanszéki osztály vezetőjétől azt a szakmai támogatást, amely egy felsőoktatási intézménytől elvárható lett volna. Inkább gátolták, mint segítették előmenetelüket. Végül mindketten elhagyták az intézetet, Hollé István 1996-tól a pénzügyi szektorban, Spilákné Kertész Márta pedig Keszthelyen, a Pannon Egyetem Georgikon Karán futott be szakmai karriert. Távozásuk az intézet komoly vesztesége, főnökeik magatartása pedig HR-es felkészültségük tükrére volt.

A korábbi sikertelen kapcsolatfelvételi kísérletet követően – kihasználva, hogy 1991-ben az országos Széchenyi-bicentenárium rendezvény-

41 Deutscher Akademischer Austauschdienst (Német Felsőoktatási Csere-szolgálat).

42 Universität Mannheim, Lehrstuhl für Volkswirtschaftslehre insbesondere Finanzwissenschaft. Tudományos mentora Prof. Dr. Gerhard Zeitel volt.

43 Bankbetriebslehre.

44 Címe: *A jegybank pénzpolitikai koncepciójának néhány kérdése a Deutsche Bundesbank tapasztalatai alapján.*

45 Freie Universität Berlin, Lehrstuhl Volkswirtschaftslehre und Bankbetriebslehre. Itt Dr. Manfred Hein tanszékvezető professzor volt a tudományos vezetője. Az adatok Hollé István szíves közlései, segítségéért ezúton mondok köszönetet.

sorozata egybeesett az intézet fennállásának huszadik évfordulójával – a zalaegerszegi intézet ismét tett egy lépést Ausztria felé. A kétnapos főiskolai programsorozatra felkérték előadónak Nikolaus Faulendet és Gerhard Baumgartnert, mindkettőt az Európai Közösséget érintő témákban, továbbá eljött a Steirische Volkswirtschaftliche Gesellschaft⁴⁶ néhány oktatója, és önálló szekcióba szervezeten népgazdasági szimulációs játékokat mutattak be és tartottak előadást az intézet két számítógéptermeiben. A résztvevő oktatók és érdeklődő hallgatók ekkor szembesültek először az üzleti szimulációval, mely ma már az alapképzés szerves része. Sajnálatos, hogy ennek sem lett folytatása, ez is abbamaradt, mielőtt elkezdődött volna.

A következő kapcsolatfelvétel már programszerűen történt, és ezt is a Zala megyei önkormányzat vezetőinek köszönhetjük az intézetnek. Még az 1980-as években vette fel a megye a kapcsolatot Alsó-Ausztriával,⁴⁷ ahol a tartományi gyűlés Kremsben – egy későbbi egyetemalapítás szándékával – 1987-ben létrehozta, majd a rá következő évben megnyitotta a Wissenschaftliche Landesakademie für Niederösterreich-et.⁴⁸

A nagyszabású tervekkel induló kremsi akadémia vezetői 1990 nyarán azzal a szándékkal érkeztek Zalaegerszegre, hogy a Zala megye és Alsó-Ausztria között alakuló kapcsolatokat újabb területre terjesszék ki. Az akadémia az Alpok–Adria Munkaközösség keretében és az osztrák állam finanszírozásával nyaranta az egykori szocialista országokból érkezők számára háromhetes nyári egyetemi kurzusokat kínált, ezzel kívánták a piacgazdasági gondolkodást elősegíteni, oktatókat, hallgatókat, sőt gazdasági vezetőket is akartak képezni. Végül a nyári egyetemükre két helyet ajánlottak fel az intézetnek, melyből csak az egyiket sikerült betölteni, és Csécs Miklós utazott ki a Kremsben, Bécsben és Grazban megrendezett háromhetes kurzusra.⁴⁹ Az intézet akkori vezetése nemcsak a kapcsolat miatt karolta fel a programot, hanem azért is, mert az ott kapott tanúsítványt sikerült elfogadtatni a főiskola különböző fórumain aktív nyelvtudásnak.⁵⁰ Míg 1990-ben mindössze egy fővel sikerült a projektet indítani,

⁴⁶ Stájer Népgazdasági Társaság.

⁴⁷ Ugyanis a másik két határ menti tartományt már „lefoglalta” Győr–Moson–Sopron, illetve Vas megye.

⁴⁸ Talán Alsó-Ausztriai Tartományi Tudományos Akadémia lehetne a helyes fordítása. Itt jegyezzük meg, hogy Ausztriában az akadémia – hasonlóan az 1848 előtti magyarországi struktúrához – egy kétéves, felsőfokú képesítést adó, de egyetemi képzést nyújtani nem tudó intézménynek felel meg.

⁴⁹ Diákok és gazdasági vezetők továbbképzése Ausztriában. Együttműködési megállapodást kötött a kremsi akadémia és az egerszegi számviteli főiskola. *Zalai Hírlap*, 1990. július 14. 1.

⁵⁰ E sorok írója számos esetben érvelhetett eredményesen személyi döntéseknél egyrészt az előterjesztésekben állást foglaló Tudományos Bizottság, másrészt

egy évvel később már a legnépesebb „delegációval” képviseltette magát az intézet.⁵¹ 1997-ig évi kétfős kvótával sikerült fenntartani a kapcsolatot,⁵² majd lassan elfogytak a németül beszélő oktatók, és lehetőség volt végzett hallgatókkal feltölteni a keretet.

A résztvevők döntő többsége szerint – a korábbiakhoz hasonlóan – ez a kurzus sem adott szakmailag semmit, nyelvi képzést illetően viszont halhatlan sokat jelentett. Két tényező a projekten keresztül bizonyítást nyert: az egyik, hogy a magyar oktatók szakmai felkészültsége – a küldő területről egyedülként – már akkor is azonos volt az osztrák kollégáikéval; a másik, hogy az idősebb oktatók idegen nyelvi kompetenciáit a magyar iskolarendszerben kötelező orosz nyelv elsődlegessége, számos esetben kizárólagossága miatt sürgősen fejleszteni kellett. Az osztrák felet illetően pedig talán ezek a projektek is hozzájárultak ahhoz, hogy Alsó-Ausztria szövetségi tartománynak 1995-ben Kremsben sikerült önálló egyetemet, a Duna Egyetemet létrehozni.⁵³

A lehetőségekkel élve Hinek Mátyás tanársegéd két év múlva, 1993. július–augusztusban az ÖAAD⁵⁴ szervezésében a bécsi egyetem nyári egyetemi kurzusán is részt vett. A bécsi nyári egyetemet megelőzően szintén az osztrák fővárosban, a TEMPUS program keretében gyakornokként három hónapot töltött el (1992. júniustól augusztus végéig) a Siemens PSE-nél.⁵⁵ A program keretében néhány magyar felsőoktatási intézményből hat hallgató mehetett TEMPUS ösztöndíjjal Bécsbe, amit a fogadó fél munkabérral egészített ki, így a gyakornokok anyagilag is jól jártak. A PSZF-en Roóz József tudományos főigazgató-helyettes menedzselte a programot, a PSZF-ről Hineken kívül még egy, a salgótarjáni intézetben dolgozó informatikaoktató utazott ki. Feladatuk a Siemens által fejlesztett biztosítási tanácsadó programcsomag magyarítása volt. A sikeres program után állá-

pedig a kari tanács tagjaként, illetve 1991 és 1996 között tudományos igazgatóhelyettesként.

51 Császár Gyula, Hinek Mátyás, Körmendi Lajos, Kovács Ernő, Rákosné Pálfalvi Sarolta. Urban 2008. Az akadémia történetéről szóló könyvben valamennyi projektet ismerteti.

52 Az utolsó delegátus Nagyné Halász Zsuzsanna főiskolai tanársegéd volt. A tanárnő után már csak hallgatók vettek részt a háromhetes kurzuson.

53 Donau-Universität Krems. 1995-ben a tartományi gyűlés törvényt alkotott az akadémia megváltoztatott profilú további működtetéséről. 1997-ben átköltözött a tartomány székvárosába, St. Pöltenbe.

54 Österreichischer Akademischer Austauschdienst.

55 Program und System Entwicklung.

sajánlatot is kapott az akkor már Siemens tulajdonolta telefongyárban, de ő a felsőoktatást választotta.⁵⁶

Az osztrákokhoz hasonlóan, de az osztrákoknál nagyobb volumenű projekttel jelentek meg a kilencvenes évek elején Magyarországon is a hollandok. A holland kormány 600 ezer gulddal támogatót, a Baltikum országait, Lengyelországot, Csehországot, Szlovákiát és Magyarországot érintő projektje keretében piacororientált modern tantervek elkészítésével a gazdasági felsőoktatást kívánták segíteni az egykor keleti blokknak nevezett térségben. Az illetékes minisztériumok közötti hivatalos kapcsolatfelvétel után a minisztérium munkatársainak kíséretében egy holland oktató megjelent Zalában.⁵⁷ Aztán Hollandiában kiírták a projektpályázatot, és több holland felsőoktatási intézmény közül a kijelölt magyar fél, a Pénzügyi és Számviteli Főiskola a háromezer hallgatót oktató, hasonló képzést folytató eindhoveni főiskolát választotta,⁵⁸ melynek négyfős csapata arra vállalkozott, hogy segítséget nyújtson egy kis- és középvállalkozási szak kifejlesztéséhez. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium által jóváhagyott tervek szerint 1998-ban kellett volna az új, közös fejlesztésű szakoknak indulni. Több tárgyalási forduló zajlott le Hollandiában és Magyarországon is, mire összeállt a program. Közben a főiskola is kifejlesztette új gyakorlatorientált tantervét, mely a hároméves képzést egy gyakorlati félévvel megnövelte, amelyet a hallgatóknak a cégeknél kellett eltölteni, és az esetek többségében ott is készítették el szakdolgozatukat, s számos esetben állásajánlatot is kaptak.⁵⁹

Tóth József intézetigazgató számos nyilatkozatában az egész gazdasági képzési struktúra bekapcsolódási lehetőségét vizionálta, angol nyelvű kurzusokkal.⁶⁰ Felmerült – 1998-as indulással – a külön üzleti tagozat létreho-

⁵⁶ Dr. Hinek Máttyás 1998-tól a Kodolányi Egyetemen lett oktató, majd tanstészkevezető, 2016-tól a Metropolitan Egyetemen dolgozik, jelenleg intézetvezető, lásd: <https://www.metropolitan.hu/munkatarsak/hinek-matyas> – utolsó letöltés: 2021. március 6. Munkássága: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=author&mode=browse&sel=10048656> – utolsó letöltés: 2021. március 6.

⁵⁷ A keszthelyi karon külön fórumot szerveztek neki, majd a zalaegerszegi városházán folytatódott a látogatás. Szinte minden megszólalásából kitűnt, hogy a holland oktató nem ismeri sem Magyarországot, sem a magyar felsőoktatás sajátosságait, de mindenről volt véleménye. E sorok írója az intézet tudományos igazgatóhelyetteseként vett részt a tárgyalásokon.

⁵⁸ Hogeschool Eindhoven. Üzleti tagozat lesz Egerszegen. Holland vendég a számviteli főiskolán, *Zalai Hírlap*, 1995. február 16. 3.

⁵⁹ Jelenleg is ez a szisztéma a gyakorlat a PSZK-n, s ez volt 2020-ig a BGE GKZ-n is.

⁶⁰ Nagyvonalú támogatás: holland szakemberek a számviteli főiskolán. *Zalai Hírlap*, 1994. december 23. 1–2.

zásának szándéka is, továbbá 1996-tól kis- és középvállalkozói szak bevezetése, ez utóbbi azonban csak az intézetigazgató nyilatkozata szintjén.⁶¹ A projekt végén elkészült jelentés sikeresnek minősítette az együttműködést, melynek – mint számos projektnek – ezt követően nem volt folytatása. A tantervfejlesztést a magyar nemzetgazdaság követelményeinek megfelelően végül – függetlenül a projekt eredményeitől – a főiskola három intézete elkészítette és sikeresen bevezette.

Csak egy jellemző momentum a tárgyalásokról, melynek e sorok írója is tanúja volt: az egyik eindhoveni egyeztetésen a magyar fél ismertette a szándékát, hogy mit kíván számvitelből és pénzügyből az üzleti ismeretek blokkban tanítani. A magyar javaslat tulajdonképpen megegyezett a tantervi anyaggal. A vendéglátók behívták az ő számvitelesüket, hogy „szakértsen”. A holland kolléga ránézett a magyar javaslatra, majd azt mondta, ehhez semmit sem tud hozzátenni, a hollandok talán ennél valamivel kevesebbet tanítanak. A pénzügyesüket már be sem hívták. A történet abból a szempontból jellemző, hogy milyen lehetett a közvélekedés a közép-európai gazdasági oktatásról, s a nyugat-európai kormányok ezért projektek ezreit támogatták bőkezűen, hogy elmagyarázzák – amit úgyis tudtunk. Megismétlődött az előbbieken említett osztrák jelenség. Végigélve a változások éveit, számtalan tárgyalás résztvevőjeként e sorok írójának sokszor hangoztatott véleménye, hogy az 1980-as évek légkörében, számos korábbi, hosszabb és rövidebb ösztöndíj, valamint tanulmányút után már jóval a rendszerváltás előtt sikerült a felsőoktatás tantárgystruktúráját, valamint a tárgyak tartalmának döntő többségét valóban korszerű, naprakész ismeretanyaggal megtölteni, ezzel jelentős versenyelőnyhöz juttatni a kibocsátott hallgatókat. Talán a legfelkészültebben a magyar közgazdasági felsőoktatást érte a rendszerváltás, s ebben elévülhetetlen érdemei vannak mind a közgazdaságtudományi egyetem, mind a Pénzügyi és Számviteli Főiskola akkori vezetésének. Minden valószínűség szerint ez az egyik oka annak, hogy az átalakuló gazdaságban számos frissen végzett hallgató tudott szakmai villámkarriert befutni belföldön és külföldön egyaránt.

A három és fél éves, ún. holland projekt nagyszabású konferenciával zárult, ahol a résztvevők előtt az új szakirány ismertetése kapta a fő hangsúlyt.⁶²

1995/96-ban az akkori Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara (KTK) egyik oktatójának⁶³ egy ma-

⁶¹ Benyó 1995.

⁶² Főiskolai kapcsolat. *Zalai Hírlap*, 1998. május 8. 6.

⁶³ PHARE TEMPUS 2255/94 számú Joint European Network projekt. A projekt vezetője Dobay Péter egyetemi docens, tudományos rektorhelyettes volt.

Rajta kívül Vitai Zsuzsanna a JPTE KTK részéről, Áts László, Szvitacs István

gyar-dán-ír projektet sikerült tető alá hozni a Choláiste na hOllscoile Gaillimh/Ireland, Handelshojskole i Aarhus/Denmark, a Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Intézete, a JPTE Pollack Mihály Főiskolai Kara, valamint a JPTE Közgazdaságtudományi Kara részvételével. A projekt a gazdasági átalakulás időszakában a gazdasági (felső) oktatás kérdéskörét járta körül, számos külföldről érkezett résztvevővel. A program keretében mindhárom magyarországi résztvevő intézmény egy-egy szemináriumot rendezett. A nyitó rendezvényre 1995. második félévében Zalaegerszegen, a projekt záró szemináriumára 1996. november 21–22-én Pécsen, a Közgazdaságtudományi Karon *A gazdasági tantervek megújítása* címmel került sor. A három konferencián elhangzott magyar és angol nyelvű előadásokból egy 28 előadás-összefoglalót (ebből 8 volt külföldi) és egy esettanulmányt tartalmazó rezümé-kötetet jelentetett meg a JPTE Közgazdaságtudományi Kara,⁶⁴ mely kötet mind a hat zalaegerszegi előadó referátumának összegzését tartalmazza.⁶⁵

A már említett klagenfurti megjelenés mellett több esetleges lehetőség is adódott, de miután egyszeri program volt, csak megemlítést érdemel. Ezek sorába tartozott, amikor az intézetigazgató és néhány hallgató a város delegációjával, döntően középiskolásokból és kísérő tanáraikból álló⁶⁶ csoporttal látogatást tettek a finnországi Kuusamóban – majd a következő évben ugyanebben a körben vendégül látták a finneket. Ezek nem voltak többek turistaútnál – bár az intézetigazgató évekig élő kapcsolatként kommunikálta, ahogy zárása után a holland kapcsolatot is. Intézményes kapcsolatnak nem nevezhető, de dicséretes kezdeményezések mindig voltak az Idegennyelvi Tanszéki Osztály részéről. Számos kirándulást szerveztek az évtizedek során, elsősorban a bécsi tőzsdét látogatták meg, vagy a Zalaegerszegre érkezett előadókat gardírozták, és kiválóan fordították az előadásait. De nem hagyhatjuk ki Seregélyes István (Számvitel Tanszéki Osztály) hallgatók számára évente megszervezett grazi tanulmány-

és László Antal a Pollack Mihály Műszaki Főiskola részéről, Halász Imre – akkor tudományos igazgatóhelyettes – pedig a PSZF Zalaegerszegi Intézete részéről koordinálta a projektet.

⁶⁴ Hegedüs-Tremmel (szerk.) 1996.

⁶⁵ Kiss Miklós: *Üzleti szimulációs kurzusok a graduális, posztgraduális és tanfolyami oktatásban*; Kovács Ernő: *Az Informatika–Számítástechnika Tanszék által oktatott tárgyak tantervi hálójá*; Császár Gyula: *A szakmai gyakorlatok rendszerének korszerűsítése a Pénzügyi és Számviteli Főiskolán*; Szabó G. Tibor: *Főiskolai hallgatók, mint „információfelhasználók” képzése a PSZF Könyvtárában*; Hinek Mátyas: *Az Internet alkalmazási lehetőségei az oktatásban*; Hornung Tamás: *Mit tanítsunk operációkutatásból?*

⁶⁶ Kölcsey Ferenc (akkor Ságvári Endre) Gimnázium. A program szervezője Ács Gáborné volt, akkor az intézet Idegennyelvi Tanszéki Osztályának tanársegéde.

útjait sem, ahol délelőtt a több mint negyvenhatezer cikket forgalmazó METRO áruházat – mint tipikusan vizszonteladókat kiszolgáló áruházat – nézték meg a hallgatók, délután pedig a grazi vásárt. Mindkét helyen általában üzletvezető vagy igazgató rangú vendéglátó kalauzolta a hallgatói csoportot, elsősorban a cég üzemszervezési és informatikai tevékenységét bemutatva. Magyarországon 1996 után kezdődött a pláza-, a szuper-, valamint a hipermarket-építési láz, addig ennek szervezetét, színterét mögötti működését még nem lehetett tanulmányozni hazánkban. Távolról sem állítjuk, hogy a *Termelés-szolgáltatás menedzsment* tárgy keretében egy tanulmányi kirándulás során a hallgatók szakemberekké váltak volna, de egy alapos vezetést követően sikerült az érdeklődésüket felkelteni, s némi rálátást biztosítani. Ezeknek az inkább tanulmányi kirándulásoknak 1997 után már nem volt létjogosultságuk, meg is szűntek.⁶⁷

Az intézet oktatói által szorgalmazott, szélesebb körű, hallgatói mobilitás projektről nem beszélhetünk. Ebből a TEMPUS program keretében egyéni pályázat során annyi valósult meg, hogy egymást követő három évben egy-egy hallgató egy, illetőleg két szemesztert hallgatott a wolfsburgi főiskolán.

A zalaegerszegi intézetből egyéni mobilitási ösztöndíjjal két félévet Németországba pályázó, első főiskolai hallgató Tirnitz Tamás volt,⁶⁸ aki az 1992/93-as tanév két szemeszterét a Fachhochschule Braunschweig/Wolfenbüttel wolfsburgi képzőhelyén töltötte.⁶⁹ Eredetileg hat hónapot pályázott, de egy hallgató lemondott a már elnyert ösztöndíjról, emiatt a kint tartózkodását három hónappal meghosszabíthatta.

Klasszikus hallgatói információáramlással jutott el hozzá a TEMPUS projekt lehetősége, és a főiskolán keresztül pályázta meg, akkor már középfokú állami nyelvvizsga birtokában. Erre az alapra építhette a Faulend óráin elsajátított gazdasági, ezen belül is a pénzügyi szakszókincsét.

Wolfsburgban Tirnitz szemeszterenként 10–10 tárgyat vett fel a vállalatgazdaságtantól a marketingen és a pénzügyi matematikán át a költség-számításig, ami széleskörű szaknyelvi tudást tett számára lehetővé. Az őszi szemeszter végén négy tárgyból vizsgázott 2,25-ös átlaggal (ez magyar

⁶⁷ Az egynapos ausztriai tanulmányutak története a nyolcvanas évek elejéig nyúlik vissza, amikor a mezőgazdasági szakos csoportokat Horváth András – Seregélyes tanszéki kollégája – osztrák gazdákhöz vitte ki, helyszínen ismeretve – a termelésen, feldolgozáson, raktározáson át a könyvelésig – a kis- és közepes agrár vállalkozások működését.

⁶⁸ Dr. Tirnitz Tamás egyetemi adjunktus BCE Vezetéstudományi Intézet, Vezetés és Kontroll Tanszék. Lásd: <https://www.uni-corvinus.hu/cv/tirnitz-tamas/> Munkássága: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10033485> – utolsó letöltés: 2021. március 6.

⁶⁹ TEMPUS JEP 4761-92.

számítás szerint 3,75), a tavaszi félévet hat vizsgával és 1,72-es átlaggal („magyarul” 4,3-mal) zárta.

600 ECU ösztöndíjat kapott, ebből kellett albérletét, hallgatói mindennapjait – közte a biztosítást is – fedezni. A német főiskolának a TEMPUS iroda 1000 ECU-t utalt át tandíj, könyvtári díj stb. címen.

Tirnitz Tamás után az egymást követő években még két hallgató pályázott sikerrel TEMPUS ösztöndíjasként ugyanerre a főiskolára.⁷⁰ Mindkettő feleség lett a Német Szövetségi Köztársaságban, pályafutásukról nincsenek további információink.

Az idegen nyelvet beszélő hallgatók a kilencvenes évek elején létrehozták a közgazdász hallgatók nemzetközi szervezete, az AIESEC zalaegerszegi csoportját.⁷¹ A saarbrückeni egyetem közgazdász hallgatóival vették fel a kapcsolatot és vendégül látták őket. A folytatás ebben az esetben is elmaradt, ugyanis az egyik vezetőségi tag – egyéni indíttatásból – hagyta elorsodni. Később „az egy intézmény egy szervezet” elve miatt már nem lehetett ismételt Zalaegerszegen az önálló csoportot megszervezni. Ismét egy – emberi tényező miatt – meghiúsult lehetőség.

1995/96-os tanévben a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtár–Informatika Tanszéke egy rendkívül kiterjedt – és eredményesen zárult, hároméves – TEMPUS pályázat kezdeti aktivitásába vonta be a zalaegerszegi intézetet.⁷² Miután több külföldi résztvevő intézmény vezetője is részt vett a programban, az 1995. június 13-i szom-

⁷⁰ Tirnitz Tamás közlése.

⁷¹ Az AIESEC (Association Internationale des Etudiants en Sciences Economiques et Commerciales) 1946-ban Stockholmban alakult, 126 országban van jelen. Magyarországot az 1972. évi bécsi kongresszusán választották teljes jogú tagjává, a három gazdasági főiskolán – a mai karokon – 1976-tól működnek szervezetei.

⁷² A Tempus 20 milliárdja. *Zalai Hírlap*, 1997. június 26. 4. (MTI hír); Könyvtár–informatikai konferencia Szombathelyen. Nemzetközi program keretében: üzleti információ. *Vas Népe*, 1997. június 25. 7. A hároméves Listen–Tempus program 1994 szeptemberében indult a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtár–Informatikai Tanszéke koordinálásában. Külföldi résztvevői a koppenhágai Royal School of Librarianship, a stuttgarti Hochschule für Bibliotheks- und Informationswesen, az aberdeeni The Robert Gordon University School of Information and Media, a leicesteri De Montfort University; hazai résztvevői a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola Könyvtár és Alkalmazott Informatika Tanszéke, a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára, a Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Intézete és a Veszprémi Egyetem Központi Könyvtára voltak. A záró konferenciáról: *Vas Népe*, 1995. július 11. 16.

bathelyi workshopon a háromfős zalaegerszegi delegációnak⁷³ kiváló alkalma nyílt a kapcsolatfelvételre. Tóth József zalaegerszegi intézetigazgató akkor tervezte az államháztartási szak indítását, és az akkori tudományos igazgatóhelyettes úgy gondolta, hogy célszerű lehet egy hasonló főiskolával való kapcsolat felvétele. A Fachhochschule für Bibliothekswesen Stuttgart jelenlévő egyik vezetője Prof. Dr. Peter Vodosek vállalkozott a közvetítésre azzal, hogy az intézet gazdasági szakkönyvtárával való kapcsolatban ők is érdekeltek (lennének), s a közgazdasági irodalmat érintő információcserében is szívesen részt vennének. A zalaegerszegiek választása a németországi Ludwigsburg főiskolájára (Hochschule für öffentliche Verwaltung und Finanzen Ludwigsburg) esett, ahol kifejezetten gazdasági és közszolgálati szakembereket képeztek a szövetségi és a helyi intézmények számára. A kiküldött tájékoztató anyagban az is szerepelt, hogy a programot részben TEMPUS, részben DAAD projektekkel lehetne finanszírozni. Röviddel ezután, 1996. augusztus 2-i keltezéssel meg is érkezett a pozitív válasz,⁷⁴ a ludwigsburgi rektor, P. Eisele kifejezetten örült, hogy egy hasonló profilú, de nem fővárosi intézménnyel kerülhet kapcsolatba. A szándéklevelet az intézetigazgató figyelemre sem méltatta. A teljes levelezést a TEMPUS-ügyeket is koordináló, németül és angolul kifogástalanul beszélő, az Idegennyelvi Tanszéki Osztályon dolgozó adjunktus hölgy kapta meg, aki sokáig várta, hogy az igazgató hívatja ez ügyben. Látna, hogy nem történik semmi előrelépés, végül kidobta a teljes dokumentációt. A helyi sajtóban pedig – s ez bármikor visszakövethető, csak archivált példányaikat kell elővenni – még hosszabb ideig szerepelt az igazgató nyilatkozatai között, hogy kapcsolatfelvétel előtt állunk a ludwigsburgi főiskolával. Újabb zátony, az érdektelenség és az emberi gyarlóság miatt.

A rendszerváltást követően az Idegennyelvi Tanszéki Osztályon⁷⁵ lehetővé vált az idegennyelvi lektorok fogadása. Egyrészt Ausztriából jártak át lektorok, a már említett Nikolaus Faulend mellett angol szaknyelvet oktatót – szerződéssel – a grazi Karl-Franzens Egyetemről a brit Ian Roy Clark az 1994/95-ös tanévben és Karen Leigh Pommer, illetve egy-egy tanévre érkezett az 1992/93-as tanévben az Amerikai Egyesült Államokból Jeanette Huber Payton, Jack Dolan, valamint 1993 és 95

⁷³ Halász Imre igazgatóhelyettes, Szabó G. Tibor könyvtárvezető, Veresné Varga Teréz nyelvtanár.

⁷⁴ Prof. Dr. Vodosek rendkívül korrekten ezzel párhuzamosan tájékoztatásul másolatban megküldte az intézet érdekében folytatott teljes levelezését.

⁷⁵ Nagy 2016. 126. Tanulmányértékű összefoglalója a tanszéki osztály tevékenységének.

között Gary Linebaugh. Hosszabb ideig dolgozott az intézetnél Edith Morris⁷⁶ és Peter Andrew Sabath.

Az intézet nyelvtanárai közül többen pályáztak sikerrel külföldi ösztöndíjakra az USA-ba,⁷⁷ ketten féléves szaknyelvoktatás-módszertani kurzuson,⁷⁸ míg mások a Goethe Intézet szervezésében rövidebb, nyári, módszertani kurzusokon vettek részt Düsseldorfban.⁷⁹

Az oktatók közül Körmendi Lajos (1939–2013)⁸⁰ a Magyar Értékelemzők Társasága tagjaként jutott el számos nemzetközi konferenciára, e sorok írója történészként 1981-ben és 1983-ban hungarica-kutatást végzett a karlócai Vajdasági Levéltárban,⁸¹ 1981-től néhány év kihagyással résztvevője a Mogersdorf Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpóziumnak,⁸² illetve a *Népek a Mura mentén* konferenciasorozatnak. A Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány Osztrák–Magyar Közös Múlt Szakalapítványa ösztöndíjasaként az 1996/97-es és az 1997/98-as tanévben, továbbá egyéni OTKA-pályázatának⁸³ köszönhetően többször kutatott Bécsben.⁸⁴ Emellett a Magyar Történelmi Társulat alelnökéként résztvevője volt 2001-ben a bécsi ENSZ, valamint a brüsszeli NATO központba és a monsi NATO főparancsnokságra látogató delegációnak. A kutatóutak és a konferenciákon kialakult kapcsolatok⁸⁵ számos publikációban, nemzetközi konferenciákon tartott előadásokban, az utóbbi pedig az oktatásban, illetve a cikkekben és médiaszereplésekben hasznosultak. Az 1995/96-os tanévben tudományos igazgatóhelyettesként résztvevője volt

⁷⁶ Bozsér 1999.

⁷⁷ Bérces Edit: California State University, Georgetown University.

⁷⁸ Nagy Orsolya: University of Edinburgh, Veresné Varga Teréz: University of Warwick.

⁷⁹ Benyó Mariann, Apróné Gergály Ágnes, Tanai Miklós, Tanainé Henschke Christine.

⁸⁰ Egyetemi tanár, CVS Life szakértő, a Controlling Tanszéki Osztály vezetője. Munkássága: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10007099&paging=2;20> – utolsó letöltés: 2021. március 8.

⁸¹ Arhiv Vojvodine Sremski Karlovci.

⁸² Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf, Nemzetközi kultúrtörténeti szimpózium Mogersdorf, Ausztria (Steiermark, Burgenland), Magyarország (Vas, Somogy, majd Baranya megyék), Szlovénia, Horvátország közös szervezésében, rotációs rendszerben szervezve.

⁸³ T 029659. OTKA egyéni tematikus pályázat 1999–2004.

⁸⁴ Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien (1996, 1997, 1999, 2000).

⁸⁵ Univerza v Mariboru Filozofska Fakulteta, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagreb, Zavod za hrvatsku povijest, Karl-Franzens-Universität Graz, Institut für Geschichte, Historische Landeskommission für Steiermark, Historischer Verein für Steiermark, Landesarchiv Burgenland.

az einthoveni főiskolával folytatott intézményi együttműködésnek és több projektnek.⁸⁶

Külföldön, nem csak tanteremben

A nemzetközi porondra történt kilépés az élénk főiskolai sportéletet is érintette. A legkiemelkedőbb eredményei a férfi kosárlabda csapatnak voltak, főleg azután voltak eredményesek, hogy a korábbi hatvanszoros válogatott, Lázár Béla a ZTE után az intézethez „igazolt”.⁸⁷ A megyei bajnokságban többször csoportelső, majd az NB II nyugati csoportjában is sikeres csapat állandó résztvevője volt a Magyar Egyetemi-Főiskolai Amatőr Bajnokságnak.⁸⁸ Ezek után nem csoda, hogy 1996-ban a Magyar Egyetemi-Főiskolai Sportszövetség felajánlotta, hogy a belgiumi Leuveni Egyetem rendezte egyetemi sporttalálkozó öt versenynapján belga, román, spanyol, német, angol, török résztvevők mellett ők képviseljék a magyar színeket.⁸⁹ Az ezt követő évtizedben – 1996 és 2005 között – hét alkalommal vett részt a kosárlabda csapat, hatszor végeztek a második, egyszer-egyszer a harmadik, illetve a negyedik helyen.

Az utazás és a részvételi díj tetemes összegét a polgármesteri hivatal támogatásával, az intézet sportköre részfinanszírozása mellett részben a résztvevők állták.

Nyugat-Európában ekkor már elterjedtek voltak ezek az egyetemi tornák, a zalaegerszegiek a leuveni mellett két alkalommal részt vettek a párizsi ESSEC Business School egyhetes „öt labda” versenysorozatán is.⁹⁰

⁸⁶ Egy példa: 2003. Österreich–Ungarn kisprojekt. HU 2003/004-575-03-28.

⁸⁷ A testnevelő tanár 1978-ban igazolt a ZTE-hez játékosként, mellette szervezési osztályvezetőként dolgozott. 1980-ban befejezte aktív sportpályafutását, akkor került az intézethez, 1991-től 2008-as nyugdíjba vonulásáig a Testnevelési Tanszéki Osztály vezetője volt. Az itt közölt adatok jelentős része tőle származik, segítségéért ezúton mondok köszönetet.

⁸⁸ 2000-ben megnyerték, továbbá háromszor játszottak döntőt.

⁸⁹ Ezüstöt hoztak Belgiumból a PSZF kosarasai. *Zalai Hírlap*, 1996. március 7. 15. Voltak olyan évek, amikor egy tucat egyetem csapata között kellett helytállni.

⁹⁰ A demográfiai hullám csökkenésével 2007-től a nappali tagozatos képzésben résztvevők száma is kevesebb lett, továbbá az akkor bevezetett tanterv csak az első évfolyamos hallgatók számára írta elő a kötelező testnevelést. A kezdeti háromfős testnevelő tanári gárdából csak egy tanár maradt státuszban, végül megszűnt a sportkör is, ezzel a főiskolai sport terén is történelemmé vált az évtizedes kapcsolat.

A Tarhonya Kedélyzenekar is a jó hírünket keltette

Az 1986-ban alakult, majd 1989-ben újjáalakult, döntően főiskolásokból álló Tarhonya Kedélyzenekar fénykora 1993-ig tartott.⁹¹ 1991-ben és 1993-ban az intézet támogatásával sikerült kétszer eljutniuk a franciaországi Belfortba a Fialat Egyetemisták Zenei Fesztiváljára, ahol a zalaegerszegiek mellett két szegedi, valamint kanadai, holland, svéd, görög, szovjetunióbeli és francia együttesek léptek fel.⁹²

2012 után: felfelé ívelő szakasz

Több mint egy évtized után, 2012-t követően végre valódi hangsúlyt kapott a nemzetköziesedés a karrá fejlődött intézetben. Ennek egyik tényezője, hogy ekkor már több idegen nyelvet beszélő oktató dolgozott a tanzsékeken, néhányan – jelentős külföldi tapasztalatok birtokában – ebben az időszakban érkeztek a karra, voltak külföldi intézményekkel sikeres projektpályázatok, és a Ph.D. fokozat megszerzése és a szakmai előmenetel is megkövetelte a nemzetközi szereplést, az idegen nyelven történő publikálást.⁹³

A Stipendium Hungaricum program keretében 2016-ban felcsillant egy lehetőség a hallgatók fogadására is, amikor a kapcsolat felvételének szándékával négyfős⁹⁴ delegáció utazott a koszovói University Kadri Zeka Gjilan-ra (UKZ). Pénzügy mesterszakos kettős diploma kiadását szándé-

⁹¹ A névadó alapító Böröcz Nándor volt, mellette Z. Lukács Sándor, Seres Péter, Henics Attila, Szabó Ferenc, Molnár Szilárd, majd Szabó utódjaként Csanády Krisztián alkotta az együttest. <http://zalasound.blogspot.com/2010/11/tarhonya-kedelyzenekar-zalaegerszeg.html> – utolsó letöltés: 2021. március 8., továbbá: Főiskolás zenekarból. Huszonöt év után CD-re kerülnek a legendás dalok. *Zalai Hírlap*, 2017. december 14. 12.

⁹² A gallok földjén is befutott a Tarhonya. *Zalai Hírlap*, 1991. május 27. 5.; továbbá: A zene egész embert kíván. A Tarhonya országos nyilvánosságra vágyik. *Zalai Hírlap*, 1993. június 1. 5.

⁹³ A jelentős mennyiségű eredmény felsorolására nincs lehetőség, ezeket az oktatók mtmt-adatlapjai tételesen tartalmazzák. Nem hallgathatjuk el azt sem, hogy voltak olyan esetek, amikor egy-egy kolléga „szívességből” került az idegen nyelven publikálók közé.

⁹⁴ Solt Katalin tudományos rektorhelyettes, Lambertné Katona Mónika mb. dékán, Takács Dávid főiskolai docens, Csapai Erzsébet Gyopár ERASMUS koordinátor. Az utazásra a BGE 2015. évi kiválósági támogatás által finanszírozott alprojekt keretében került sor 2016. január 27. és 30. között.

koztak előkészíteni, és az UKZ már az év szeptemberétől hallgatókat is akart küldeni, ám a finanszírozásra nem sikerült megoldást találni.⁹⁵

A BGE – alkalmazott tudományok egyeteme lévén – az ötezer hallgatót számos szakon oktató Lahti University of Applied Sciences-szel indított 2015-ben egy projektet. A Pénzügyi és Számvetési Kar akkori dékánja, Heidrich Balázs felajánlotta, hogy közvetít a GKZ és a finn egyetem közötti partnerség kialakításában, mert a rektor előző évi finnországi előadásában részletesen szólt a zalaegerszegi zöld kampusz projektről, amely felkeltette a finnek érdeklődését. A finn–magyar projekt záró konferenciájára Budapestre érkező finn résztvevők közül három oktató rövid időre Zalaegerszegre érkezett. A látogatásról készült sajtómegjelenés rövid időn belül megvalósítandó diákcsereprogramot ígért,⁹⁶ amelyből mindössze annyi lett, hogy a zalaegerszegi oktatók és hallgatók csapata – mintegy jutalomútként (!) – viszonzta a finnek látogatását. Ebből sem lett intézményi kapcsolat.

Jelentős nemzetközi „előélettel” érkezett a karra Gubán Miklós főiskolai tanár,⁹⁷ akinek idejét és energiáját nagyon lekötötték a már elindult milliárdos beruházással kapcsolatos problémák, melyek jelentős személyi konfliktusokkal is jártak. Elődje sajnálatosan szinte semmi hangsúlyt nem fektetett az akadémiai területre, így nem csoda, hogy a rektor a GKZ nemzetközivé tételét jelölte meg egyik feladatául, mert a rektor célkitűzései között egy nemzetközileg versenyképes egyetem szerepelt. Gubán Miklós a személyes kapcsolatok további erősítése mellett elsősorban a szomszédos országok felé orientálódva kereste az intézményi kapcsolatok kialakításának lehetőségét, emellett az ERASMUS programra támaszkodva a csak esetleges oktatói⁹⁸ és hallgatói mobilitást szándékozott magasabb szintre emelni a nemzetközi

⁹⁵ Köszönöm Solt Katalin professor emeritának, hogy az útjelentést rendelkezésemre bocsátotta.

⁹⁶ A[rany] h[orvát] zs[uzsa]: 2015: Finn egyetemi delegáció a BGF-en. *Zalai Hírlap*, 2015. január 21. 1–2.

⁹⁷ 2017-től dékán. A mesterséges intelligenciával kapcsolatos kutatásai eredményeire felfigyelve 1998-ban keresték meg először a Szilícium-völgyben lévő Santa Clara Egyetemről, ahol hosszabb ideig folytathattak kutatásokat. Teljes munkássága: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10011931> – utolsó letöltés: 2021. március 7. 1996-ban egyik létrehozója volt a Szlovákiában zajló Infoprog Kárpát-medencei programozói és informatikai versenynek.

⁹⁸ Gubán Miklós 2016-tól a Babeş–Bolyai Egyetem vendégprofesszora, *Objektum-orientált Programozás* címmel hirdet kollégiumot. A 2010 és 2020 között a GKZ-n oktató Takács Dávid a 2011/12-es tanévben a mannheimi Duale Hochschule Baden-Württemberg-en töltött vendégoktatóként összesen 30 napot. A 2015/16-os tanévben a kar nemzetközi koordinátora, majd oktatási dékánhelyettese volt.

kutatási projekteken való részvétel végső céljával. A kollégáival létrehozott LIM (= Logisztika, Informatika, Menedzsment) konferenciasorozat a kezdetektől nemzetközi volt, ahogy az azonos nevű online kiadványsorozat is.⁹⁹

Az intézményes kapcsolatok kialakítása az általa is kutatótt logisztika területén a Novi Sad-i Egyetem Műszaki Karával kezdődött 2019 áprilisában. Az együttműködés következő állomása a becskerekí karral történő együttműködés előkészítése volt, ami a GKZ elcsatolásával nem realizálódott. További eredménynek tekinthetjük a 2019. őszi Sustainable Logistics 4.0 belgrádi konferencia programbizottságába való bekerülésüket és az előadásukat.¹⁰⁰

Jármai Erzsébet Mária későbbi dékánhelyettes kétszer vett részt az Akademie Mitteleuropa Alapítvány előadássorozatán,¹⁰¹ amelyet a Campus Hungary ösztöndíjai követtek, ezek korábbi tevékenysége folytatásának tekinthetők. Ezek egyike egy féléves kutatás volt Franciaországban, az Université Lumière Lyon-on,¹⁰² ahol a szakmai identitást befolyásoló szubjektív, azaz érzelmi tényezőket vizsgálta. Ezt követően 2015-ben egy újabb – ezúttal egyhónapos ösztöndíjjal – tért vissza a lyoni egyetemre, ahol nemzetközi konferencián adta közre kutatási eredményeit.¹⁰³

Ugyancsak Campus Hungary ösztöndíjjal jutott el 2014-ben Bérce Edit főiskolai docens a Szűcső Egyetemre, Tajpejbe, majd a Comenius Egyetemre Pozsonyba, ahol lexikográfia, kétnyelvű sportlexikográfia témakörben folytatott kutatásokat, továbbá a 2014/15-ös tanévben a Felvidéken a II. oktatói mobilitási program keretében végzett sportlexikográfiai vizsgálatokat.

Különösen sikeres volt a TEMPUS Közalapítványon keresztül a CEDEFOP¹⁰⁴ programban való részvétel. Dijon-ban (2010) a duális szakképzés alternatívái, Poitiersben (2012) az intézményi autonómia és vezetés, továbbá Monsban (2012) a fiatalok integrálása a munkaerőpiacra, majd Innsbruckban (2014) a diákvállalkozások a szakképzésben témájú konferenciák résztvevői voltak a kar oktatói, amik jól hasznosultak a duális képzési program kidolgozásánál.¹⁰⁵

⁹⁹ Lásd: <http://limconference.com/> – utolsó letöltés: 2021. március 7.

¹⁰⁰ Gubán Miklós és Szabó László. Rajtuk kívül Mészáros Ágnes volt a Novi Sadra látogató delegáció tagja.

¹⁰¹ Bad Kissingen (NSZK), 2012-ben és 2016-ban.

¹⁰² 2013. szeptember 1-től 2014. január 31-ig Université Lumière Lyon 2 Egyetem Laboratoire Éducation, Cultures, Politiques (ECP) kutatóműhelyében.

¹⁰³ 2015. Colloque Scientifique International – Condition(s) enseignant(s), Conditions pour enseigner. Réalité, enjeux, défis.

¹⁰⁴ Európai Szakképzésfejlesztési Központ.

¹⁰⁵ Résztvevők: Jármai Erzsébet (Dijon, Poitiers), Deákné Gál Anikó (Mons), Nagy Orsolya (Innsbruck).

Jelentős volt az előrelépés az ERASMUS+ Stratégiai partnerség programban is. A kar együttműködő partnere lett a DE-DROP Stop the Drop, azaz „állítsuk meg a hallgatói lemorzsolódást” projektnek.¹⁰⁶ A 2018 novemberében induló program célja annak vizsgálata volt, hogy milyen okok állnak a hallgatók lemorzsolódásának hátterében. A második projektatlákozóra 2019 májusában nyolc fő látogatott Zalaegerszegre, míg a decemberi munkahéten az Arubai Egyetemen három zalaegerszegi oktató vett részt.¹⁰⁷ Az eredetileg 2020 nyarán záruló projektet a GKZ Pannon Egyetemhez csatolása után a BGE folytatta tovább, és a vírushelyzet miatt már csak online értekezletek zajlottak, és sok más hasonló programmal egyetemben ez a projekt is halasztást szenvedett.

A Gazdálkodási Kar több más nemzetközi projekteken is részt vett. A 2012 és 2014 között az ERFA által 2 163 049,50 EUR-val támogatott, az INTERREG IVC program keretében a VERSO¹⁰⁸ felsőoktatási intézmények és önkormányzatok „Önkéntesek az európai foglalkoztatásért” projekt 11 közreműködője¹⁰⁹ közül a Gazdálkodási Kar volt a magyar résztvevő.¹¹⁰ Azt vizsgálták, hogyan lehet az önkéntesség segítségével a foglalkoztatást növelni, illetve a munkanélküliséget leküzdeni. Mintegy harminc eset került leírásra, ezek jelentős részében az önkéntesség foglalkoztathatóságra gyakorolt jótékony hatásait taglalták, a zalaegerszegi résztvevők feladata a különböző szempontok szerinti tudományos elemzés, az önkéntes programok költséghaszon elemzése volt.

A kar legnagyobb kutatási programja a Solt Katalin dékán vezette MEDIC SPHERE Klinikai adatok komplex, többcélú, egészségügyi, gaz-

¹⁰⁶ 2018-1-BE01-KA204-038552 számú DE-DROP – Developing the motivation of adults at risk of drop-out projekt. Résztvevői: egy brüsszeli népfőiskola, az Institution de Formation Continue Etterbeck, GIP Formation tout au long de la Vie et Insertion, Professionnelle de L’Academie D’Orleans, Tours-i képzési központ, Arubai Egyetem. A 2018. decemberi, nyitó, brüsszeli munkahét – ahol a feladatokat, a módszert és a célcsoportot meghatározták – résztvevői: Csapai Erzsébet Gyopár, Jármái Erzsébet Mária, Mészáros Ágnes.

¹⁰⁷ Mészáros Ágnes, Szabó László, Takács Dávid.

¹⁰⁸ Volunteers for European Employment (Önkéntesek az európai foglalkoztatásért).

¹⁰⁹ BGF Gazdálkodási Kar Zalaegerszeg, Aarhus Egyetem, Joanninai Egyetem, Barcelonai Autonóm Egyetem, Middelbart város önkormányzata, Epirus régió önkormányzata (Görögország), Katalónia régió önkormányzata, Netzwerk Lippe, East Riding of Yorkshire régió önkormányzata, Coevorden város önkormányzata, Szófia város önkormányzata.

¹¹⁰ A kari kutatást Solt Katalin vezette, az operatív teendőket Takács Dávid regionális projektmenedzserként végezte. A projektben regionális pénzügyi menedzserként Antal Anita, regionális kommunikációs menedzserként Bérces Edit, kutatóként Deákné Gál Anikó, Jármái Erzsébet és Szatmári Ferenc vettek részt.

dasági és oktatási célú felhasználása informatikai eszközök támogatásával témájú kutatási projektje volt 2012 és 2014 között.¹¹¹ A program eredményei kötetben¹¹² és számos más publikációban kaptak nyilvánosságot,¹¹³ melyeket több külföldi egészséggazdasági konferencián tartott előadások nemzetközi szintre emeltek.¹¹⁴

Az utóbbi években a kar különböző pályázati finanszírozással a duális képzés oktatása felé fordult. Ennek számos konferencián elhangzott és jó-részt megjelent konferenciaközlemény lett az eredménye.¹¹⁵

A Budapesti Gazdasági Egyetem képviselőjében

Zalaegerszegi oktató két alkalommal vett részt a BGF képviselőjében Ázsiában rendezett oktatási vásárokon. A Balassi Intézet szervezésében 2014. szeptember 9. és 14. között Mészáros Ágnes Dél-Korában a busani és szöuli oktatási vásáron a BGF angol nyelvű képzéseit mutatta be, 2015 májusában Gubán Miklós Kínában vett részt a Pop Up Hungary Road Show-on, és ugyanezzel a céllal, Csengtuban, Csunkingban, és Sanghajban is járt,¹¹⁶ továbbá a tokiói Meiji University-t kereste fel, és részt vett a EHEF

¹¹¹ TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0009. Kutatásvezető: Solt Katalin főiskolai tanár, dékán.

¹¹² Solt (szerk.) 2014.

¹¹³ Három tanulmány. *Prosperitas* 2016: (3.) 1. szám. 33–97. <https://ideas.repec.org/s/bbs/prospe.html> – utolsó letöltés: 2021. március 5.

¹¹⁴ Antal Anita: Health Economics Analysis – Individual Cost Estimation Models in Practice for Type 2 Diabetes in Hungary. 13th Annual International Conference on Health Economics, Management & Policy 23–26 June 2014, Session VI: Health Economics II, Athens, illetve a Session VIII: Healthcare Management I szekció vezetője volt 2014. június 23-án. Továbbá: Zsupanerkné Palányi Ildikó (BGF) – Koppány Krisztián (SZIE): Attempts to express health utility in monetary terms in Hungarian diabetes research. 10th World Congress in Health Economics: Health Economics in the Age of Longevity. IHEA (International Health Economics Association), Trinity College Dublin, 2014. július 13–16.

¹¹⁵ Projekt: EFOP-3.5.1-16-2017-00016 Innovatív megoldásokkal a gazdálkodási duális képzések fejlesztéséért projekt keretében Realised Values of Dual Training in Higher Education – Opportunities and Barriers of Measurement címmel az ICERI2018, 11th annual International Conference of Education, Research and Innovation, Seville, 2018. november 11–13. Az előadás hat szerző neve alatt jelent meg.

¹¹⁶ A meglátogatott intézmények: Sichuan University, Sichuan Education Department, Sichuan University's High School, Xindu High School, Chongqing No1 Middle School, Chongqing Normal University.

Japán Felsőoktatási Vásáron is. Ezen kívül Mészáros Ágnes¹¹⁷ 2019 májusában a Maribori Egyetem Közgazdaságtudományi Karának nemzetközi hetén az ERASMUS+ mobilitási program keretében a GKZ angol nyelvű kurzusait ajánlotta a szlovén hallgatók és oktatók figyelmébe.

Fenntarthatóság

A különböző projektekkel megvalósított rendezvények sorában jelentős mérföldkő a Green Cooperation fenntarthatósági projekt,¹¹⁸ amikor három-három napra a Stipendium Hungaricum ösztöndíjjal a BGE-n tanuló 20–20 külföldi diák¹¹⁹ látogatott a GKZ-ra. A 2018 tavaszán megrendezett Fenntarthatósági Nap továbbfejlesztéseként október 4 és 6, illetve október 11 és 13 között összesen 299 magyar és külföldi résztvevővel megrendezésre került a Green Cooperation Őszi Egyetem,¹²⁰ melynek résztvevői angol nyelvű szakmai előadásokon, illetve fejlesztő, interaktív tréningeken és workshopokon vettek részt.

A kar több fenntarthatósági rendezvényen is képviseltette magát, ennek egyikén hallgatói szekciót is rendeztek. A GKZ hallgatói négy angol nyelvű előadásából három került be a konferencia kötetébe,¹²¹ és ezek közül kettő – szintén angol nyelven – megjelent a BGE folyóiratában is.¹²²

¹¹⁷ Mint a GKZ nemzetközi vezetője.

¹¹⁸ Főszerzője Balázsné Lendvai Marietta főiskolai docens, a BGE Fenntarthatósági Hálózat elnöke volt.

¹¹⁹ A küldő országok: Grúzia, Románia, Moldova, Irán, Tunézia, Vietnam, Szíria, Oroszország, Jordánia, Dél-Afrika, India, Mongólia, Pakisztán, a Fülöp-szigetek, Laosz, Azerbajdzsán, Türkmenisztán, Kolumbia, Bosznia-Hercegovina.

Fenntarthatósági Őszi Egyetem. A BGE zalaegerszegi egyetemi kara már korábban csatlakozott. *Zalai Hírlap*, 2018. október 9. 11. és Arany Horváth 2018: 7.

¹²⁰ EFOP-3.4.3-16-2016-00020. Felsőoktatási intézményi fejlesztések a felsőfokú oktatás minőségének és hozzáféréseinek együttes javítása érdekében.

¹²¹ Environmental Ethics & Human Values across Cultures. International Scientific Conference on Sustainability 2019, BGE 8 April 2019; Lisányi Beke, Judit – Erdélyi, Éva (eds.): Selected Papers of the 2nd International Conference on Sustainability 2019. Budapest 2020. A megjelent tanulmányok: Balázs, Bence Ferenc – Tóth, Máté: The Sustainability Culture of Students of BBS ZFBA, 44–49.; Gáspár, Péter – Nérel, Eleonóra: Sustainability Rankings, Prizes and the Consumer Opinion with Regard to Them, 86–92.; Véghe, Viviana Anna: Sustainable or Sustainable? 205–213.

¹²² *Prosperitas* 2019: (6.) 3. Balázs, Bence Ferenc – Tóth Máté: 7–13. és Gáspár, Péter – Nérel, Eleonóra: 41–48.

Hallgatói mobilitás

A projektek és az oktatók konferenciárésztvétele mellett örvendete- sen kezdett kialakulni a hallgatói mobilitás is. Egy hallgató koráb- ban Franciaországban, egy hallgató, Cseh Anasztázia 2019-ben az ERASMUS+ program keretében Haaga-Helia University of Applied Sciences Helsinki-n töltötte ösztöndíját, elsősorban turizmus tárgyakat hallgatva,¹²³ és a két félévben összesen 50,5 kreditet teljesített.

Az ERASMUS+ program a 2019/20-as tanév tavaszi félévében folyta- tódott, akkor négy hallgató¹²⁴ a grazi egyetemen¹²⁵ tölthetett egy szemesz- tert. Angol nyelvű kurzusokat vettek fel,¹²⁶ angolul vizsgáztak, és 18 kre- ditet teljesítettek. Az első hónap jelenléti oktatását a Covid-19 pandémia miatt online oktatás és vizsgák követték.

A BGE GKZ első ERASMUS-os hallgatói az accrai egyetemről érkez- tek. 2019 januárjában a kar három ERASMUS+ KA107-es Nemzetközi Kreditmobilitási (ICM) pályázatot nyújtott be, oktatási együttműködés és hallgatói, valamint oktatói mobilitás támogatására. A pályázat szoros együttműködésben készült el a tervezett partnerekkel, ezek az albániai Aleksandër Moisiu University of Durres, az üzbég Karshi Egyetem és az Óbudai Egyetem korábbi partnere, az University of Ghana. Májusban mindhárom pályázat kedvező elbírásában részesült, de anyagi támogatást csak az albán és a ghánai projektek kaptak, így kétéves időtartamra 16 hallgatói és 14 oktatói mobilitáshoz több mint százezer eurót nyert a kar, és 2020 tavaszán öt albán, valamint két ghánai hallgató fogadására készül- hetett.

Miután a ghánai projektben három oktatói mobilitást nyert a GKZ, februárban Gubán Miklós dékán, Mészáros Ágnes nemzetközi vezető, va- lamint Szabó László docens utazott Accrába, és ennek végeztével két ghá- nai hallgató érkezett Zalaegerszegre, akik angol nyelvű kurzusokat hall-

¹²³ Accommodation and Food & Beverage Environment, From Ideation to Feasible Business, Experience Economy in Hospitality and Tourism, spanyol nyelv, stb. Beszámolója a programról: <https://zek.uni-pannon.hu/index.php/hu/hallgato-knak/nemzetkozi-mobilitas.html> – utolsó letöltés: 2021. március 8.

¹²⁴ Az ösztöndíjasok: Bacsó Mihály, Balázs Bence Ferenc, Császár Krisztina, Gáspár Péter.

¹²⁵ Karl-Franzens-Universität Graz, Sozial- und Wirtschaftswissenschaftliche Fakultät.

¹²⁶ Practical Business Planning, Current Topics of Management (Cross-Cultural Human Resource Management), Business English 1. (International Business and Marketing B, Level B2.2), Applied Marketing, Computer-Aided Statistical Analysis.

gattak a 2019/20-as tanév tavaszi félévében. Sajnos a Covid-19 pandémia miatt nem lehetett teljes a tervezett program.¹²⁷

Summa summarum

Majd' fél évszázados működése alatt a zalaegerszegi intézet többször próbálkozott a nemzetközi színtérre való kilépéssel, ám ez irányú eredményei elmaradtak az erőfeszítésektől. Kezdetben a nemzetközi kapcsolatok – eltérően az egyetemektől – a kizárólag magyar munkaerőpiacra képző főiskolán nem is kaptak hangsúlyt, inkább az oktatók egyéni törekvései valósultak meg több-kevesebb támogatással. További gátat jelentett a fővárosi intézettel fennálló, nem mindig partneri viszony, és gátolták, majd később, ha nem is gátolták, de semmiképpen sem támogatták a tanszéki és kari döntéshozók az oktatói mobilitást. Úgy a hallgatók, mint az oktatók nyelvi ismeretei sem lehettek alapjai egy kiterjedt kapcsolatrendszernek. Az 1990-es évektől majd' két évtizedig az egyre kedvezőbb külső feltételek mellett pedig az intézet menedzsmentjének szemlélete, hozzáállása szabta meg a korlátokat.

A 2012 utáni történések a megváltozott körülmények számos gátló tényezője ellenére öröndetes pezsgést hoztak a karrá vált intézet életében, melyet a pandémia következményei mellett a kar átcsatolása is félbeszakított, a még futó projektek megosztásra kerültek a régi és az új fenntartó között. Ennek története azonban már az új fenntartó intézménytörténetek része lesz.

Hivatkozott irodalom

Antal István (szerk.) 1972: *1962/63–1971/72. Jubileumi emlékkönyv a Pénzügyi és Számviteli Főiskola alapításának 10. évfordulója alkalmából.* Budapest.

Arany Horváth Zsuzsa 2018: Ezt már nekik kell megoldani. Külföldi hallgatók érkeztek a campusra, a fenntarthatóság volt a téma. *Zalai Hírlap*, 2018. október 19. 7.

Bartal Géza – Rönnebeck, Gerhard 1990: *Az NDK és magyar agrárarak összehasonlító vizsgálata. A Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Intézetének Közleményei. III.* Zalaegerszeg.

¹²⁷ Janet Awortwe és Solomon Darko. Beszámolójuk: https://zek.uni-pannon.hu/images/hallgatoknak_zek/dokumentumok/solomon_and_janet_erasmus_report.pdf – utolsó letöltés: 2021. március 8.

- Benyó Marianna 2011: Harmincnyolc év. In: Góczán Judit (szerk.): *A közgazdász-képzés 40 éve. A zalaegerszegi „Számviteli Főiskola” (1971–2011)*. Zalaegerszeg, 40–41.
- Benyó Marianna 1995: Csábít a gazdaság. *Esti Hírlap*, 1995. november 10. 5.
- Bozsér Erzsébet 1999: Edith Morris magyarsága. *Zalaegerszeg*, 1999. május 13.
- Halász Imre 2000: A felsőoktatás Zalában. In: Vándor László (főszerk.): *Zala megye ezer éve*. Zalaegerszeg, 337–341.
- Halász Imre 2016: „Zalaegerszegi Fiók Főiskola ügyei”. A Pécsi Tanárképző Főiskola három éve Zalaegerszegen. *Per Aspera ad Astra* (3.) 2. 58–107. <https://per-aspera.pte.hu/archivum/2016-2-szam-6.html> – utolsó letöltés: 2021. március 5.
- Halász Imre 2019: A zalaegerszegi „számviteli” rögös útja. *Zalai Hírlap*, 2019. augusztus 8.
- Hegedüs Ágnes – Tremmel Nóra (szerk.) 1996: *A gazdasági tantervek megújítása. Reconstructing the Business Curriculum. Tanulmánykötet*. KTK. Pécs, 1996.
- Kárászné dr. Rácz Lídia 2011: „A Számviteli” – Zalaegerszegen. In: Góczán Judit (szerk.): *A közgazdász-képzés 40 éve. A zalaegerszegi „Számviteli Főiskola” (1971–2011)*. Zalaegerszeg, 10–29.
- Kiss László 2014: Diplomával a rendszerváltás előtt. *Felsőoktatási műhely* (8.) 4. 13–42.
- Koller Valéria 1981: A költségvetési szektor gazdálkodásának néhány problémája Magyarországon. In: Tihanyi László (szerk.): *Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Intézete Évkönyve*. Zalaegerszeg, 65–73.
- Spilákné Kertész Márta 1989: *Magyarországi értékpapírok története 1945-ig. Tőzsdeelméleti tanulmányok* 3. Budapest. Magyar Tőzsdealapítvány.
- Nagy Orsolya 2017: A szakmai idegennyelv-oktatás története – BGE Gazdálkodási Kar Zalaegerszeg. In: Tóth József: *Egerszegi számviteli. Oktatás- és iskolatörténet 1971–2016*. Zalaegerszeg, 125–128.
- Solt Katalin (szerk.) 2014: *Informatikusok és közgazdászok a hatékonyabb egészségügyért*. Budapest.
- Tihanyi László (szerk.) 1981: *Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Intézete Évkönyve*. Zalaegerszeg.
- Tóth Endre 2011: Visszaemlékezés. In: Góczán Judit (szerk.): *A közgazdász-képzés 40 éve. A zalaegerszegi „Számviteli Főiskola” (1971–2011)*. Zalaegerszeg, 30–31.

Tóth József 2017: *Egerszegi számviteli. Oktatás- és iskolatörténet 1971–2016.* Zalaegerszeg.

Urban, Michael 2008: *NÖ Landesakademie 1998–2008.* St. Pölten.

Vörös Miklós 1981: Számítógépes adatfeldolgozás az NDK-ban. In: Tihanyi László (szerk.): *Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Intézete Évkönyve.* Zalaegerszeg, 217–222.

A konferencia programja

2020. november 12.

Kövér György: Külföldi ösztöndíjas lét – személyes források tükrében

Tarrósy István – Solymári Dániel: Az 1960-as évek pragmatikus külpolitikájának hatása a magyar felsőoktatásra, különösen a Pécsi Orvostudományi Egyetemre

Zsidi Vilmos: A budapesti Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Kar (1920–1934) tanárainak külföldi kapcsolatai

Kovács Adrienn: Anyanyelvi lektorok és előadók szerepe a magyar egyetemek kulturális külkapcsolataiban (1921–1941)

László Szabolcs: „Az új kalandozások kora”: A Kulturális Kapcsolatok Intézete és Amerika (1962–1980)

Horváth Zsolt: Kézivezérelt nemzetköziesítés. A Magyar Népköztársaság nemzetközi törekvéseinek hatása a magyar felsőoktatásra az Eötvös Loránd Tudományegyetem példáján

Homor Péter: A győri műszaki főiskola nemzetközi kapcsolatai működésének első tíz évében (1968–1977)

Gönczi Andrea: „Mi egy kicsit kivételezettek voltunk.” A POTE oktatóinak külföldi kutatási lehetőségei az 1970-es és 1980-as években

Halász Imre: A BGE Gazdálkodási Karának (és jogelődeinek) nemzetköziesítési törekvései és behatárolt lehetőségei (1971–2020)

Kötetünk szerzői

Gönczi Andrea

történész, Pécs

Halász Imre

professor emeritus, Budapesti Gazdasági Egyetem

Homor Péter

levéltáros, Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár

Kovács Adrienn

Hume ösztöndíjas PhD hallgató, Maynooth University, National University of Ireland

Kövér György

az MTA levelező tagja, professor emeritus, ELTE BTK Történeti Intézet

László Szabolcs

doktorandusz, Indiana University, Bloomington

Solymári Dániel

doktorandusz, PTE IDI Politikatudományi Program

Tarrósy István

egyetemi tanár, PTE BTK Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék és Afrika Kutatóközpont

Az Egyetemi Levéltár kiadásában, illetve közreműködésével megjelent kötetek

Egyetem és társadalom

1. Polyák Petra: „A hallgatóknak meg kell lenni.” A felsőoktatási beiskolázás és felvételi rendszere az első öt éves terv idején. (2016)
2. Az Év Levéltára 2020. A 2021. április 13-án tartott konferencia előadásai. Szerkesztette: Lengvári István. (2021)
3. Felsőoktatási intézményeink külkapcsolatai a 20. században. A 2020. november 12-én tartott konferencia előadásai. Szerkesztette: Lengvári István. (2021)

Vezetőtestületi jegyzőkönyvek

1. A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjai 1926–1951. Összeállította: Kovács Adrienn. (2011)
2. A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Bölcsész- és Nyelv- és Történettudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjai 1918–1940. Szerkesztette és összeállította: Kovács Adrienn. (2012)
3. A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Egyetemi Tanácsa tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjai 1914–1943. Összeállította: Sztana-Kovács Adrienn. (2014)
4. A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjai 1921–1950. Összeállította: Kovács Adrienn – Pálmai Dóra – Polyák Petra. (2021)

Pécsi Egyetemi Almanach

1. Pécsi egyetemi almanach I. 1367–1950. Szerkesztette: Lengvári István. (2015)
2. Pécsi egyetemi almanach II. 1951–1999. Szerkesztette: Polyák Petra. (2017)

Egykor és ma fotóalbumok

1. Egykor és ma – A pécsi egyetem épületei. A kötet archív képeit gyűjtötte, szerkesztette, az új felvételeket készítette: Lengvári István és Ruprech Judit. (2017)
2. Egykor és ma – A pécsi egyetem polgárai. A kötet archív képeit gyűjtötte: Lengvári István, az új felvételeket készítette: Csontos Szabolcs. (2019)
3. Egykor és ma – A pécsi egyetem külkapcsolatai. A kötet archív képeit gyűjtötte: Lengvári István, az új felvételeket készítette: Csontos Szabolcs. (várható megjelenés: 2022)

Egyéb kötetek

1. Fedeles Tamás – Lengvári István – Pohánka Éva – Polyák Petra: A pécsi felsőoktatás évszázadai. (2011¹, 2017²)
2. Fedeles, Tamás – Lengvári, István – Schmelczner-Pohánka, Éva – Polyák, Petra: Centuries of Higher Education in Pécs. (2017)
3. A pécsi bölcsészkar bölcsője. A Pécsi Tanárképző Főiskola egyetemi karrá válása és az egységes, egyetemi szintű tanárképzési kísérlet. Szerkesztette: Lengvári István és Polyák Petra. (2013)